

**De recht-gematigde
CHRISTEN
of**

**Over de ware moderatie en verdraagzaamheid
die tot behoud van de waarheid en de
vrede in de Gemeenten van Christus
volgens Gods Woord onderhouden
moet worden.**

door

Jacobus Trigland

Dienaar des Goddelijken Woords in de Gemeente
van Christus te Amsterdam

Uitgegeven door een liefhebber der Waarheid

1 Kon. 18 : 21

Toen naderde Elia tot het ganse volk en zeide:
Hoe lang hinkt gij op twee gedachten?

Zo de HEERE God is, volgt Hem na, en zo het Baäl is, volgt hem na.

Jer. 23 : 28

De profeet bij welchen een droom is, die vertelle den droom;
en bij welchen Mijn woord is, die spreke Mijn woord waarachtiglijk;
wat heeft het stro met het koren te doen? spreekt de HEERE.

In hedendaagse spelling overgezet
door J. Koutstaal

Naar de uitgave van 1615,
gedrukt bij Paulus van Ravesteyn te Amsterdam

Den Recht-gematichden CHRISTEN.

Ofte
Wande ware Moderatie/ ende berdrachsaemheyt/
die tot behoudinge van de Waerheyt ende Vrede inde
Gemeenten Christi/na Godes woort onder-
houden moet worden.

Door
JACOBUM TRIGLANDIUM, Dienaer des
Goddelijcken woorts, inde Ghemeente Christi tot
AMSTELDAM.

Vytgegeven door een Liefhebber der Waerheys.

I. REG. 18. 21.

Die tradt Elia tot allen Wolcke/ende sprack: Hoe langhe binckt ghy op
beide zijden: Is de Heere Godt/so wandelt hem na: Is het oock
Daal/ so wandelt hem na.

Jeremie 23. 18. Een Propheet die doornen heeft/die predikē doornen:
wie daer en tegen mijn woort heeft/die predikē mijn woort recht.
Hoe rijnen hen stoo ende t'actue te samen? Sprackt de Heere.

AMSTELDAM

Gedruckt by Paulus van Ravesteyn.

ANNO 1615.

Edelmogende, achtbare, wijze, voorzichtige, zeer discrete en bescheiden Heren, mijn Heren Schout, Burgemeesters, Schepenen en Raadsleden van de vermaarde koopstad Amsterdam.

Edelmogenden, achtbaren, zeer voorzichtigen,

Het is eertijds zeer juist opgemerkt door de oude leraar Hilarius, dat wel het woord vrede beminnelijk en de gedachte aan eendracht aangenaam is, maar dat alleen de vrede van Christus de ware vrede van de kerken is. Voorwaar een aanmerkingswaardig getuigenis, dat altijd, maar in deze tijd zeker, behoort ter harte genomen te worden. Daar nu alle godvrezenden de vrede beminnen en van twisten een afkeer hebben, zo kan het niet anders als welgevallig in hun oren klinken wanneer ergens over vrede en eendracht gesproken wordt. Want wie is er die de welstand van de kerken van harte beoogt, die niet naar het behoud van de vrede (zonder welke die welstand niet bestaan kan) hartelijk zal verlangen en daarvoor arbeiden met de profeet. Ps. 122 : 7-9: 'Vrede zij in uw vesting, welvaren in uw paleizen. Om mijner broeders en mijner vrienden wil zal ik nu spreken: Vrede zij in u. Om des huizes des HEEREN onzes Gods wil zal ik het goede voor u zoeken'. Zal hij zich daarentegen over de onenigheden en scheuringen, die zo nu en dan in haar oprijzen, niet ten hoogste bedroeven?

Niettemin, daar van tijd tot tijd enigen onder de schone schijn en dekmantel van vrede, trachten in de kerken in te sluipen, om de zuivere leer van het heilig Evangelie te vervalsen, zo behoren alle godvrezenden wel te bedenken wat het voor een vrede is, die hen wordt aangeboden. Of deze ook met de waarheid kan bestaan, of dat door het invoeren er van de leer der Waarheid enigszins benadeeld of verduisterd zou worden. Want zo zeer als de Heere ons de vrede heeft aangetreden, zo ernstig heeft Hij ons Zijn Waarheid bevolen, zelfs zo zeer dat wij liever onze zusters en broeders, mannen en vrouwen, ja ons eigen leven, als Hem en Zijn Waarheid zouden moeten verlaten.

Daarom is het niet genoeg dat wij naar vrede staan. Waarheid en vrede moeten tesamen gaan, zoals de profeet biddende wenst, Ps. 85 : 9-12: 'Ik zal horen wat God de HEERE spreken zal; want Hij zal tot Zijn volk en tot Zijn gunstgenoten van vrede spreken; maar dat zij niet weder tot dwaasheid keren. Zekerlijk, Zijn heil is nabij degenen, die Hem vrezē, opdat in ons land eer wone. De goedertierenheid en waarheid zullen elkander ontmoeten, de gerechtigheid en vrede zullen elkander

kussen. De waarheid zal uit de aarde spruiten, en gerechtigheid zal van de hemel nederzien'. Daartoe dient ook de prediking van het heilig Evangelie, opdat vrede en waarheid tesamen onder ons zouden gepland worden. Zoals de apostel duidelijk betuigt in Efeze 4 : 14 en 15: 'Opdat wij niet meer kinderen zouden zijn, die als de vloed bewogen en omgevoerd worden met allen wind der leer, door de bedriegerij der mensen, door arglistigheid om listiglijk tot dwaling te brengen; Maar de waarheid betrachtende in liefde, alleszins zouden opwassen in Hem, die het Hoofd is, namelijk Christus'.

Ja, de rechte grondslag, waarop de vrede van de kerken gebouwd is en de wortel waaruit zij voortspruit, is de eendracht in het toestemmen van de heilige waarheid. Dit geeft ons dezelfde apostel in het genoemde hoofdstuk ook duidelijk te verstaan, wanneer hij de gelovige Efeziërs vermaand heeft, dat zij naarstig zouden zijn om te onderhouden de eenigheid des Geestes door de band des vredes, daarvoor als reden opgeeft, 'Dat zij zijn één lichaam en één Geest, geroepen tot één hoop uwer roeping'. En dat er is 'één Heere, één geloof, één doop, één God en Vader van allen'. Hieruit blijkt dat men aldaar behoort te onderhouden, zoals daar ook alleen maar onderhouden wordt, de eenigheid des Geestes door de band des vredes, alwaar men door één doop tot één lichaam is gedoopt en door één Geest vernieuwd zijnde, geroepen is tot één hoop der roeping en uit één geloof aanroept één God en Vader, in de naam van de enige Heere en zaligmaker Jezus Christus. Welke eendracht hier buiten ook gemaakt wordt, dat is geen eendracht des Geestes en christelijke vrede, maar veeleer een samenknoping van ongerechtigheid en samenzwering tegen de Waarheid.

Daarom behoren alle oprechte, waarheid lievende mensen en in het bijzonder uwe Edelmogenden, te worden gewaarschuwd op hun hoede te zijn om zich niet lichtvaardig onder de schijn van vrede te laten meevoeren en bedriegen. Er wordt heden ten dage onder deze droevige beroeringen zeer veel over vrede gesproken, ook door diegenen die de kerken van deze landen in deze schadelijke verwarring gebracht hebben. Om dat te bereiken spreekt men steeds van modereren, dulden en verdragen. Doch alles met groot onverstand. Sommigen weten zelfs niet wat dit modereren is, of waarin het bestaat. Anderen achten de verschilpunten van geen waarde, in de mening dat men er wel stilzwijgend aan voorbij kan gaan. Anderen zouden willen dat enige leerstukken die tot nog toe in de Gereformeerde kerken beleden en geleerd zijn, geheel verzwegen en uit de kerken geweerd werden. Anderen zeggen dat men een zeker formulier van de leer moet opstellen, waar, zoals men meent, beide partijen mee zullen instemmen. Anderen wil-

len door het gezag van de hoge overheid sommige ijverige voorstanders van de diepzinnige leer van de predestinatie (zo zij die noemen) de mond laten stoppen, in de mening dat anderen dan wel zullen zwijgen. Om kort te gaan, men roept dat er vrede moet zijn. Dit erkennen wij ook en zagen niets liever. Maar men wijst het juiste middel niet aan om hiertoe te komen. Want alles wat zulke moderateurs voorstaan, kan nergens anders toe leiden dan tot verduistering en onderdrukking van de waarheid, die vanaf de Reformatie in deze landen openlijk beleden en geleerd is en verder in alle Gereformeerde kerken eendrachtig beleden en geleerd wordt.

Als ik dit, Edelmogende en voorzichtige heren, in de vreze Gods overweeg en bedenk hoe men uwe Edelmogenden, die tot nog toe beschermers van de heilige waarheid en in hoge mate verzorgers van de welstand van de kerken bent geweest, onder wiens goede en verstandige regering wij door de Heere met de tegenwoordige rust in de bloeiende kerk in deze stad gezegend zijn, met allerlei middelen tracht te bewegen zulk een moderatie in te voeren en te beschermen, waardoor zowel de waarheid benadeeld als de goede gemeente in deze stad (zoals in sommige andere gebeurd is) jammerlijk zou beroerd worden, zo heb ik niet kunnen nalaten uwe Edelmogenden met mijn gering advies in deze zaak te dienen en naar de gaven die mij de Heere uit genade heeft geschonken, kortelijk voor te lichten, opdat ik mij alzo voor God de Heere, Zijn kerk en uwe Edelmogenden in mijn ambt en schuldige plicht zou kwijten.

Hierin ben ik aan God schuldig Zijn eer en waarheid te verdedigen, naar mijn vermogen de welstand van de kerken te bevorderen, uwe Edelmogenden als een goed onderdaan en onwaardige dienaar van Christus, naar dat de toestand vereist, onderdanig te onderrichten omtrent alles wat het ambt en welvaren van uwe Edelmogenden aangaat, waarvan niet het minste is, de verdediging van de heilige leer van het Evangelie. Ootmoedig verzoekende dat uwe Edelmogenden dit mijn betoog, opgesteld uit goede ijver voor het behoud van de waarheid en naar gelegenheid van mijn ambt, in gunst wilt aannemen en bij uwe Edelmogenden zulk een plaats te geven als wel niet de geringheid van mijn talent maar het gewicht van de zaak vereist.

Uwe Edelmogenden hebben naar uw Edelmogendens bijzondere discretie met buitengewone billijkheid verdragen dat iemand van buiten deze stad een zeker traktaat, over de Gematigde Christen, tot verdediging van de beoogde moderatie, enige tijd geleden aan uwe Edelmogenden opgedragen heeft. Ik bid en vertrouw dat uwe Edelmogenden hetgeen één van uwe Edelmogendens onderdanen ambtshalve, tot uiteenzetting

van een goede moderatie en verdediging van de waarheid, in het kort en in oprechtheid opgesteld heeft en hierbij aan uwe Edelmogenden opdraagt, veel meer met een toegenegen hart en vriendelijk gelaat zullen ontvangen. Waarop ik mij dan ook verlaat.

Edelmogende, achtbare, wijze, voorzichtige, zeer discrete en bescheiden heren, ik bid God de Vader der lichten dat Hij uwe Edelmogenden met de nodige gaven van Zijn Heilige Geest steeds meer wil verrijken en alzo besturen dat al uw beraadslagingen en handelingen mogen strekken tot de eer van Zijn naam, opbouw van Zijn kerken, verdediging van Zijn heilige waarheid en tevens tot behoud van de goede rust, vrede en eendracht onder ons. Gegeven te Amsterdam, 4 juli 1615.

Van Uwe Edelmogenden de onderdanige en dienstwillige,

Jacobus Trigland.

De recht-gematigde christen

of

Over de ware moderatie en verdraagzaamheid die tot behoud van de waarheid en de vrede in de gemeenten van Christus, overeenkomstig Gods Woord onderhouden moet worden.

Om over deze zaak ordelijk en begrijpelijk te spreken, zal ik deze mijn verhandeling beginnen met de uiteenzetting en beschrijving van die zaken waarover bij dit onderwerp het verschil zich voordoet.

Wij spreken hier over vrede, modereren en dulden.

Vrede is (zoals enigen haar beschrijven) een geruste vrijheid. Of (zoals anderen haar nauwkeuriger omschrijven) een gerustheid van orde. Dat is, wanneer de goede orde in alle rust, zonder tweedracht en verhindering onderhouden wordt. Zodat verwarring het rechte tegendeel is van de vrede. Hierop heeft de apostel gezien als hij de verwarring en de vrede tegenover elkaar gesteld heeft, zeggende 1 Cor. 14 : 33, dat God geen God van verwarring is, maar van vrede. De vrede wordt op tweeërlei wijze onderhouden. Ten eerste, als de gemoederen onderling eendrachtig verenigt zijn; welke vrede de zekerste is. Ten tweede, wanneer niettegenstaande de tegenovergestelde meningen, de een voor de ander enigszins opzij gaat of toegeeft, opdat de goede orde en rust niet verstoord worden. Hiertoe is nodig de moderatie en het dulden van elkaar. Want wanneer iedereen zijn streng wil trekken en zijn mening staande houden, dan is er anders niet dan twist en verstoring. De vrede is tweeërlei. De burgerlijke vrede en de geestelijke. De burgerlijke vrede is de rust in de burgerlijke gemeenschap en bestaat tussen onderdanen van één rijk, burgers van één plaats en huisgenoten van één huisgezin. De geestelijke vrede is de rust in de geestelijke en kerkelijke gemeenschap, welke bestaat tussen de lidmaten van een zelfde gemeente en de huisgenoten van één geloof.

Moderatie is geen oorspronkelijk Nederlands woord, maar uit het Latijn overgenomen, afgeleid van een woord **modero** of **moderor**, hetgeen zoveel betekent als regelen of in de maat houden, dat is, een zaak zo besturen dat ze in haar juiste maat en binnen haar behoorlijke perken blijft. Derhalve is moderatie een zodanige besturing en maathouding. De juiste maat in het burgerlijke is, gerechtigheid en billijkheid. In het geestelijke of kerkelijke, het voorschrift van Gods Woord. Hieruit volgt dat hij goed modereert in het burgerlijke, die de burgerlijke zaken, hetzij ze hem aangaan of een ander, niet richt naar zijn goed-

vinden tot zijn eigen voordeel, maar naar gerechtigheid en billijkheid tot het algemeen belang en het voordeel van zijn naaste. (Aangezien de billijkheid soms vereist dat men van zijn eigen recht, terwille van het algemeen belang en het voordeel van de naaste, wat laat vallen). Tevens, dat hij goed modereert in het geestelijke, die daarin niet zijn persoonlijke neiging volgt, maar alleen Gods heilig Woord en alles tracht te richten tot de eer van God en de stichting van Zijn gemeente.

Men duldt het kwaad dat men niet kan verbeteren, terwille van het goede dat er mede gepaart gaat, opdat men door het kwaad uit te roeien niet meteen het goede verwoest, en dat wel voor enige tijd, tot dat men een betere gelegenheid vindt om het kwaad te herstellen. Dit heeft dikwijls plaats in het burgerlijke, waarin men meermalen terwille van de vrede wat duldt en door de vingers ziet. Maar in het kerkelijke mag dit niet plaats vinden, dan alleen om gewichtige redenen en om een groter kwaad, dat anders zou moeten volgen, te vermijden. Hierop heeft de Heere Christus het oog als Hij leert in Mattheus 13 : 29, dat men moet toezien, dat men het onkruid vergaderende ook mogelijk de tarwe niet uittrekt. Wel te verstaan dat men het onkruid zo grondig moet uitroeien als enigszins redelijk mogelijk is, zonder de goede tarwe te vernielen. Het kwaad dat geduld kan worden, wordt gevonden, of in zwakken die hun gebrek zoveel mogelijk begeren te verbeteren, of in verhardden die hun kwaad verdedigen en het goede tegenstaan. Naar deze onderscheiding moet in deze zaak ook onderscheidenlijk gehandeld worden.

Nadat dit onderscheid aldus vooraf is vastgesteld, moet nu verder worden opgemerkt dat wij hier niet spreken over de vrede, moderatie en het dulden in het burgerlijke. Ik laat daarover discussiëren degenen die in dat ambt staan. Maar wij handelen over het geestelijke en kerkelijke; en hierin weer niet voor zoveel het betrekking heeft op de rust van het bestuur, maar voor zoveel het ziet op het behoud van de waarheid, de verbreiding van Gods eer en de stichting van Zijn gemeente.

Hieruit blijkt dat de bewijzen die Johannes de la Haye, in zijn Gematigde Christen heeft aangehaald uit de 'Discours Politiques & militaires de Monsieur de la Noüe' niet ter zake dienen, aangezien die heer daarin alleen handelt over de moderatie met betrekking tot de rust in de burgerstaat. Dit blijkt duidelijk, zowel uit de gehele gevolgtrekking van het onderwerp, als omdat hij het plaatst in zijn 'politique discoursen'. Het is een geheel andere zaak, die nu onder ons ter sprake wordt gebracht, als waar die goede heer over handelt. Want onder ons is de strijdvraag niet, of men iemand om de religie zal haten en vervolgen en tegen degenen die van een andere religie zijn, strijd voeren om hen uit

de burgerstaat te verwijderen. Dit heeft die goede heer, om de verbiterde gemoederen van de roomsen wat tot bedaren te brengen, ter bescherming van het beroerde Frankrijk, bekwaam weerlegd. Hierin stemmen alle rechtzinnigen gaarne met hem overeen. Want in dit land wordt ter wille van de openbare rust aan allerlei sekten, zoals Ubiquitisten, Wederdopers enz., vrijheid genoeg gegeven, zodat men daarop zo zeer niet behoeft aan te dringen. Het ware alleen te wensen dat aan de rechtzinnigen, die bij de leer der waarheid, zoals die vanaf de tijd der Reformatie in deze landen is gepredikt, standvastig zijn gebleven, in sommige plaatsen zoveel vrijheid werd vergund dat ze hun godsdienst in stilheid konden uitoefenen en de zuivere leer van het heilig Evangelie onvervalst horen prediken.

De eigenlijke kwestie die zich hier voordoet, is deze: of twee tegenstrijdige leringen in één kerk geduld en haar leraars voor leraars der waarheid en getrouwe herders van de kudde van Christus erkend mogen worden. En aangezien er nu in de kerk van dit land strijd is ontstaan vanwege verschillend gevoelen in zekere leerstukken, of men dan de strijd niet zou mogen wegnemen en de vrede herstellen door een zekere moderatie en onderlinge dulding, waardoor de een de mening van de ander verdragende, men omtrent de verschilpunten zo zou leren dat, of een ieder van het zijne wat verzwegen, of dat men ze door een algemene manier van spreken die door beide partijen aangenomen wordt, zo bedekt dat men het verschil niet zou kunnen opmerken.

Wij zullen over deze zaak handelen. Eerst in het algemeen. Namelijk, of men wel, niettegenstaande verschillend gevoelen in de leer, vrede in de kerk kan behouden. Daarna meer in het bijzonder, of met dit tegenwoordige verschil de vrede in onze kerk wel bestaan kan.

Uit het eerste onderscheid dat wij gemaakt hebben aangaande de vrede blijkt, dat waar zulk een verschillend gevoelen is, die allervastste en zekerste vrede, die bestaat in de overeenstemming van het onderling geloof, niet zijn kan. Hieruit volgt dat, om in zulke gevallen de vrede te bewaren, enige moderatie en dulding nodig is.

Daarom staat hier te bezien of in zodanige zaken moderatie en dulding plaats mag hebben. Wij hebben gezegd dat moderatie is: maathouding en dat de juiste maat in het geestelijke is, Gods Woord. Daarom moeten wij dit ook in alles eenvoudig navolgen. Dat wil zeggen, hierin zo handelen als ons door God in Zijn heilig Woord wordt voorgeschreven, want dat is de juiste moderatie. Deze moderatie wordt aangemerkt in drie opzichten. Met opzicht tot onszelf, zoals wij van anderen in gevoelen verschillen; met opzicht tot de punten waarover wij verschillen; en met opzicht tot de personen waarmee wij verschillen.

Ten aanzien van onszelf behoren wij zo te modereren dat wij in het verdedigen van de waarheid geen menselijke neigingen hiermede vermengen of iets doen uit haat omtrent de personen waarmee wij verschil van mening hebben, maar alleen zien op de eer van God en de zaligheid van de mensen, de onwaarheid haten en trachten, zoveel het mogelijk is, de verdwaalden te winnen en terecht te brengen.

De profeet Mozes, die dat getuigenis van de Heilige Geest heeft dat hij in geheel het huis van God getrouw was, heeft zo geijverd over de afgoederij van het volk Israël dat hij de twee stenen tafelen van de wet van God uit zijn handen wierp en ze verbrak aan de voet van de berg, het gouden kalf met vuur verbrandde tot pulver, hetwelk hij strooide op het water en gaf het de kinderen van Israël te drinken. Nochtans deed hij dit niet uit menselijke drift of haat jegens het volk, maar alleen uit een oprechte ijver voor de eer van God. Dit blijkt daaruit dat hij zelfs voor het volk bad. Ja, hij wilde liever, als Gods Naam gelasterd en het volk vernield zouden worden, zelf uit het boek des levens worden geschrapt.

Wanneer de heilige apostel Paulus de Galaten, die zich door de valse apostelen hadden laten verleiden, wel ernstig bestraft, als hij ze noemt 'uitzinnige Galaten' en hen verwijt dat ze zich hadden 'laten betoveren', handelde hierin nochtans niet uit vleeselijke hartstocht, maar trachtte alleen de waarheid van het heilig Evangelie, tot rust van hun consciëntie en bevordering van hun eeuwige zaligheid, zuiver te bewaren. Dit betoonde hij door de zorgvuldige onderwijzing en vermaning die hij doorgaans tot hen richtte, 'arbeidende om hen wederom als kindkens te baren, opdat Christus een gestalte in hen kreeg' en wenste vanwege de zorg die hij over hen had, zelf bij hen te zijn om hen mondeling met vriendelijkheid te onderwijzen.

Deze moderatie verlangt dezelfde apostel van elke dienaar van Christus, als hij zegt: 'Een dienstknecht des Heeren moet niet twisten, maar vriendelijk zijn jegens allen, bekwaam om te leren, en die de kwaden kan verdragen; Met zachtmoedigheid onderwijzende degenen die tegenstaan; of God hun te eniger tijd bekering gawe tot erkenning der waarheid'. (2 Tim. 2 : 24, 25) Hij wil ook dat zijn Timotheus deze moderatie in elke vermaning en bestraffing zal gebruiken, daar hij hem aldus vermaant: 'Predik het Woord; houd aan tijdiglijk, ontijdiglijk; wederleg, bestraf, vermaan in alle lankmoedigheid en leer'. (2 Tim. 4 : 2). Hier zien wij dat de apostel niet prijst de lauwheid, of nog erger, de trouweloosheid van sommigen, die zij nochtans de schone schijn van moderatie willen geven, waardoor zij, om goede vrienden met de mensen te blijven, de heilige Waarheid des Heeren zonder vermindering la-

ten lasteren, tegenspreken en verduisteren. Want hij wil dat Timotheus zal prediken, aanhouden, het werk van een evangelist doen, bestraffen, vermanen en onderwijzen degenen die tegenstaan, ja (zoals hij verlangt van de opziener in Titus 1 : 9) wederleggen en de mond stoppen. Maar in dit alles wordt in de eerste plaats christelijke zedigheid vereist, waardoor wel de vleeselijke neigingen maar niet de Goddelijke ijver wordt bedwongen, zodat alles wordt gericht tot de eer van God en de stichting van de naaste.

Aangaande die zaken waarover verschil gerezen is, staat te onderzoeken of het uitleggingen zijn van zekere Schriftuurplaatsen dan of het werkelijk leerstukken betreft. Over de verscheiden uitleggingen van zekere Schriftuurplaatsen, die met de analogie van het geloof (hetwelk de apostel in Rom. 12 : 6 voorstelt als de regelmaat van de profetie of uitlegging van de Heilige Schrift), dat is met de eenparige overeenstemming van alle geloofsartikelen niet strijden, kan men wel moderatie betrachten, op zulk een wijze dat terwijl elk zijn mening gematigd voorstelt, ondertussen een andere uitlegging niet verwerpt, maar de christelijke lezer of toehoorder vrij laat om naar de mate van de gaven van de Geest die hij ontvangen heeft, die uitlegging te verkiezen voor de beste die hij oordeelt dat met de mening en het oogmerk van de Heilige Geest het meest overeenkomt.

Dit is een deel van de ware vrijheid van profeteren, die in de christelijke kerk behouden moet worden. Hierin zien wij ten eerste de onvolkomenheid van onze kennis in dit leven. Want wij kennen ten dele en wij profeteren ten dele, ziende door een spiegel in een duistere rede. (1 Cor. 13 : 9, 12) Ten tweede zien wij hierin de onderscheiden gaven die de één en dezelfde Geest uitdeelt in de gemeente van God, gevende een ieder het zijne zoals Hij wil, de één meer en de ander minder. Want een ieder onder ons is de genade gegeven naar de mate van de gaven van Christus, en derhalve moet ieders gevoelen wezen tot matigheid, naar dat God aan een ieder de mate van het geloof geschonken heeft. Ten derde zien wij hierin de bijzondere wijsheid van God, die deze verscheidenheid, voortkomend uit onze onvolmaaktheid, tot onze grondiger onderwijzing wonderlijk weet te gebruiken. Want door de vergelijking van deze onderscheiden uitleggingen wordt de rechte mening mettertijd bij ons des te duidelijker en zekerder.

Maar met de uitleggingen van de Heilige Schrift die met de analogie van het geloof niet overeenstemmen, moet men zo handelen als hierna over de leerstukken die met de waarheid in strijd zijn, gezegd zal worden. Dit kunnen wij met een voorbeeld duidelijk maken. De Heere Christus zegt in Joh. 14 : 28 'Mijn Vader is meerder dan Ik'. Dit ver-

klaren sommigen ten aanzien van Zijn menselijke natuur, sommigen ten aanzien van de staat van Zijn vernedering, sommigen ten aanzien van Zijn Middelaarsambt en van de vrijwillige beschikking waarmede Hij zichzelf gewillig aan Zijn Vader onderworpen heeft als Middelaar, om de uitverkorenen tot Hem te vergaderen. Geen van deze drie uitleggingen strijdt met de analogie van het geloof. Want ze zijn alle drie goed bestaansbaar met de gezonde leer omtrent de Persoon en het Middelaarsambt van Christus, en daarom hebben ze nooit oorzaak van twist gegeven in de Kerk van God. Zeer veel van dergelijke voorbeelden zal de aandachtige lezer in de geschriften van de rechtzinnige leeraars kunnen waarnemen. Maar de arianen leggen deze plaats alzo uit, alsof Christus daarmede zou loochenen dat Hij eeuwig God is, van één Wezen en heerlijkheid met Zijn Vader. Deze uitlegging strijdt met de analogie van het geloof, waarmede wij geloven in Christus, die waarachtig en eeuwig God is. Daarom mag zodanige uitlegging in de gemeente van God naast de voorgaande niet worden verdragen.

Over de leerstukken is tevens tweeërlei verscheidenheid. Namelijk, of aangaande de manier waarop enig leerstuk wordt verklaard en voorgesteld, of over het punt en hoofdstuk van de leer zelf. De verscheidenheid omtrent de manier van verklaren is wederom geen oorzaak van twist in de Kerk van God. Want dit behoort ook tot de vrijheid van profeteren en verschaft die drie nuttige overdenkingen waarvan wij hiervoor gesproken hebben. Daarom hebben ook de rechtzinnige leeraars doorgaans aan elk zijn manier van verklaren, behoudens dat altijd het leerstuk onaangetast blijft, vrij gelaten. Maar wat aangaat de punten van de leer zelf, zijn wij gebonden aan de waarheid van het Goddelijk Woord, zonder dat wij daarvan aan de één of andere zijde mogen afwijken. Daarom is in dezen de juiste moderatie, dat een ieder naar de gelegenheid van zijn ambt de waarachtige leer van het Heilig Evangelie belijdt en leert, en de tegenovergestelde leugenleer verwerpt en wederlegt.

Want God heeft ons zo precies aan Zijn Woord gebonden, dat wij daar niet mogen toedoen of afdoen, noch daarvan afwijken ter rechter- of ter linkerhand, en Christus heeft Zijn apostelen bevolen het volk te leren al wat Hij hen bevolen had.

Doch de mensen die met verkeerde gevoelens zijn bezet, zijn tweeërlei. Sommigen zijn onvaste leerlingen, zoals degenen die uit de heidense, joodse of roomse blindheid zijn gekomen, of een sekte en dwaalleer hebben verlaten, zich gevoegd hebben bij de Kerk van God om aldaar de heilzame leer tot haar zaligheid recht te leren verstaan, of die door enige verleidende geesten onrustig en aan het twijfelen gemaakt zijnde,

onderwijs begeren. Met deze mensen zal men zo modereren dat men ze als onvaste leerlingen in Christus zal aannemen (volgens de vermaning van Paulus in Rom. 14 : 1, die zwak is in het geloof, neemt aan, maar niet tot twistige samensprekingen) en met behoorlijke bescheidenheid hun onwetendheid goed tracht te doorzien en met de onvervalste melk van het Goddelijk Woord in Christus tracht op te voeden, zoals die heilige apostel de Corinthiërs heeft gedaan. 'En ik, broeders, kon tot u niet spreken als tot geestelijken, maar als tot vleselijken, als tot jonge kinderen in Christus. Ik heb u met melk gevoed, en niet met vaste spijs; want gij vermocht toen nog niet; ja, gij vermoogt ook nu nog niet'. (1 Cor. 3 : 1, 2)

Van deze moderatie is ons een buitengewoon voorbeeld gegeven door onze Zaligmaker Christus (de allermoderaatste en zachtmoedigste, van Wie gesproken is door de profeet: Hij zal niet schreeuwen, noch Zijn stem verheffen, noch Zijn stem op de straat horen laten. Het gekrookte riet zal Hij niet verbreken, en de rokende vlaswiek zal Hij niet uitblussen; met waarheid zal Hij het recht voortbrengen – Jes. 42 : 2, 3 en Matth. 12 : 19, 20), als Hij Nicodemus in de nacht vriendelijk heeft ontvangen, hem zijn grote onkunde met buitengewone bescheidenheid en tevens de oorsprong en het middel van onze zaligheid duidelijk aangewezen heeft. Als Hij tevens Zijn discipelen in hun grote onkunde een geruimen tijd heeft verdragen en in de verborgenheden van Zijn geestelijk koninkrijk zo zorgvuldig heeft onderwezen.

Daarin zien wij dat men de onwetenden niet zodanig in hun onkunde moet verdragen, dat men ze daarin laat blijven en hen wijs maakt dat het er niet op aankomt of zij het zus of zo verstaan, maar arbeiden opdat zij van hun onkunde tot de rechte kennis mogen worden gebracht. Want daartoe dient de leer van het heilig Evangelie, opdat wij niet meer kinderen zouden zijn, die als de vloed bewogen en omgevoerd worden met alle wind van leer, maar dat wij allen mogen komen tot de enigheid des geloofs en der kennis van de Zoon van God, tot een volkomen man, enz. (Efeze 4 : 13, 14) Derhalve moeten zij ook wederkerig met hun onkunde en kleine kennis niet tevreden zijn, maar pogen om zowel in godzaligheid alsook in kennis dagelijks toe te nemen, overeenkomstig de leer van de apostel in 1 Cor. 14 : 20: Broeders, wordt geen kinderen in de boosheid en wordt in het verstand volwassen.

Anderen zijn hardnekkige tegensprekers, die hun verkeerde mening trachten staande te houden en de leer die daar tegen strijdt uit het hart van de mensen te weren. Tegen de zodanigen moet men de Goddelijke Waarheid krachtig verdedigen en hun verkeerde mening weerleggen,

opdat zij (zo het mogelijk is) overtuigd worden, of immers anderen voor hun bedriegerijen gewaarschuwd worden. Want een opziener moet volgens de leer van de heilige apostel aan het getrouwe Woord, dat naar de leer is, vasthouden, opdat hij machtig zij beide om te vermanen door de gezonde leer en om de tegensprekers te wederleggen. (Titus 1 : 9) Wanneer men anders doet, dan is dat geen modereren, hetwelk is maathouden of goed besturen, maar veeleer modderen, dat is, van de goede en zuivere weg zich af te wenden tot de vuile modder. Omdat door zo nalatig te zijn, zowel wij zelf als anderen gemakkelijk van de goede weg der Waarheid naar de modder van de dwaalleer terzijde afgeleid zouden worden, daarom mag hierin geen andere moderatie gebruikt worden. 'Richt weder op de trage handen en de slappe knieën; en maakt rechte paden voor uw voeten, opdat hetgeen kreupel is, niet verdraaid worde, maar dat het veelmeer genezen worde', schrijft de apostel, als hij in Hebr. 12 : 12, 13 de juiste moderatie leert. En alzo moet de moderatie gebruikt worden om vrede te verkrijgen en te behouden.

Betreffende het **dulden**, hebben wij gezien dat men enig kwaad duldt, dat men zo terstond niet kan weren, op hoop dat men het naderhand verbeteren zal, waarom men dan ook elke gelegenheid waarneemt om het zo spoedig mogelijk te verbeteren. Aangezien dat kwaad door het dulden zo zeer zou toenemen dat het vervolgens inkruipende, ook het andere dat goed is, zou kunnen bederven, zo moet men het met alle vlijt tegengaan, opdat het niet verder voortwoekert.

Een dokter, die een patiënt heeft die door twee kwalen is aangetast, waarvan de één dodelijk is indien deze niet onmiddellijk wordt behandeld, maar de andere niet, zal aan deze voor enige tijd geen aandacht schenken en aan de eerste zijn zorg geheel besteden. Nochtans alzo dat, nadat hij de éne behandeld heeft, ook de andere niet onbehandeld zal laten, of wanneer deze onderhand zodanig toenam dat zij tevens gevaarlijk werd, zal hij ook om dit gevaar bijtijds, zo het mogelijk is, af te weren, bekwame middelen ter hand nemen. Alzo moet het in het geestelijke ook toegaan. Men moet er acht op slaan vanwaar het meeste gevaar komt en zich met alle vlijt daar tegen stellen.

Onder degenen die met verkeerde meningen besmet zijn, worden er gevonden die deze sterk voorstaan en die aan anderen trachten aan te praten, waarvan derhalve gevreesd moet worden dat ze ook anderen met zich zullen verleiden.

Er zijn anderen die stil, zedig en leergierig zijn, graag willen luisteren en voor rede vatbaar zijn, waarvoor derhalve hoop is dat ze zullen overreed worden. Doch daaronder rekenen wij niet die lieden die door-

gaans in de mond hebben dat ze graag gehoor willen geven en wanneer hen iemand beter kan onderrichten hun mening zullen prijs geven, maar ondertussen bedriegelijk hun verkeerde meningen, zowel heimelijk als in het openbaar, beide schriftelijk en mondeling, anderen trachten aan te praten. Deze mensen tellen wij terecht onder de eerste soort. Want zij zijn die loze en listige vossen die de wijngaard des Heeren heimelijk verderven; hun leer is de schadelijke kanker die in het verborgen verteert. Zulke taal misbruiken zij als een bedriegelijke dekmantel om de eenvoudigen des te gemakkelijker in te palmen. Zowel dezen als anderen, hetzij bedriegelijke of openlijke tegensprekers van de Waarheid en verbreiders van hun verkeerde mening, mogen in geen geval geduld worden, maar moeten krachtig worden tegengestaan, opdat ze anderen niet met zich verleiden. Vangt ons de vossen (zegt Christus, de Bruidegom van de gemeente in Hooglied 2 : 15) de kleine vossen, die de wijngaarden verderven.

Maar de onvaste en leergierige mensen mogen in hun zwakheid gedurende enige tijd verdragen worden, zo nochtans dat men, zoals ook hiervoor gezegd is, hen met alle betamelijkheid nader moet onderwijzen in de verborgenheden van het geestelijk Koninkrijk en hen hun onkunde levendig voor ogen stellen. De discipelen van Christus keerden in groot misverstand aangaande het wereldlijk koninkrijk, hetwelk zij meenden dat hun Meester oprichten zou, waardoor zij veel onverstandige taal voortbrachten. Evenwel hielden zij Jezus voor de Messias, en Zijn woorden voor de woorden des levens. De Heere Christus verdroeg hen wel in hun zwakheid, nochtans liet Hij hen bij elke voorkomende gelegenheid hun onkunde merken en onderwees hen omtrent de onaanzienlijkheid van Zijn koninkrijk hier op de aarde. Maar de schriftgeleerden en farizeeën, die deze onkunde krachtig wilden staande houden en daarom, zich aan Christus ergerende, Hem verwierpen en anderen van Hem afkerig maakten, heeft Hij ernstig bestraft en tegengestaan.

In de gemeenten van Galatië waren twee kwade voorvallen, of eigenlijk tweërlei onzuivere leden: de verleiders en die verleid werden. De apostel verdroeg deze laatsten nog voor enige tijd en trachtte ze terecht te brengen. Mijne kinderkens (schrijft hij) die ik wederom arbeid te baren, totdat Christus een gestalte in u krijg. Vertrouwende ook dat deze zijn arbeid aan hen zou vrucht dragen, schrijft hij: 'Ik vertrouw van u in den Heere, dat gij niet anders zult gevoelen;' teweten, dat gij bemerkende dat 'een weinig zuurdesem het gehele deeg zuur maakt', zult erkennen hoe verkeerd gij hebt gedaan, toen gij de valse apostelen gehoor hebt gegeven. Maar de anderen wilde hij in geen geval dulden,

want zij waren voor de gemeente schadelijk. 'Och, of zij (schrijft hij) ook afgesneden werden, die u onrustig maken'. Hij verkondigde hen Gods strenge gericht. 'Die u ontroert, zal het oordeel dragen, wie hij ook zij'. (Galaten 5 : 10+12)

Dit is over het rechte dulden, dat nodig is om de vrede te behouden. En tot zover hebben wij verhandeld hetgeen tot opheldering en verklaring van onze mening aangaande deze zaak nodig was, welke nu uit dit alles gemakkelijk kan worden afgeleid en vervat is in deze vier stellingen.

De eerste is: Dat men de leer der waarheid niet uit vleeselijke neigingen of uit haat jegens personen, maar uit een oprechte Goddelijke ijver, met een zachtaardig gemoed moet verdedigen en trachten de afgedwaalden, zo het enigszins mogelijk is, te winnen.

Over deze moderatie, voor zoveel die strekt tot behoud van de goede burgerlijke vrede en rust, gaat het meeste dat de la Haye in zijn 'gematigde christen', uit de verhandeling van Monsieur de la Noüe bijbrengt.

De tweede is: Dat men, om het op verscheiden manieren verklaren van enige leerstukken, of om verscheiden uitleggingen van de Heilige Schrift die met de analogie van het geloof niet strijden, geen twist moet maken, maar graag de gaven erkennen waarmede God de Heere anderen heeft bedeed, om nuttig onderwijs te geven en de Heilige Schrift te verklaren.

Dit behoort tot de vrijheid van profeteren, die niet ruimer getrokken moet worden als betamelijk is, om onder dat mom ook dwalingen te willen laten doorslippen, want in onze vrijheid zijn en blijven wij dienstknechten van God. Daarom moeten wij 'als vrijen, onze vrijheid niet hebben tot een deksel der boosheid', zoals de apostel Petrus leert in 1 Petrus 2 : 16, maar ons houden als dienstknechten van God.

De derde is: Dat men de onvaste leerlingen die, of kort geleden hun grove dwalingen verlaten hebben, of door hun argeloosheid en onnozelheid door dwaal-leraars verleid zijn, niet moet verachten of voor het hoofd stoten, maar in hun zwakheid overeenkomstig hun toestand moet verdragen en met vriendelijkheid voorkomen, op hoop dat men hen voor Christus winnen en tot de kennis van de verborgenheden van onze zaligheid stuk voor stuk nader zal mogen inleiden.

Hiertoe behoort hetgeen ergens uit de Heilige Schrift bijgebracht zou kunnen worden aangaande het dragen der zwakken en het opnemen van elkander in de liefde.

Tot zover zullen wij wel met de moderateurs overeenstemmen.

Maar in de vierde stelling ligt de knoop, welke is, dat men de volle raad des Heeren zuiver, eenvoudig en duidelijk lerende, alle verkeerde

leringen en uitleggingen van de Heilige Schrift, die met de analogie van het geloof in strijd zijn, met Gods Woord krachtig moet weerleggen en degenen die ze verdedigen, naar buiten openbare en anderen trachten aan te praten, in Gods gemeente niet behoort te dulden.

Dit is hetgeen wij aangaande de voorgestelde stand van het geschil, tegen de zogenaamde moderateurs van onze tijd, in het algemeen overeenkomstig het Woord van God voorstaan. Derhalve verwerpen wij de mening van degenen die voorgeven dat men terwille van de vrede enige leerstukken zou moeten verzwijgen en de leerstellingen die daarmede in strijd zijn oogluikend toelaten, of dat leraars van tegenstrijdige leringen hun verschillen verbergen door algemene spreekwijzen en deze alzo in één kerk geduld zouden kunnen worden.

De waarheid van hetgeen wij voorstaan, evenals het lichtzinnige van de tegenovergestelde mening van de moderateurs, kan uit de voorgaande verklaring voldoende worden afgeleid. Niettemin zullen wij het beide, zowel uit de Heilige Schrift als met duidelijke bewijsredenen klaar aantonen.

De Heilige Schrift leert ons nergens dat wij de waarheid moeten verzwijgen of tekort doen, of onder dubbelzinnige manieren van spreken bedekken, noch ook dat men tegenover dwaalleringen moet stilzwijgen, of degenen die ze voorstaan in de kerk van God dulden, maar juist het tegenovergestelde. Want zij leert ons de heilige Waarheid oprecht te belijden, tot het Woord des Heeren noch toe noch af te doen, de dwaalleer tegen te spreken en zich af te scheiden van degenen die de gemeente met hun dwaalleer beroeren. Ps. 40 : 10, 11: Ik boodschap de gerechtigheid in de grote gemeente; zie, mijn lippen bedwing ik niet; HEERE, Gij weet het. Uw gerechtigheid bedek ik niet in het midden mijns harten; Uw waarheid en Uw heil spreek ik uit; Uw weldadigheid en Uw trouw verheel ik niet in de grote gemeente. Ps. 119 vs. 13: Ik heb met mijn lippen verteld al de rechten Uwsmonds. vs. 14: Ik ben vrolijker in de weg Uwer getuigenissen dan over allen rijkdom. vs. 29: Wend van mij de weg der valsheid, en verleen mij genadiglijk Uw wet. vs. 30: Ik heb de weg der waarheid verkoren, Uw rechten heb ik mij voorgesteld. vs. 37: Wend mijn ogen af, dat zij geen ijdelheid zien; maak mij levend door Uw wegen. vs. 43: En ruk het woord der waarheid van mijn mond niet al te zeer, want ik hoop op Uw rechten. vs. 46: Ook zal ik voor koningen spreken van Uw getuigenissen en mij niet schamen. vs. 53: Grote beroering heeft mij bevangen vanwege de goddelozen, die Uw wet verlaten. vs. 104: Uit Uw bevelen krijg ik verstand, daarom haat ik alle leugenpaden. vs. 139: Mijn ijver heeft mij doen vergaan, omdat mijn wederpartijders Uw woorden vergeten heb-

ben. vs. 140: Uw woord is zeer gelouterd, en Uw knecht heeft het lief. Spr. 30 : 5: Alle rede Gods is doorlouterd; Hij is een Schild dengenen die op Hem betrouwen. vs. 6: Doe niet tot Zijn woorden, opdat Hij u niet bestraffe en gij leugenachtig bevonden wordt. Jer. 1 : 7: Maar de HEERE zeide tot mij: Zeg niet: Ik ben jong; want overal, waarheen Ik u zenden zal, zult gij gaan, en alles, wat Ik u gebieden zal, zult gij spreken. Jer. 26 : 2: Zo zegt de HEERE: Sta in het voorhof van het huis des HEEREN, en spreek tot alle steden van Juda, die komen om aan te bidden in het huis des HEEREN, al de woorden, die Ik u geboden heb tot hen te spreken; doe er niet één woord af. Jer. 23 : 28: De profeet bij welken een droom is, die vertelle den droom; en bij welken Mijn woord is, die spreke Mijn woord waarachtiglijk; wat heeft het stro met het koren te doen? spreekt de HEERE.. Jes. 62 : 6: O Jeruzalem, Ik heb wachters op uw muren besteld, die geduriglijk al den dag en al den nacht niet zullen zwijgen. O gij, die des HEEREN doet gedenken, laat geen stilzwijgen bij ulieden wezen. Ezech. 13 : 1-12: En des HEEREN woord geschiedde tot mij, zeggende: Mensenkind, profeteer tegen de profeten Israëls, enz.

Hierin zijn veel dingen die op de zogenaamde moderaten volkomen van toepassing zijn, daar zij als vossen de wijngaard des HEEREN binnen sluipen. Zij treden niet in de bressen, om in de strijd te staan. Want wanneer de waarheid wordt aangetast, dan roepen zij dat men niet moet tegenstaan, maar modereren, (hetwelk nochtans het rechte modereren niet is) dat men moet toegeven, van zijn mening wat laten vallen, enz. Zij roepen vrede, daar toch geen vrede is, en willen waarheid en leugen, Christus en Belial tesamen vermengen. Het volk bouwt de wand van verscheidene verkeerde meningen en zij pleisteren met de loze kalk van de zogenaamde moderatie, maar hun loze kalk zal afvallen. Want zij bouwen aan de toren van Babel, dat is verwarring.

Matth. 7 : 15: Maar wacht u van de valse profeten, dewelke in schaapsklederen tot u komen, maar van binnen zijn zij grijpende wolven. Matth. 16 : 6: En Jezus zeide tot hen: Ziet toe, en wacht u van den zuurdesem der farizeeën en sadduceeën. Matth. 10 : 32-37: Een iegelijk dan, die Mij belijden zal voor de mensen, enz.

Ziet hoe de Heere Christus, noch ter wille van de vrede, noch ter wille van enig mens, hij zij ons zo lief als het maar zijn kan, toelaat Zijn waarheid enigszins te kort te doen, maar deze zuiver en oprecht door ons wil beleden hebben. Hand 20 : 26-31: Daarom betuig ik ulieden op dezen huidigen dag, dat ik rein ben van het bloed van u allen. Want ik heb niet achtergehouden, dat ik u niet zou verkondigd hebben al den raad Gods, enz. Rom. 16 : 17+18: En ik bid u, broeders, neemt acht op

degenen, die tweedracht en ergernissen aanrichten tegen de leer, die gij van ons geleerd hebt, en wijkt af van hen. Want dezulken dienen onzen Heere Jezus Christus niet, maar hun buik; en verleiden door schoonspreken en prijzen de harten der eenvoudigen. 1 Cor. 4 : 1+2: Alzo houde ons een ieder mens als dienaars van Christus en uitdelers der verborgenheden Gods. En voorts wordt in de uitdelers vereist, dat elk getrouw bevonden worde. 2 Cor. 4 : 1+2: Daarom dewijl wij deze bediening hebben, naar de barmhartigheid die ons geschied is, zo vertragen wij niet; Maar wij hebben verworpen de bedekselen der schande, niet wandelende in arglistigheid, noch het Woord Gods vervalsende, maar door openbaring der waarheid onszelven aangenaam makende bij alle consciëntiën der mensen, in de tegenwoordigheid Gods. Galaten 1 : 6-10: Ik verwonder mij, dat gij zo haast wijkende van Dengene, Die u in de genade van Christus geroepen heeft, overgebracht wordt tot een ander evangelie; enz. Koloss. 2 : 4: En dit zeg ik, opdat niet iemand u misleide met beweegredenen die een schijn hebben. 1 Tim. 4 : 16: Heb acht op uzelf en op de leer, volhard daarin; want dat doende, zult gij en uzelf behouden en die u horen. 1 Tim. 6 : 3-5: Indien iemand een andere leer leert, en niet overeenkomt met de gezonde woorden van onzen Heere Jezus Christus, en met de leer die naar de godzaligheid is, die is opgeblazen en weet niets, maar hij raast omtrent twistvragen en woordenstrijd; uit welke komt nijd, twist, lasteringen, kwade nadenkingen, verkeerde krakelingen van mensen, die een verdorven verstand hebben en van de waarheid beroofd zijn, menende dat de godzaligheid een gewin is. Wijk af van dezulken. 2 Tim. 1 : 13: Houd het voorbeeld der gezonde woorden, die gij van mij gehoord hebt, in geloof en liefde die in Christus Jezus is. 2 Tim. 2 : 15-17. Benaarstig u om uzelf Gode beproefd voor te stellen, een arbeider die niet beschaamd wordt, die het woord der waarheid recht snijdt. Maar stel u tegen het ongodelijk ijdel roepen; want zij zullen in meerdere goddeloosheid toenemen; en hun woord zal voorteten gelijk de kanker. 2 Tim. 4 : 2-5: Predik het Woord; houd aan tijdiglijk, ontijdiglijk; wederleg, bestraf, vermaan in alle lankmoedigheid en leer. Want er zal een tijd zijn, wanneer zij de gezonde leer niet zullen verdragen; maar ketelachtig zijnde van gehoor, zullen zij zichzelf leeraars opgaderen naar hun eigen begeerlijkheden, en zullen hun gehoor van de waarheid afwenden en zullen zich keren tot fabelen. Maar gij, wees wakker in alles, lijd verdrukkingen; doe het werk van een evangelist; maak dat men van uw dienst ten volle verzekerd zij. Titus 1 : 7, 9+10: Want een opziener moet onberispelijk zijn, die vasthoudt aan het getrouwe woord, dat naar de leer is, enz. Hebr. 13 : 9: Wordt niet

omgevoerd met verscheiden en vreemde leringen. 2 Joh. 6-11: Dit is het gebod, gelijk gijlieden van den beginne gehoord hebt, dat gij in hetzelfde zoudt wandelen. Want er zijn vele verleiders in de wereld gekomen, die niet belijden, dat Jezus Christus in het vlees gekomen is. Deze is de verleider en de antichrist, enz.

Uit al deze getuigenissen van de Heilige Schrift wordt de waarheid van onze vierde stelling, tegenover het lichtzinnig voorgeven van de zogenaamde moderaten krachtig bewezen. En daarom slaan wij geen acht op al hun schoonspreken en vrede roepen, tenzij dat ze hun mening onweersprekelijk bevestigen uit de Heilige Schrift en duidelijk aantonen dat al deze Schriftuurplaatsen niet dienen tot bewijs van ons standpunt. Zolang dit echter niet gebeurt, kunnen wij hun spreken niet anders als lichtzinnig en onschriftuurlijk verwerpen. Zij spotten met de getrouwe dienaren die de waarheid van het heilig Evangelie onvervalst trachten te bewaren en noemen hen precisianen, hard-hoofdige en onrekkelijke mensen. Doch wij maken ons weinig zorgen over deze hun spotternij, daar wij weten dat het voor ons een getuigenis is van onze getrouwheid en tegen hen van hun lichtvaardigheid en kleinachting van de Goddelijke waarheid.

Gods Woord is zelf (opdat wij hun manier van spreken gebruiken) precies, dat is, doorlouterd, onvervalst, eenvoudig, geen kreuk of verandering toelatend. En alle getrouwe dienaren van God zijn daar nauwkeurig aan gebonden. Want het is een regel en richtsnoer van ons geloof. Nu zijn alle regels en richtsnoeren nauwkeurig. Gaat men buiten de regel, het is te lang, wijkt men af naar binnen, het is te kort. Daarom heeft God geboden en gezegd: Wijk daarvan niet ter rechter- noch ter linkerhand. (Joz. 1 : 7) Mozes was precies, en daarom wordt hij in de Heilige Schrift geprezen dat hij in zijn gehele huis getrouw was. (Hebr. 3 : 2) Farao sprak tot Mozes: 'Gaat heen en dient de Heere. Alleen uw schapen en runderen zult gij hier laten en laat uw kinderen met u gaan'. Maar Mozes antwoordde: 'Ook zult gij slachtoffers en brandoffers in onze handen geven, die wij de HEERE onze God doen mogen; en ons vee zal ook met ons gaan, er zal niet een klauw achterblijven; want van hetzelfde zullen wij nemen om den HEERE onzen God te dienen'. (Ex. 10 : 24-26) Het menselijk verstand zou hier denken: 'Dat was immers een kleine zaak. Zou men dan zoveel niet doen om de begeerte van de koning te voldoen en om het kwaad te verhoeden dat er anders van komen mocht'? Maar Mozes wist dat hij niet op mensen, maar op God had te zien, die hij in alle getrouwigheid moest dienen, omdat hij aan Zijn bevel nauwkeurig (staat: prijselijk) gebonden was.

De koningen, prinsen en vorsten willen dat hun ambassadeurs zullen blijven binnen de grenzen van de opdracht en instructie die hen is meegegeven. Dezen worden, indien zij hier enigszins van af wijken, vanwege hun ontrouw streng gestraft. Ja, zouden deze moderatoren zelf hun dienstknechten haar zaken wel willen laten regelen zoals zij het goedvinden? Ik meen van neen. Maar zij willen dat ze hun opdracht en instructie in alles precies zullen volgen. Wanneer dit niet gebeurt, dan zullen zij zich ten eerste beklagen over de ontrouw van hun dienstknechten. Zie hier de verkeerdheid van de mensen. In onze eigen zaken willen wij dat onze bedienden zich geheel aan onze bevelen zullen houden, maar in Goddelijke zaken wil men dat Gods knechten, om mensen te behagen, deze zullen regelen naar hun eigen welgevallen en dat van anderen. Wat wilt u, arme madenzak, dat u in de zaken van de Heere meer zal zijn toegestaan dan dat u aan uw dienstknechten in uw eigen ijdele en wereldse zaken toestaat? Wat is dit voor een verkeerdheid? Daarom, wilt u ons bespotten over onze al te grote precisie, gaat heen en bespot uw getrouwe dienstknechten, omdat ze al te precies uw opdracht uitvoeren. Denk er aan dat het de aard van de ontrouwe knechten is, de nauwkeurigheid en de getrouwheid van hun mede-dienstknechten te bespotten.

Men houdt ons de voorbeelden voor van anderen, die van hun mening wel wat willen laten vallen, men prijst daarin hun rekkelijkheid en men wil dat wij ook zo zullen doen. Maar wij antwoorden, dat de handelwijze van zulke mensen een bewijs is, of van hun lichtvaardigheid en ontrouw, of dat het maar hun eigen menselijke verdichtsels zijn, die ze voorgestaan hebben. Want als het de Goddelijke waarheid is, waarvan zij wat laten vallen, dan zijn zij aan God ontrouw, zodat zij om mensen te behagen Zijn waarheid verkopen. Als dit het niet is, dan hebben zij u, die hun rekkelijkheid zo zeer prijst, met hun menselijke verdichtsels willen bedriegen. Zie nu eens welk een heerlijke roem dat u zulke mensen geeft. Wat ons aangaat, wij weten dat wij ons vast moeten houden, overeenkomstig de leer van de apostel, aan het getrouwe en gezonde Woord. Daarom, alzo wij overtuigd zijn dat onze belijdenis overeenkomstig dit Woord is, kunnen wij daar met een goed geweten in het minste niet van afwijken.

De leer der Waarheid is niet ons eigendom, het is de zaak van God, die ons als Zijn dienstknechten, die eenmaal rekschap van onze bediening zullen moeten geven, bevolen heeft haar in alle zuiverheid te belijden en te leren. Doen wij anders, wee ons. Want God laat Zich niet bespotten. Over onze eigen zaken mogen wij beschikken naar dat de gelegenheid zich voordoet. Wij mogen, ja wij moeten daarvan soms

wat laten vallen ter wille van de vrede, maar in Goddelijke zaken mag dit toegeven en laten vallen niet plaats vinden. 'Gij zult tot dit woord dat Ik u gebied, niet toedoen, ook daarvan niet afdoen', zegt de Heere in Deut. 4:2. 'Want ik betuig aan een iegelijk, die de woorden der profetie dezès boeks hoort: (hetgeen tevens van de ganse Heilige Schrift moet verstaan worden). Indien iemand tot deze dingen toedoet, God zal over hem toedoen de plagen, die in dit boek geschreven zijn. En indien iemand afdoet van de woorden des boeks dezer profetie, God zal zijn deel afdoen uit het boek des levens, en uit de heilige stad, en uit hetgeen in dit boek geschreven is', zegt Johannes in Openbaring 22:18+19.

Dit is een hard vonnis, dat iedereen wel behoorde af te schrikken van de verzonnen moderatie en het toegeven in Goddelijke zaken. Nochtans zien wij in dit opzicht zulk een grote verkeerdheid in de mensen. In zaken die hen zelf aangaan, waarover zij zelf mogen beschikken (wel te verstaan, in zoverre de gerechtigheid en de billijkheid het kunnen lijden), wil men niet toegeven, maar star op zijn recht blijven staan, al zou alles breken en het onderste boven komen. Maar in goddelijke zaken, die de onze niet zijn, wil men modereren, aanpassen, toegeven, niet anders dan of wij boven God stonden en met het Zijne mochten doen naar ons believen, en dit alleen ter wille van onszelf. Want als men zegt dat men het doet ter wille van andere mensen, om die tegevoet te komen en te winnen, dan is dat grotendeels maar een doekje voor het bloeden. Want meestentijds is het maar, opdat men zelf in goede burgerlijke vrede kan blijven en het vleeselijk gemak kan houden. Omdat wij dan deze verkeerdheid hier opmerken, laten wij ons daarin verbeteren, toegeven, daar waar wij mogen toegeven, precies zijn daar waar ons bevolen is precies te zijn.

Men tracht deze geveinsde moderatie ook te verdedigen met de Heilige Schrift en voert aan al zulke getuigenissen die van vrede en eendracht spreken. De goede christelijke vrede verwerpen wij niet, ja, wij trachten deze op allerlei wijzen te bevorderen. Namelijk, de vrede die in de waarheid wortelt, zoals uit de hiervoor beschreven onderscheidingen en verklaringen gemakkelijk kan worden opgemaakt. Maar die vrede die de waarheid verduistert en de mensen van de rechte weg afleidt, is niet de vrede van Christus, maar van de satan.

Men gebruikt veel de uitspraak van Paulus in de eerste zendbrief aan de Korinthen, hoofdstuk 3 vers 11-13, daar hij schrijft: 'Want niemand kan een ander Fundament leggen dan hetgeen gelegd is, hetwelk is Jezus Christus. En indien iemand op dit Fundament bouwt goud, zilver, kostelijke stenen, hout, hooi, stoppelen, eens iegelijks werk zal open-

baar worden; want de dag zal het verklaren, dewijl het door vuur ontdekt wordt; en hoedanig eens iegelijks werk is, zal het vuur beproeven'. Doch ik zie niet wat men hieruit zou kunnen besluiten, dat tot voordeel van hun zogenaamde moderatie dient. Ik lees wel dat de apostel schrijft, dat er zijn, tweeërlei werklieden, die op het fundament Christus bouwen. Sommigen bouwen hierop goud, zilver en kostelijke stenen, dat is oprechte, zuivere en bestendige waarheid, die met het Fundament goed overeenkomt, maar anderen hout, hooi en stoppelen, dat zijn ijdele en onnutte scherpzinnigheden en vreemde leringen die bij het Fundament niet passen. Maar dat men deze ijdele leer moet laten verbreiden, het hout, hooi en de stoppelen op het Fundament laten staan zonder dat te verwijderen, ja door een zekere moderatie moet helpen bevorderen en opbouwen, dat leert ons de heilige apostel niet, maar veeleer juist het tegendeel. Want hij schrijft dat 'eens iegelijks werk zal openbaar worden; want de dag zal het verklaren, dewijl het door vuur ontdekt wordt', of het ook vaste, bestendige waarheid, dan of het een ijdele, onnutte leer is.

Wat is nu deze 'dag' anders dan de verlichting van de Heilige Geest, die door Gods Woord plaats vindt? Zo moet dan de leer van de Waarheid, of de Toetssteen en het vuur van het Goddelijk Woord worden toegepast op elk werk, om dat te beproeven. 'Zo (schrijft hij verder) iemands werk blijft, dat hij daarop gebouwd heeft, die zal loon ontvangen'. Te weten, als een getrouw dienaar van Christus. 'Zo iemands werk zal verbrand worden, die zal schade lijden; maar zelf zal hij behouden worden, doch alzo als door vuur'. Zoals er tweeërlei werk of gebouw is, alzo heeft ook deze beproeving door het vuur tweeërlei uitwerking en gevolg. Het vuur van het Goddelijk Woord en van de Geest, toegepast op goud, zilver en kostelijke stenen, verteert deze niet, maar doet ze meer blinken, waardoor de bouwmeester zijn loon ontvangt als een goed en getrouw werkmán, die op het kostelijke fundament kostelijke materialen gebouwd heeft. Maar wordt het vuur toegepast op hout, hooi en stoppelen, dan verbrandt en verteert het deze, waardoor de bouwmeester schade lijdt, te weten, schade aan zijn werk, als hij ziet dat het maar een ijdel gebouw is, daar hij nochtans het fundament behoudt en zijn hout, hooi en stoppelen laat verbranden. Dat is, wanneer hij zijn ijdele leer laat varen, dan lijdt hij geen schipbreuk aan zijn zaligheid. Hij wordt behouden, nochtans alzo als door vuur, gelijk als wanneer iemand uit zijn brandende huis vlucht en zijn huisraad er in laat, wel het leven behoudt, maar nochtans zijn goederen verliest. Alzo is het ook met degene die hout, hooi en stoppelen op het fundament Christus bouwt.

Hoe wil men nu uit deze woorden bewijzen dat men moet modereren tussen de ware en de valse leer? Veeleer worden de getrouwe leraars der heilige waarheid, die de Heere het hart heeft verlicht, welks werk Hij door het vuur beproefd heeft en geopenbaard heeft dat zij oprecht zijn, alhier door de apostel geleerd het hout, hooi en de stoppelen te helpen weren en het vuur van het Goddelijk Woord, waardoor de geestelijke beproeving plaats vindt, daarop toe te passen, opdat het verbrandt en in de plaats daarvan goud, zilver en kostelijke stenen gebouwd worden, dat is, in de plaats van ijdele, nutteloze leringen de onvervalste, eenvoudige en bestedige waarheid oprecht geleerd zal kunnen worden. Inderdaad, wie zou zo'n werkmeester niet achten dwaas te zijn, die liever als dat hij hout, hooi en stoppelen van een kostelijk fundament zou weren, wat van zijn goud, zilver en kostelijke stenen zou laten afbreken? Daarenboven, de apostel stelt dat niet aan de Korinthiërs voor om hen moderateurs te maken, maar veeleer om hen te waarschuwen, opdat zij zouden toezien dat op het goede fundament dat hij gelegd had, ook gebouwd werd hetgeen goed was, tot eer van God en tot hun stichting.

Men voert ook aan de woorden van dezelfde apostel Paulus, uit Filippenzen 3 : 15, daar hij de Filippenzen tot voortgang en eendracht in de waarheid vermanende, schrijft: 'Zovelen dan als wij volmaakt zijn, laat ons dit gevoelen; en indien gij iets anderszins gevoelt, ook dat zal u God openbaren'. Hieruit wordt het besluit getrokken dat, zoals de apostel diegenen verdragen heeft die iets anders gevoelden, also ook iedereen schuldig is te verdragen degenen die met hem in gevoelen niet overeenstemmen. Ik antwoord, dat dit in het geheel niet ter zake dient, hetgeen uit de derde onderscheiding aangaande de moderatie ten aanzien van de personen waarmee wij verschil van mening hebben, gemakkelijk afgeleid kan worden. De kwestie is hier niet, of men zwakken in het geloof zal verdragen, want dat staan wij gaarne toe, zoals aldaar is aangetoond, doch also dat men de zwakken moet aansporen om voort te gaan en niet meer zwak te blijven. Zodanigen waren deze Filippenzen, die de apostel hier verdraagt. Dezen geeft hij niet de vrijheid te gevoelen wat zij willen, of terug te gaan, maar in tegendeel vermaant hij hen bij het goede dat zij reeds hadden aangenomen, te blijven en daarin toe te nemen. Hij schrijft vers 16: 'Doch daar wij toe gekomen zijn, laat ons daarin naar denzelfden regel wandelen, laat ons hetzelfde gevoelen'. Hier zien wij dat de apostel niet wil dat ze zullen stilstaan, terugkeren, aanpassen, toegeven enz., maar veeleer dat ze, nu zij met hem dezelfde mening waren toegedaan, ook dezelfde koers die zij in de aanvang hadden genomen, zouden houden en daarin voort-

gaan. Hierdoor geeft hij hun moed in hun arbeid, dat die niet verloren zou zijn. Alzo zou God de Heere vervullen hetgeen hen nog ontbrak en openbaren dat hen nog onbekend was, volgens de belofte van de Heere Christus in Matth. 7. 'Klopt, en u zal opengedaan worden. Zoekt, en gij zult vinden'. Dus dient deze plaats zeer goed tot bewijs van de moderatie die wij hebben aangetoond dat men houden moet met de zwakken, maar in geen geval om te bewijzen dat men in Gods kerk zulke mensen moet dulden en laten begaan, die hun verkeerde leer blijven voorstaan en de heilige Waarheid tegenspreken en lasteren, waarover hier het geschil loopt.

Men brengt ook het voorbeeld van de apostel bij, uit 1 Kor. 9, waar hij verklaart hoe hij zich naar ieders gelegenheid heeft aangepast, om allen of immers sommigen te winnen, zoals hij daar schrijft in vers 19-22. Maar wij antwoorden dat dit voorbeeld niet ter zake dient, om twee redenen.

Ten eerste. De apostel handelt hier niet over de leer van het heilig Evangelie, dat hij die zou gefatsoeneerd hebben naar het goeddenken van allerlei mensen, also dat hij voor de Joden zou gepredikt hebben op z'n Joods en voor anderen weer anders. Het is ver daar vandaan. Maar hij handelt over enige uiterlijke ceremoniën en middelmatige zaken, zoals over eten, drinken, haarknippen en dergelijke, waarin hij zich somtijds geschikt heeft naar de zwakheid van degenen waarmee hij te doen had. Als hij Timotheus (zie Hand. 16 : 3), die de zoon was van een Griekse vader, met zich zou nemen op de reis, heeft hij hem besneden ter wille van de Joden die in die plaats waren. Maar hij heeft niet geleerd, zoals de valse apostelen, dat de besnijdenis nodig was tot de zaligheid. Want dit heeft hij krachtig weersproken in zijn zendbrief aan de Galaten. Evenzo heeft hij naar de raad van de broeders te Jeruzalem, terwille van de gelovige Joden, zichzelf geheiligd en een gelofte gedaan naar de wet, met vier andere mannen, en is de volgende dag geheiligd in de tempel gegaan, verkondigende dat de dagen der heiliging vervuld waren, blijvende daar totdat voor een iegelijk van hen de offerande opgeofferd was. (Hand. 21 : 26) Maar Paulus heeft niet geleerd, zoals de hardnekkige Joden en valse broeders, dat deze dingen noodzakelijk moesten onderhouden worden. Want dit heeft hij krachtig weersproken, als strijdig met de christelijke vrijheid. Hij schrijft immers aan de Galaten: 'Gij onderhoudt dagen, en maanden, en tijden, en jaren. Ik vrees voor u, dat ik enigszins tevergeefs aan u gearbeid heb'. (Gal. 4 : 10, 11) En aan de Kollossenzen: 'Dat u dan niemand oordele in spijs of in drank, of in het stuk des feestdags of der nieuwe maan of der sabbatten, welke zijn een schaduw der toeko-

mende dingen, maar het lichaam is van Christus'. (Kol. 2 : 16, 17) Hieruit blijkt dat de apostel daar niet handelt over de leer, maar over enige ceremoniën en middelmatige zaken, die hij naar zijn christelijke vrijheid mocht onderhouden of ook nalaten.

Ten anderen, heeft de apostel dat niet gedaan om door iedereen te worden nagevolgd, maar alleen om tegemoet te komen aan de zwakke gelovigen, die hadden mogen denken dat de apostel het onderhouden van zodanige ceremoniën naliet uit verachting en alsof hij meende dat het onheilige en onreine zaken waren. Om te voorkomen dat zulke zwakken dit zouden denken, en om hen in hun tedere consciënties, die nog met een zekere eerbied omtrent zulke ceremoniën (daar ze de christelijke vrijheid nog niet voldoende verstonden) waren bezet, niet te wonden, heeft de apostel zo gehandeld als hiervoor verhaald is. Maar ter wille van de hardnekkigen, die uit zulk een onderhouding wilden besluiten dat zij noodzakelijk was, heeft hij het in geen geval willen doen, zoals hij betuigt in zijn zendbrief aan de Galaten: 'Maar Titus, schrijft hij in Galaten 2 : 3-5, die met mij was, een Griek zijnde, werd niet genoodzaakt zich te laten besnijden. En dat om der ingekroopen valse broeders wil, die van bezijden ingekomen waren, om te verspieden onze vrijheid, die wij in Christus Jezus hebben, opdat zij ons zouden tot dienstbaarheid brengen; denwelken wij ook niet een uur hebben geweken met onderwerping, opdat de waarheid van het Evangelie bij u zou verblijven'.

Dit is dan de goede, christelijke moderatie die de apostel daar met zijn voorbeeld leert. Namelijk, dat men vanwege de zwakheid der zwakken en om hen des te beter te winnen, gewillig het gebruik van zijn vrijheid in middelmatige zaken behoort na te laten. Deze moderatie leert hij ook in de zendbrief aan de Romeinen, waar hij schrijft: 'Dengene nu, die zwak is in het geloof, neemt aan, maar niet tot twistige samensprekingen. De een gelooft wel, dat men alles eten mag, maar die zwak is, eet moeskruiden. Die daar eet, verachte hem niet, die niet eet; en die niet eet, oordele hem niet, die daar eet; want God heeft hem aangenomen. Ik weet en ben verzekerd in den Heere Jezus, dat geen ding onrein is in zichzelf; dan die acht iets onrein te zijn, dien is het onrein. Maar indien uw broeder om der spijszake wil bedroefd wordt, zo wandelt gij niet meer naar liefde. Verderf dien niet met uw spijszake, voor welken Christus gestorven is'. En aan de Korinthiërs: 'Aangaande dan het eten der dingen, die den afgoden geofferd zijn, wij weten, dat een afgod niets is in de wereld, en dat er geen ander God is dan Eén. Doch in allen is de kennis niet; maar sommigen, met een consciëntie des afgods tot nu toe, eten als iets dat den afgoden geofferd is; en hun consciëntie, zwak

zijnde, wordt bevlekt. Maar ziet toe dat deze uw macht niet enigerwijze een aanstoot worde dengenen die zwak zijn. Daarom, indien de spijszake mijn broeder ergert, zo zal ik in eeuwigheid geen vlees eten, opdat ik mijn broeder niet ergere'. (1 Kor. 8 : 4, 7, 9, 13)

Ziet, dit is de moderatie in middelmatige zaken ten aanzien van de zwakken, die hij ons leert met zijn eigen voorbeeld, zodat hij voor allen alles is geworden. Dat wil zeggen, dat hij zich in allerlei middelmatige zaken geschikt heeft naar de gelegenheid van de zwakken. Maar dit heeft niets gemeen met die moderatie daar wij nu verschil van mening over hebben. Want, ten eerste. De apostel handelt over middelmatige zaken, maar ons geschil betreft de leer. Ten tweede. De apostel handelt over het zich schikken naar de zwakken, maar ons geschil gaat over het zich schikken naar de hardnekkige tegensprekers. Dus is dit in geen geval ter zake dienende. Ja, veeleer zullen wij hieruit bewijzen bijbrengen tegen de geveinsde moderatie. Want, is de apostel in middelmatige zaken voor de valse broeders en hardnekkigen, die van terzijde ingeslopen waren, niet voor één uur uit de weg willen gaan, opdat de waarheid van het Evangelie zou standhouden, hoeveel te minder moeten wij nu ook in het stuk van de leer aan de valse broeders, die van terzijde insluipen, iets toegeven, opdat de waarheid van het Evangelie ook onder ons ongeschonden mag blijven?

Tot zover heb ik de waarheid van de vierde stelling tegen de zogenaamde moderatie uit Gods Woord bewezen en hetgeen daartegen uit de Heilige Schrift wordt aangevoerd, in het kort weerlegd.

De bewijzen waarmede wij dit verder bevestigen, zijn twee. Het eerste is. Omdat anders de Goddelijke waarheid in Zijn gemeente niet zuiver bewaard kan worden. Is niet de valse leer als een kanker en zijn de mensen niet van nature tot de leugen geneigd? Indien men dan de valse leer laat verbreiden, de zuivere leer laat tegenspreken en degenen die dat doen, zich in de gemeente laat nestelen, zonder zich daar mannelijk tegen te verzetten, wat kan daar toch anders uit volgen dan dat de valse leer overal in aller mensen harten de overhand neemt en niemand, of immers zeer weinigen zullen gevonden worden die de waarheid toegedaan zijn?

De artikelen van de christelijke leer zijn alle gelijk als schakels van een ketting aan elkaar gehecht. Evenals wanneer één schakel los gemaakt is, de gehele ketting neervalt, alzo ook, wanneer men maar één artikel van de leer der zaligheid verloochent of verzwijgt, moeten de andere ook losgelaten en geloochend worden. Bijvoorbeeld: Men kan de leer van de genadige verkiezing niet tegenspreken, tenzij dat men de zekerheid van de zaligheid loochent en leert dat de hoop van Gods kinderen

onzeker is. Maar dit kan weer niet worden gesteld, tenzij dat men de mens het vermogen toekent om zijn eigen zaligheid uit te werken, waartoe nodig is dat men de genade vermengt met de vrije wil. Deze vrije wil kan men niet staande houden zonder te loochenen, althans ten dele, de verdorvenheid van de mens, hetgeen weer niet kan geschieden zonder dat men de voldoening en de verzoening van Christus te kort doet. Hierdoor wordt dan tenslotte het gehele fundament van het christendom ondersteboven geworpen en komt men langzamerhand zo ver, dat de zaligheid gesteld wordt buiten het geloof in Christus. Dit heeft Adolphus Venator goed opgemerkt, die zei, dat de leer die de zaligheid verbindt aan de kennis van Christus en verklaart dat de goede werken van de heidenen zonden voor God zijn, rust op de leer van de predestinatie. (Zie zijn remonstrantie, pag. 182).

Zie, zulke schone vruchten kan een ten onrechte zo genoemde moderatie opleveren. Men kan het draaien of keren zo men wil. Verzwijgt men enige punten, de waarheid wordt verdrukt. Verbergt men het verschil onder dubbelzinnige spreekwijzen, de waarheid wordt verdonkerd en de mensen worden in twijfel gebracht.

Zeer juist zegt Melanchthon in Arti. Ratisb. 'In de kerken hebben dikwijls niet alleen de vorsten en staatslieden, maar ook de leraars met het menselijk verstand naar moderatiën gezocht, die de mensen van het zuivere Evangelie en de ware godsdienst hebben afgetrokken.

Hoevelen zijn er niet geweest die meenden dat Augustinus te gevoelloos redetwistte over de genade van God? Daarom is door de geleerden die een uitspraak moesten opstellen (staat: meesters der sententiën) gezocht naar moderatie, hoewel niet zulkeen waardoor alle pelagiaanse leringen als goed werden erkend, maar evenwel een zodanige waardoor de genade van God werd verduisterd. Hoevelen menen er niet dat zelfs Paulus over het rechtvaardigmakend geloof te gevoelloos spreekt. Daarom heeft men gezocht naar uitleggingen die met het menselijk verstand overeenkomen, maar die hebben de ware stem van het Evangelie en de troost van de consciëntiën belemmerd'.

Zie, hoe zuiver beschrijft Melanchthon de schade van zulk een verzonnen moderatie. En dit is het dat de satan altijd gezocht heeft en nog zoekt, daar hij ziet dat hij door openlijk de waarheid aan te vallen niets kan uitrichten. Daarom ondergraaft hij ze met list en tracht hij de mensen wijs te maken dat er aan de kennis van de waarheid niet zo veel gelegen is. Of men dit of dat geloofd, het komt alles op hetzelfde neer. Kan hij dit niet doen in veel geloofs-artikelen tegelijk, dan neemt hij er eerst één, in de wetenschap dat als hij er één heeft losgemaakt, de andere vanzelf wel volgen zullen. Als men een sterke muur niet ineens

kan omverwerpen, dan breekt men er eerst één steen uit en wanneer één steen is losgemaakt, dan worden de andere gemakkelijk uitgebrouwen. De muur van de waarheid is sterk, zij kan niet in haar geheel omgeworpen worden. Daarom tracht hij eerst enkele steentjes, of tenminste één, dat wil zeggen leerpunten, los te maken, opdat hij gemakkelijker tot de andere kan overgaan.

Zo heeft hij gedaan ten tijde van de ketter Arius. De arianen, ziende dat ze de Godheid van Christus niet in haar geheel omver konden werpen, zijn begonnen te spreken van vrede en verdraagzaamheid en hebben, bij monde van hun afgevaardigden op het concilie, (staat: in haere conciliabulen) middelen tot vereniging voorgesteld, te weten, dat men de woorden 'Wezen' en 'Eenswezens', die volgens hen in de Heilige Schrift niet worden gevonden (hoewel nochtans de heilige kerkvaders en leraars deze daaruit krachtig hebben bewezen), niet zou opnemen in het Symbolum of de geloofsbelijdenis, maar alleen dat Christus, de Zoon van God, aan de Vader gelijk is. Beide partijen, zowel de rechtzinnigen als de arianen, houden dit laatste voor waarachtig. Zij meenden dat het daardoor weer vrede zou zijn, evenals dit ook (zoals Socrates en Theodoretus mededelen) in de conciliën van Sirmium en Rimini als goed is erkend geworden. Naar menselijk inzicht scheen het ook een goed voorstel te zijn. Want, zo menen de mensen, zou men terwille van de vrede niet willen bewerken dat men twee woordjes laat vallen of verzwijgt. Maar ondertussen was het een slinkse streek van satan, die daarmede voorhad de ware Godheid van Christus te verduisteren. Want als het zover is gekomen dat men niet mag belijden en verdedigen dat Christus één is in Wezen met de Vader, dan mag men ook niet belijden dat Hij is waarachtig en eeuwig God. En dat was het dat de arianen wilden.

Evenzo gaat het heden tendage nog. Het is de David-Joristen, Frankisten, Coornhertisten en dergelijke vrijgeesten niet om de vrede te doen, dat ze zoveel van vrede roepen. Dit bewijzen hun lasterboeken en smaadreuen, waarmede zij de gemeente van God en de leer der waarheid dagelijks beschimpen en veel mensen onrustig maken, overvloedig. Maar omdat zij zelf geen vaste godsdienstige overtuiging hebben, ja beter gezegd geen godsdienst hebben (want, omnis religio nulla religio, dat is, alle godsdienst is geen godsdienst) en hun zaligheid gronden op een burgerlijk leven, zo trachten zij ook andere mensen met zich van de godsdienst af te trekken, op drijfzand te zetten en op een ingetogen leven te doen vertrouwen. De hedendaagse moderatiedrijvers hebben ook niet anders op het oog, dan door middel van de zogenaamde moderatie de leer van de gereformeerde kerken, die hun

in de weg staat, te verduisteren, opdat zij hun gevoelens des te gemakkelijker kunnen invoeren.

Dit leert de ervaring zo duidelijk, dat hij wel blind moet zijn die het niet zien kan, of dat hij het opzettelijk niet zien wil. Ik beroep mij hier op het geweten van alle moderateurs, of dat niet hun oogmerk is, opdat zij de mensen des te gemakkelijker van de leer van de gereformeerde kerken naar hun leerstellingen zouden doen afwijken. Wanneer zij hun gemoed oprecht zouden ontlasten, dan zouden zij niet anders durven of mogen spreken.

Ik spreek hier over zodanigen die deze moderatie schijnen voor te staan uit een Goddelijke ijver en zogenaamd de zaligheid van de mensen schijnen te willen bevorderen. Want het is algemeen bekend dat er naast dezen ook enigen gevonden worden die alleen maar hun eigen gemak en voordeel zoeken. Waar zij zien dat dit te bekomen is, daarheen neigen zij zich en met dat doel spreken zij de groten en machtigen van deze wereld naar de mond. Zoals die gezind zijn, zijn zij ook; hetgeen dezen behaagt, behaagt hen ook; hetgeen dezen mishaagt, mishaagt hen ook. Zij verschillen niet veel van de huichelachtige profeten, waarvan de profeet Micha gewag maakt in zijn derde hoofdstuk, die profeteren om geld. Als men hen te eten geeft, dan prediken zij: het zal goed gaan. Wanneer men hen daarentegen niets in de mond geeft, dan prediken zij: er moet strijd komen.

Dezen zijn wel zo schadelijk als de anderen. Want zo gemakkelijk als zij de waarheid prediken ter wille van het voordeel, zo gemakkelijk zullen zij zich immers ook tot de leugen wenden, als zij daar voordeel en gemak van kunnen verwachten. Want de leugen geeft immers hier op de aarde gewoonlijk meer voordeel dan de waarheid. In één woord, met welk oogmerk deze moderatie ook voorgestaan wordt, altijd is zij voor de waarheid schadelijk.

Doch laten wij eens horen welke tegenwerpingen zij hier weer tegen inbrengen. Mag men dan, zo zeggen zij, niet trachten het aantal sekten te verminderen en de gescheurde christenheid te herstellen? Israël, zo klagen zij, ligt geheel verwond en ziet, niemand tracht het te verbinden. Zou het dan niet een goede vrucht van deze moderatie zijn, dat men al deze twistgesprekken verhinderde en de christenen zich met elkaar verenigden? Wij antwoorden: Het is zonder twijfel goed en niet alleen geoorloofd, maar ook nodig dat men tracht de sekten te verminderen, maar op een behoorlijke wijze. En och of wij allen daar naar stonden, niet alleen met de mond, maar met de daad en in waarheid, niet om de muur met loze kalk te pleisteren, maar om het gewondde Israël goed te verbinden. Maar wat is dit voor een manier van doen, Israël te

willen genezen door haar nog meer wonden te slaan? Rust te willen geven door de rust te verstoren? Sekten te verminderen door met de sekten in te stemmen en de waarheid te verlaten?

Zo hebben de apostelen niet gedaan. Toen de apostolische kerken in verwarring werden gebracht door de valse apostelen, hebben Paulus en Barnabas niet huichelachtig met hen gehandeld, of iets door de vingers gezien, of ook één of andere lichtzinnige moderatie te baat genomen om vrede te maken. Maar zij zijn naar Jeruzalem gereisd, om het geschil dat zij met de valse broeders hadden, door de apostolische synode, bestaande uit apostelen en ouderlingen, te laten beoordelen, opdat waarheid en vrede tesamen in de gemeente van God mochten behouden worden. Eveneens, toen de gemeente van Galatië in het bijzonder door deze valse apostelen was verontrust geworden, was de heilige apostel Paulus niet van gedachte dat er weinig aan gelegen was of men het zus of zo opvatte, of dat hij ter wille van de vrede wat behoorde toe te geven. Hij zei niet, 'laat u wat van de wet vallen en ik van de genade en alzo elkaar tegemoet komen. Ik zal de leer van de genade en u zult de leer van de werken zo sterk niet voorstaan en alzo zullen wij elkander verdragen'. Maar hij bestrafte de Galatiërs wel ernstig, omdat ze de valse apostelen gehoor hadden gegeven, en trachtte hen terug te brengen tot erkentenis van de waarheid waarvan zij afgeweken waren, zodat hij arbeidde om hen weer als kinderkens te baren, totdat Christus een gestalte in hen mocht krijgen. Op deze wijze moeten wij ook trachten, naar het voorbeeld van de apostel Paulus, de sekten te verminderen, doordat men degenen die van de waarheid zijn afgeleid grondig onderwijst en hierdoor tracht te brengen tot de enigheid des geloofs. Opdat alzo de dwalende schapen tot de ware schaapskooi van Christus gebracht zijnde, het worden mag één schaapstal en één Herder.

Enigen, die anderszins niet kwaad zijn, maar hun menselijk verstand wat te veel volgen, menen dat men om de waarheid ingang te doen vinden, beslist op zulk een wijze behoort te handelen zoals de moderateurs hun gevoelens verbreiden. Want zij menen dat men eerst van de punten in geschil wat moet toegeven en de partijen wat toestaan, opdat men in de toekomst des te beter de gelegenheid kan waarnemen om de listigheid van de valse leraars gemakkelijker te ontdekken. Voorwaar een menselijk voorstel, zo het al zou mogen plaats vinden in het burgerlijk bestuur, in de gemeente van God mag dit evenwel in het geheel niet. Het voorschrift van de apostel staat vast. Men moet niet het kwade doen, opdat het goede er uit voortkomt. De Heere Christus heeft Zijn discipelen wel geleerd dat ze voorzichtig moeten zijn als de

slangen, maar tevens heeft Hij hen bevolen, oprecht te zijn als de duiven. Doch dit voorstel komt niet overeen met de christelijke oprechtheid, die recht op haar doel afgaat, met het oogmerk om alleen de eer van God, de verbreiding van de waarheid, de stichting van de gemeente en de zaligheid van de mensen te bevorderen.

Ook is dit een voorstel dat schadelijk is voor de waarheid. Want wat is dat, de waarheid te verlaten om haar des te gemakkelijker terug te krijgen; of, van de goede weg af te wijken, om daarop des te gemakkelijker terug te keren? Begint men te glijden, men is spoedig van de plank af. Wordt één schakel losgemaakt, de gehele ketting valt neer. Wordt één steen uit de muur gebroken, de rest zal gemakkelijk volgen. Als men begint te onderhandelen (staat: parlementeren, seytmen) dan is de stad half gewonnen en wat volgt er gewoonlijk anders op dan de overgave van de stad? Waartoe zal dan dit vergelijk tussen de waarachtige en de valse leer dienen? Om de waarheid te verlaten en die over te leveren, opdat wij onze vleeselijke rust behouden? Dat moet immers ver van ons zijn. En wie zal ons verzekeren dat wij in de toekomst zulk een gelegenheid zullen krijgen als men voorgeeft?

Wanneer de valse leraars tot hun voordeel zullen hebben aangegrepen, zoveel als men hen zou mogen toegeven, dan zullen zij in het vervolg nog andere punten naar voren brengen en de mensen trachten aan te praten. En om dit des te gemakkelijker te bereiken zullen zij weer opnieuw over moderatie spreken. Dan zal men weer, of in onrust moeten geraken, indien men zich daar tegen verzet, of naar hun wil modereren en toegeven zoals eerder is gebeurd, indien men de vrede wil bewaren. Hierdoor zal men dan opnieuw zoveel van de leer der waarheid verliezen als men zal toegeven. Waar zal dan ten laatste de waarheid blijven? Te menen dat men dan beter zal kunnen staande blijven als voordien, dat is maar inbeelding. Want als men begint te wijken, dan is het spoedig gebeurd. Men wijkt steeds verder achteruit.

Maar waarom zou men dan tenslotte toch de moderatie minder aanmenen als tevoren? Zijn dan de laatste geloofsartikelen meer waarheid als de eerste? Of heeft God enige artikelen van Zijn waarheid aan ons goedgehouden overgelaten, om daarover te beschikken naar ons welgevallen en andere weer niet? Zijn de artikelen waarover men wil modereren, planten van God of van de mensen? Zijn het planten van mensen, laat ze uitgeroeid worden. Zijn het planten van God, laat ze dan staan en tot Zijn eer wijd uitbreiden, maar degenen die ze uit de wijngaard des Heeren willen uitroeien, met alle kracht verdreven worden. Doch neem eens dat men deed zoals zij voorstellen, dat men in enige artikelen wat toegaf en men bleef daar staan, zonder verder iets

te willen toegeven, wat zou er dan gewonnen zijn? Wat zal de eerste moderatie helpen, als men evenwel in de oude onrust zal blijven?

Doe hier nog bij, hetwelk wel het zwaarste weegt, dat het is te vrezen dat God de Heere deze verlaten en krenking van Zijn waarheid met nog grotere blindheid en dwalingen zal straffen. Hij is jaloers op Zijn eer en ijverig voor Zijn waarheid. Hij heeft bevolen dat men tot Zijn Woord (hetwelk de waarheid is) noch zal toe doen, noch af doen. Of menen wij dat Hij zulk lichtvaardig behandelen van Zijn waarheid ongestraft zal laten? Hoe zouden wij dat, als Hij rekenschap van ons kwam eisen, voor Zijn hoge Majesteit kunnen verantwoorden? Zullen wij het pond, dat Hij ons toevertrouwd heeft, in de aarde begraven, zodat wij als trouweloze dienstknechten veroordeeld zullen worden? Indien wij zeggen: 'het is maar een kleinigheid die wij hebben toegegeven', zal Hij dan niet antwoorden: 'zoveel te gemakkelijker was het voor u, het te bewaren'? Zal Hij ons niet bestraffen, dat wij zo weinig achtting hebben voor hetgeen Hij ons in Zijn Woord geopenbaard heeft met betrekking tot Zijn eer en Zijn handelingen in het stuk van onze zaligheid? Bovendien, al was het maar weinig, zo moeten wij toch bedenken dat Hij ons bevolen heeft, ook in het weinige getrouw te zijn. Daarom zal Hij tegen Zijn goede dienstknecht zeggen: 'Wel, gij goede en getrouwe dienstknecht, over weinig zijt gij getrouw geweest, over veel zal Ik u zetten'. (Matth. 25 : 21) Wie zijn wij dan, dat wij ons zouden vermeten de zaken van de Heere te regelen naar ons goedgehouden? Waar heeft Hij ons dat toegestaan? Laten wij dan toezien dat wij in deze zaken niet anders doen dan ons door God in Zijn heilig Woord is toegelaten, opdat wij niet te eniger tijd bevonden worden zwaar tegen Hem en het ons opgelegde ambt te zondigen.

De tweede reden is: Omdat er geen andere vrede in de kerk van God te beramen is dan die voortvloeit uit de eendrachtige toestemming van de heilige waarheid, alzo dat, ofschoon men zodanige moderatie als onze moderateurs ons voorstellen al wilde ter hand nemen, kan het nochtans in geen geval in praktijk worden gebracht. Want wat een ieder in consciëntie oordeelt de waarheid te zijn, dat zal hij aan anderen willen onderwijzen en mededelen. De rechtzinnigen zullen niet mogen noch willen nalaten hun waarheid te verkondigen. Zo zullen ook de tegensprekende valse leraars hun meningen uitdragen, want zij zullen immers voorgeven dat zij het niet mogen nalaten, indien men hen slechts enige vrijheid geeft. Hoe kan daar vrede wezen, waar elke partij zijn mening tegenover de andere op het sterkste voorstaat? Zegt u dat men de éne partij of de andere de mond moet stoppen, dan handelt u niet redelijk, maar partijdig. Want wanneer u meent dat beide partijen

geduld kunnen worden, dan onderdrukt u de éne meer dan de andere, hetgeen onbillijk is, zoals iedereen gemakkelijk kan zien. Hierover zal de verdrukte partij zich terecht kunnen beklagen. Zegt u dat die onderdrukte partij niet geduld kan worden, dan handelt u niet door een schikking en moderatie, maar door een vonnis, waardoor u al uw ijdel voorgeven van moderatie geheel omver werpt.

Zegt u dat men beide partijen moet bedwingen en de mond snoeren, dan arbeidt u tevergeefs. Want doe vrij uw best, u zult het zo ver niet brengen. Brengt u de huichelaars zover, die alleen letten op hun eigen profijt en gemak, en daarom evenals de weerhaan en het riet met alle winden meedraaien, van de getrouwe dienaren van Christus zult u het toch niet gedaan krijgen, omdat zij weten dat ze hun consciëntie voor God zuiver moeten houden. De joodse overpriesters wilden, ter wille van de vrede, de apostelen dwingen dat ze niet meer zouden spreken in de naam van Jezus, maar zij kregen van hen dit juiste antwoord: 'Oordeelt gij, of het recht is voor God, ulieden meer te horen dan God. Want wij kunnen niet laten te spreken hetgeen wij gezien en gehoord hebben'. (Hand. 4 : 19, 20) Zo zullen de rechtzinnigen ook mogen antwoorden: 'Wij kunnen niet nalaten, te verkondigen hetgeen ons God in Zijn heilig Woord geopenbaard heeft'.

Men treft ook valse leraars aan, die zo hardnekkig zijn dat ze om geen enkele reden willen nalaten hun valse leringen uit te strooien. Anderen zijn zo geveinsd en listig dat ze, ofschoon ze al beloofd hebben dit of dat te verzwijgen, die zaken nochtans, hetzij in het geheim hier en daar de mensen inscherpen of na enige tijd te hebben verzwegen, naderhand opnieuw voor de dag halen. Daarom, zal men hen in de kerk moeten dulden en alzo gelegenheid geven hun mening te verbreiden, wat zal daar anders als ontsteltenis en verwarring uit kunnen ontstaan?

Wanneer men meent enige nieuwe artikelen te zullen samenstellen uit algemene en dubbelzinnige spreekwijzen, waarnaar de predikanten hun predikaties zullen moeten inrichten, om daarmede de vrede te maken, dat is ook waardeloos. Want behalve dat daaronder zowel de leugen als de waarheid kan worden bedekt, hetwelk de vrome dienaren die voor de zielen der mensen moeten waken, niet mogen toestaan, zo zal elke partij zijn voordeel en de verdediging van zijn mening daaruit trachten te trekken, waardoor de twistgesprekken immers even groot zullen worden als de voorgaande.

Dit is zeer juist opgemerkt door de voorzichtige en moderate Ph. Melanchthon, als hij hierover in zijn brief aan de kardinaal Granvelle aldus schrijft: 'Zal men nieuwe artikelen maken, die zus of zo kunnen gedraaid worden, die de verschillen niet grondig wegnemen, maar al-

leen bewimpelen, dan zullen deze nog veel grotere scheuringen veroorzaken. Want elke partij zal ze aanwenden om zijn zaak te bevestigen en de één zal ze anders uitleggen als de ander. Daarom is het kinderlijk en voor verstandige mannen in de kerk van God onbetamelijk, zo te spelen met dubbelzinnigheden'.

Tevens in zijn (Melanchthon) verklaring van het vijfde hoofdstuk van Mattheüs: 'Men moet niet menen dat de sofisten vreedzaam zijn, die de godsdienst-verschillen door dubbelzinnige woorden en een minnelijke schikking willen modereren en accorderen. Zoals dit gedaan is door de synode van Sirmium, waar men hoopte dat door dit middel de verschillende kerken weer zouden kunnen worden samengevoegd, indien uit de belijdenis van Nicea werd geschrapd het woord 'Homousion' (is: Eenswezens) en het algemene woord 'Homoion' (is: gelijk in Wezen) er tussen gevoegd. Want dit tweeslachtig formulier, dat is als een schoen die aan beide voeten past, heeft het geschil in geen geval weggenomen, maar de tweedracht vermeerderd. Onze tijd (hetgeen te beklagen is) heeft niet minder voorbeelden van zodanige raadgevingen en uitkomsten laten zien. Zoals, toen het 'Interim' is opgesteld.

Dit is het oordeel van Melanchthon aangaande het nutteloze en vruchteloze van zodanige dubbelzinnige artikelen en geveinsde moderaties. De ervaring leert dit ook tot op onze tijd meer dan genoeg. Zie hoe de David Joristen, Nikolaieten, Frankisten, Coornhertisten en allerlei libertijnse geesten allen tegelijk van vrede, liefde, verdraagzaamheid enz. dagelijks veel roepen. Ondertussen merkt men hoe verward zij spreken, hoe ongeregeld dat zij lopen, de één zus, de ander zo, de één hier en de ander daarheen, en een grote verscheidenheid van meningen voorstaan, de één tegenover de ander, evenals de vossen van Simson, waarvan de staarten aan elkaar gebonden zijnde, met de koppen elk hun eigen weg gingen, om het koren van de Filistijnen in brand te steken.

Zo is het ook nu, terwijl die geesten onderscheiden meningen voorstaan, dat zij nochtans allen hierin overeenstemmen, dat ze trachten de kerk te verstoren en het koren dat opwast op de akker des Heeren, met hun verkeerde bewijsvoeringen onder de schijn van liefde te vernielen. Derhalve is het niet anders dan nutteloos, wat men ook in deze zaak ter hand neemt. Men moet in de zaak van God recht en eenvoudig doorgaan. Pleisteren wij de muur met loze kalk, hij zal niet blijven staan. De kalk zal afvallen, de muur zal omgeworpen worden en wij zullen de toorn van de Heere over onze hals halen.

Tot zover aangaande het eerste, namelijk moderatie tussen de ware en de valse leer in het algemeen.

Het tweede deel

Wij komen nu tot het tweede punt, namelijk, of met het tegenwoordige geschil in de kerken van dit land, de vrede in haar wel bestaan kan. Om hierover grondig en met overleg te handelen, is het in de eerste plaats nodig dat men weet wat het geschil is en ten tweede, tussen welke personen het bestaat.

Wat het geschil aangaat. Ik heb niet voorgenomen hier onze leer te verdedigen en de tegenovergestelde mening te weerleggen, want dat behoort niet tot deze zaak. Maar ik zal alleen aantonen hoe groot het verschil is, of waar het in bestaat, om te zien of het zo klein is dat het door moderatie kan weggenomen worden of niet. Indien men op dit verschil goed let, zal men bevinden dat het niet alleen gelegen is in onderscheiden verklaringen van enige Schriftuurplaatsen, maar dat het bepaalde belangrijke hoofdstukken van de christelijke leer betreft.

Enkele hiervan zijn begrepen in de vijf artikelen, zoals van Gods eeuwige verkiezing, de verlossing van de mens door Christus, de vrije wil, de krachtige werking van de Goddelijke genade, de volharding van de gelovigen en de zekerheid van de zaligheid. Andere verschillen zijn buiten de vijf artikelen, zoals over de erfzonde, de voldoening van Christus, de middelen om zalig te worden, de volmaaktheid van de mens in dit leven en tenslotte de eigenschappen van het Goddelijk Wezen enz.

Over de eeuwige verkiezing,

wordt geleerd in alle gereformeerde kerken, volgens Gods heilig Woord:

Dat God van eeuwigheid naar Zijn welbehagen voorgenomen heeft uit het verdorven menselijk geslacht enigen door Christus Zijn Zoon zalig te maken, en met dat doel het geloof in Hem en de Geest der wedergeboorte te schenken, tot eer van Zijn heerlijke genade. Alzo dat het geloof in Christus, de inlijving in Hem, alsook onze heiligmaking vruchten zijn die uit verkiezing voortkomen. Hier tegenover wordt geleerd:

Dat God van eeuwigheid naar Zijn welbehagen voorgenomen heeft, degenen die Hij zag dat in Zijn Zoon Jezus Christus zouden geloven in het geloof tot het einde toe volharden zouden, zalig te maken. Alzo dat het geloof en de volharding voorwaarden zijn, die aan de verkiezing ter zaligheid vooraf gaan, als vereisten in degenen en die verkoren zouden worden.

Het gevoelen van de kerk is algemeen bekend. (staat: notoir)

Het gevoelen van de remonstranten blijkt uit de Haagse conferentie, waarin zij zeggen op pag. 35: Wij belijden ronduit dat het geloof vooraf gaat aan het door God overwegen en in aanmerking nemen bij het verkiezen tot de zaligheid, en dat het geloof niet als een vrucht uit de verkiezing volgt, omdat God de mensen in het verkiezen niet eenvoudig als mensen, maar als gelovigen heeft aangezien.

Hieruit volgt noodzakelijk dat de oorzaak van de verkiezing is, het geloof van de mens. Want wanneer men hen vraagt waarom God degene die gelooft, heeft verkoren en de ander die niet gelooft verworpen, dan kunnen zij geen ander antwoord geven dan, omdat de één heeft geloofd en de ander niet. Zij kunnen niet zeggen dat het de vrije genade en het welbehagen van God is, namelijk, waarmede Hij heeft voorgenomen gelovigen zalig te maken. Want zulk een besluit brengt geen verkiezing mede, omdat het desnietteenstaande wel had kunnen gebeuren dat alle mensen geloofden en dus allen zalig werden, of dat niemand geloofde en dus allen verdoemd werden. Daarom kunnen zij geen verkiezing stellen, dan volgens de voorwetenschap van God, waarmede Hij voorzien heeft wie geloven zou en wie niet. Waarop Hij dan verder heeft besloten de één, omdat hij geloven zou, zalig te maken en de ander, omdat hij niet geloven zou, te verdoemen.

Derhalve kan niet waar zijn hetgeen zij zeggen in de conferentie op pag. 61: 'Dat het besluit om de gelovigen zalig te maken, het besluit is van de verkiezing ter zaligheid. Daarom heeft ook Arminius in zijn Declara, in de vier slotconclusies over de predestinatie, bij de tweede gesteld: Waarmede God heeft voorgenomen, boetvaardigen en gelovigen in genade te ontvangen. En in de laatste: Waarmede Hij heeft voorgenomen, zekere bijzondere personen zalig te maken, hetwelk steunt op de voorwetenschap van God, waardoor Hij van eeuwigheid heeft geweten welke personen zouden geloven en volharden'.

Hieruit blijkt, dat naar hun mening de oorzaak van de verkiezing en van het onderscheid dat er is tussen de mensen, die toch allen evenzeer bedorven zijn, in de mensen zelf ligt, hetgeen alleen door God is voorzien, om Zich in Zijn verkiezing verder daarnaar te richten. Vervolgens blijkt hieruit, dat niet met recht van ze kan gezegd worden (zoals zij nochtans in de conf. op pag. 412 voorgeven) dat ze het met de leraars van de gereformeerde kerken in de twee volgende punten eens zijn.

I. Dat het God behaagd heeft van eeuwigheid zekere bijzondere personen tot het eeuwige leven uit te kiezen.

Dit weerspreken zij, als zij zeggen 'dat het besluit om de gelovigen za-

lig te maken, het besluit van de verkiezing is'. Want zulk een besluit is alleen in het algemeen en onbepaald, en kan, zoals gezegd is, wel bestaan zonder dat er verkiezing en verwerping uit volgt.

II. Dat deze verkiezing alleen rust op de vrije genade en barmhartigheid van God in Christus, maar niet op enige verdienste of waardigheid van de mens.

Dit weerspreken zij, als zij zeggen 'dat het besluit om zekere bijzondere personen zalig te maken en te verdoemen, rust op de voorwetenschap van God, waarmede Hij van eeuwigheid heeft geweten, wie er na een zeker gebruik van de tot het geloof en de bekering bekwame middelen, door Zijn voorkomende genade geloven en door de daarop volgende genade tot het einde toe volharden, en wie daarentegen niet geloven en niet volharden zouden'. Dit wordt door Arminius eveneens gesteld in zijn verklaring aan de Edelmogende Heren Staten in het vierde artikel over de predestinatie, als volgt: 'Want indien Gods verkiezing rust op de voorwetenschap waarmede God iets in de mens voorzien heeft, dan rust ze niet alleen op de vrije genade en barmhartigheid van God, maar (immers ten dele) op enige waardigheid die in de mens is, waardoor namelijk degene die verkoren wordt, uitblinkt boven hem die verworpen wordt'.

Ten tweede volgt daaruit, dat het geloof niet voortvloeit uit de vrije genade van God, maar afhankelijk is van de vrije wil van de mens. Want wanneer het alleen voortvloeide uit de vrije genade van God, dan moest onderzocht worden of God die genade wil bewijzen aan alle mensen of alleen aan sommigen. Indien God die genade wil bewijzen aan alle mensen, dan zouden alle mensen geloven, hetwelk evenwel niet geschiedt; bij gevolg, alleen aan sommigen. Daarom moet een zodanige verkiezing worden beleden, waarmede God voorgenomen heeft aan zekere bijzondere personen het geloof te schenken, alzo dat het geloof een vrucht van deze verkiezing is. Maar omdat zij (de remonstranten, K.) dit niet willen erkennen, zo volgt daaruit dat ze het geloof, in elk geval ten dele, moeten toeschrijven aan de vrije wil van de mens.

Hieruit blijkt nu duidelijk dat het geschil aangaande deze zaken niet alleen gaat over een bepaalde manier van verklaren, maar over een gewichtig en voornaam leerstuk, zoals onze medebroeders in de conferentie op pag. 392 zeer juist hebben aangewezen, als volgt:

I. Of de enige en voornaamste oorzaak van de verkiezing, of de reden waarom God de één boven de ander heeft uitverkoren, alleen is de wil en het welbehagen van God.

II. Of God in het verkiezen gezien heeft op het geloof als op een oorzaak, conditie of hoedanigheid in de mens, waarom Hij de één boven

de ander uitverkoren heeft en bijgevolg of in de overweging en het in aanmerking nemen door God, het geloof aan de verkiezing ter zaligheid vooraf gaat.

III. Of het geloof een vrucht is van de verkiezing ter zaligheid, en bijgevolg, of het geloof in de overweging en het in aanmerking nemen door God, op de verkiezing ter zaligheid volgt en daaruit voortkomt, en of het geloof bij de overweging van God in het verkiezen, aangemerkt wordt als een ondergeschikt middel om de uitverkoren personen daardoor tot de zaligheid te brengen.

Kortom, of de verkiezing is geschied na het voorgezien geloof en daaruit voortkomt, of dat daarentegen het geloof voortkomt uit de verkiezing.

De remonstranten, in een poging om het geschil dat ze met de gereformeerde leraars hebben, als gering voor te stellen en deze onder elkaar in onenigheid te brengen, hebben onze medebroeders in de conferentie op pag. 36 onder hun zes vragen ook deze voorgelegd.

Of het fundament van de leer van de predestinatie meer benadeeld wordt door de mens te beschouwen in geloof en ongeloof, dan wel door de mens aan te merken of in de staat der volmaaktheid of in de val en verdorvenheid in Adam.

Ik antwoord: Ja, en verklaar dat de leraars van de gereformeerde kerk, zowel degenen die de predestinatie stellen boven de val als degenen die haar stellen beneden de val (ik gebruik de gewone manier van spreken, omdat die het meest bekend is) in de grond van de zaak zeer goed overeenkomen, daar zij alleen verschillen in de wijze van verklaren van één en dezelfde zaak. Maar de remonstranten verschillen van die beiden in de grond van de zaak zelf.

Dat de gereformeerde leraars in de zaak zelf zeer goed overeenstemmen, verklaart doctor Junius op zeer bekwame wijze in Disput. de Predest. Thesi 13, 14, zeggende: Wij verschillen niet van mening met die godzalige en geleerde mannen die stellen dat God de mens in het predestineren heeft aangezien vóór hij werd geschapen, noch van hen die zeggen dat de mens door God is aangemerkt als geschapen en gevallen. Want hetgeen de één en de ander naar waarheid getuigen, dat belijden wij heiliglijk. Want wij zeggen het beide. En zoals wij van beiden niet verschillen in het wezen van de zaak, zo verschillen zij ook van elkaar niet. Want zij beweren allebei standvastig en godzaliglijk (zoals ook wij) dat de oorzaak van de predestinatie God alleen is, naar het welbehagen van Zijn wil, en dat geen oorzaak buiten God, hetzij in de mens of ergens elders, gevonden kan worden en dat de voorbeschikking zelf niet in de tijd maar van eeuwigheid is geschied. Maar

wat aangaat de omstandigheid waarin de mens afzonderlijk wordt aangemerkt, dat behoort niet eigenlijk tot de oorzaak van de predestinatie. Hun verschil over de omstandigheden is ook niet zo groot als velen wel menen. Want als dezen zeggen, dat de mens in het predestineren door God is aangezien als gevallen, dan hebben zij niet direct het oog op de oorzaak van de verkiezing en de verwerping, maar op de rangorde en toestand der oorzaken, waaruit de verdoemenis gevolgd is. Daarenboven zeggen zij dat niet met uitsluiting van de andere toestanden van de mens, maar om een bijzondere oorzaak, die niet af te keuren is. Namelijk, opdat de vermetelheid van het vlees, dat zich in trotsheid tegen God verheft, des te gemakkelijker zou bedwongen worden, hetwelk geschied als wij weten dat alle mensen als even grote zondaars door de voorverorderende God zijn aangemerkt. Maar als de anderen zeggen, dat God de mens in het predestineren heeft aangezien als nog niet geschapen, dan ontkennen zij daarom niet dat God de mens heeft aangemerkt in zijn val, maar zij willen dit alleen te kennen geven, dat de gehele oorzaak van de predestinatie in God is en in geen geval buiten God in de mens gevonden wordt. Alzo komen zij in de zaak zelf overeen. De manier om de zaak te verklaren is onderscheiden'. Tot zover Junius.

Voorwaar, indien men op de zaak zelf en op de geschriften van de gereformeerde leraars goed acht geeft, zal men bemerken dat het geheel en al is zoals Junius aldaar verklaart. Die de predestinatie stellen boven de val, die belijden dat het onderscheid hetwelk door de verkiezing en de verwerping gemaakt wordt, in het gevallen bedorven menselijk geslacht geschied. Dit blijkt onder andere uit deze woorden van doctor Beza, in zijn verklaring van het eerste hoofdstuk van de brief aan de Efezen.

Christus, zegt hij, wordt ons voorgesteld als Middelaar. Bijgevolg is het noodzakelijk dat de verdorvenheid, naar de orde der oorzaken, in het voornemen van God hier aan vooraf gaat, maar vóór de verdorvenheid de schepping in heiligheid en gerechtigheid, zoals volgt in hoofdstuk 4 : 24. Opdat God Zichzelf een weg zou openen, zowel om door barmhartigheid zalig te maken degenen die Hij in Christus zou verkiezen, als om rechtvaardig te straffen degenen die in ongerechtigheid geboren zijnde, daarin zouden blijven. En vervolgens zegt hij, wij zeggen met recht dat God, eer Hij de mens schiep, eerst voorgenomen heeft Zijn heerlijkheid te openbaren in sommigen door barmhartigheid zalig te maken (aangezien alle kunstenaars zich eerst plegen te beraden over het doel) daarna, opdat Hij dit doel zou bereiken, voorgenomen heeft de mens te scheppen, man en vrouw, en deze zeer goed, maar die door

vrijwillig te vallen zichzelf en al hun nakomelingen het oordeel van God zouden waardig maken, waaruit Hij naderhand zekere uitverkorenen naar Zijn welbehagen, door barmhartigheid zou zalig maken'. Tot zover Beza.

Vervolgens, degenen die de predestinatie stellen beneden de val, belijden dat de val van Adam niet bij toeval, maar door de raad en het voornemen van God, nochtans buiten Gods schuld, is gebeurd. Want zij belijden allen dat er op aarde niets bij toeval gebeurd, ja (zoals de Heere Christus zegt, Matth. 10 : 29) niet één musje op de aarde valt zonder de heilige wil van de hemelse Vader.

Daarom kan men in deze zaak geen ander onderscheid bemerken, dan dat degenen die haar vóór de val stellen, het woord predestinatie of voorverordining wat ruimer nemen. Namelijk, voor het gehele besluit van God over het gehele beleid en de orde van de zaligheid en de verdoemenis van de mensen, en van al de middelen die daartoe dienen, zowel van de schepping als van de toelating van de val, als ook van de wederoprichting van sommigen en het laten liggen van anderen. Dit alles doen zij daarom, om aan te tonen dat alles wat aan, in en door de mens gebeurd, overeenkomstig de raad van God wordt bestuurd en om alle oorzaken van Gods besluit, die buiten God in en aan de mens gezocht zouden mogen worden, geheel en al weg te nemen. Zij die beneden de val blijven, gebruiken het woord predestinatie wat meer beperkt, namelijk voor de predestinatie der heiligen, dat is, voor de voorverordining van de uitverkorenen tot de zaligheid en de vereiste middelen om daartoe te komen. Daarom is het dat zij de schepping van de mens en de toelating en de besturing van de val niet rekenen tot de predestinatie maar tot de algemene voorzienigheid van God. Hieruit blijkt dat deze verscheidenheid niet gelegen is in de leer zelf, maar in de verklaring van de leer, en dat bijgevolg daardoor het fundament van de leer der predestinatie niet wordt ondergraven.

Maar dat het met het verschil tussen de remonstranten en de gereformeerde leraren zo niet is gesteld, kan voldoende duidelijk zijn uit hetgeen hiervoor is uiteen gezet. De remonstranten, aangezien zij niet willen erkennen dat de val van Adam is gebeurd naar de raad en het voornemen van God, moeten zeggen dat ze bij toeval is gebeurd. Door van de predestinatie ter zaligheid te maken 'een besluit van God om de gelovigen zalig te maken', stellen zij haar geheel onzeker en feilbaar. Want door zulk een besluit wordt niet vastgesteld of enigen geloven zullen en alzo ook zalig zullen worden of niet, zoals hiervoor is aange-toond. Door te zeggen dat de predestinatie rust op de voorwetenschap van God, waardoor God heeft voorzien enz., dan stellen zij iets in de

mens waarom de één zou zijn verkoren boven de ander. Alzo kan iedereen hieruit gemakkelijk begrijpen dat hun verschil met ons, aangaande de Goddelijke verkiezing, niet loopt over de verklaring van één en dezelfde leer, maar over de grondleer zelf.

Over de verlossing door Christus,

leren wij in de gereformeerde kerken: Dat het lijden van Christus in zichzelf wel genoegzaam is om alle mensen te verlossen, ja, al waren er nog meer als er nu zijn, want het is van een oneindige kracht, omdat het is het lijden van de Zoon van God. Doch tevens leren wij dat Christus overeenkomstig het raadsbesluit van Zijn Vader alleen gestorven is voor de uitverkorenen en ware gelovigen, met het voornemen om die allen en die alleen, door het geloof de kracht van Zijn lijden tot hun zaligheid deelachtig te maken, hetwelk ons de Schriftuur leert als zij zegt dat Christus is gestorven voor velen, voor Zijn schapen, voor Zijn volk, voor degenen die de Vader Hem gegeven heeft.

Hier tegenover wordt voorgestaan:

Dat Christus overeenkomstig het raadsbesluit, de last en de opdracht van Zijn Vader, voor allen en iedereen gestorven is, alzo dat Hij niet alleen voor de uitverkorenen, maar ook voor alle andere mensen, de vergeving van de zonden en de verzoening met God verworven heeft. Tevens, dat Christus in het voldoen aan de gerechtigheid van God zoveel heeft teweeg gebracht dat God, zonder Zijn gerechtigheid te benadelen, voor de zondige mens de deur tot Zijn genade weer heeft open gesteld, hoewel niemand tot deze genade zal ingaan dan door het geloof. Zie Conferentie, pag. 118 en 147.

Hier vormen zij opnieuw een onzeker raadsbesluit van God en een onvermogen kracht in de voldoening van Christus. Want zulk een besluit van God, om door Christus voor alle mensen de deur tot de genade te openen en zulk een verwerving van de ontsluiting van de deur der genade, beslist nog niet of iemand door het lijden van Christus zal zalig worden. Want ondanks dat zou het wel kunnen gebeuren dat niemand geloofde en zalig werd, zodat het lijden van Christus tevergeefs was geweest. Daarom zegt Nicolaas Grevinchovius, een van de remonstranten, ook in zijn onlangs tegen Amesius uitgegeven boek op pag. 14:

'Wij beweren dat, hoewel de verwerving is voorbestemd om toegepast te worden, ze nochtans door zichzelf alleen, zonder de toepassing, volkomen en geheel had kunnen bestaan en dat de verlossing voor allen verworven had kunnen zijn, maar nochtans aan niemand toegepast ge-

worden, wegens de tussenkomende ongelovigheid van allen'.

Wat denkt u, strekt dat tot eer van God, Christus in de dood over te geven, ongeacht of er ook iemand door zal zalig worden? Wordt daarmee niet gezegd dat het lijden van Christus wel tevergeefs had kunnen zijn en Zijn bloed uitgestort zonder iemand te reinigen? Zeggen zij, dat het voornemen van God de Vader en van Christus is geweest, door Zijn dood alle mensen te behouden, dan moeten zij erkennen dat het voornemen van God in velen heeft gefaald. Zeggen zij, het is op voorwaarde dat zij geloven, dan vervallen zij weer tot het vorige, dat het wel had kunnen gebeuren dat deze voorwaarde door niemand was volbracht. Hierbij komt nog dat, hoe zij het ook voorstellen, zij de toepassing en de krachtige werking van het lijden van Christus tot de zaligheid van de mens, altijd moeten hangen aan de vrije wil van de mens. Namelijk, of de mens door het geloof zich het lijden van Christus zal willen toeëigenen en alzo haar kracht laten doen tot zijn zaligheid of niet.

Maar wij, onderwezen zijnde uit het Woord van God dat het voornemen van God vast staat, alzo dat zulk een voortreffelijk werk niet tevergeefs kan zijn en dat niet alleen het overgeven van Christus in de dood, maar ook de toeëigening van Zijn lijden en verdiensten en de besprenging van Zijn bloed op onze consciëntiën, naar de raad en het welbehagen van God bestuurd worden, zodanig en aan wie God de Heere het wil, dat ook wij, die van nature in onze zonden dood liggen, niet machtig zijn om ons zulk een heerlijke weldaad toe te passen, zonder daarbij een bijzondere en krachtige genade van de Heilige Geest, houden staande dat Christus gestorven is met het voornemen om enigen door Zijn lijden daadwerkelijk zalig te maken, namelijk degenen die nut van Zijn lijden trekken, dat zijn alle gelovigen, die volgens de eeuwige raad van God en Zijn verkiezing, in de tijd het geloof worden geschonken en door hetzelfde Christus worden ingelijfd. Deze zijn het die in de Heilige Schrift het volk van Christus, de schapen van Christus, de gemeente van Christus worden genoemd, omdat zij door de Vader aan Christus zijn gegeven.

Hieruit blijkt weer dat in dezen het verschil niet ligt in de verklaring alleen, maar in de grond van de leer zelf.

Over de vrije wil,

leren wij in de gereformeerde kerken:

Dat de mens zijn vrije wil, die goed doch veranderlijk door God geschapen was, misbruikende, zichzelf en zijn vrije wil heeft verloren, alzo dat alle mensen van nature dood in de zonde liggende, niet alleen

blind zijn in het verstand en ongeregeld in de genegenheden, maar ook verkeerd en boos van wil zijn, geheel onnut tot het goede en geneigd tot het kwade, tenzij dat zij door de Geest van God wedergeboren worden.

Hier tegenover wordt voorgestaan:

Dat in de geestelijke dood de geestelijke gaven niet zijn afgescheiden van de wil, ja, dat ze daarin nooit zijn geweest, maar dat de wil is gebleven zoals ze oorspronkelijk was geschapen, vrij, beide ten goede en ten kwade.

De remonstranten zeggen uitdrukkelijk in de Haagse conferentie op pag. 250, sprekende over het opwekken van de mens uit de geestelijke dood: Maar in de wil kon zodanige instorting van geestelijke gaven niet geschieden, omdat die naar haar aard vrij was om het goede of het kwade te willen en alzo naar haar werk goed of kwaad genoemd te worden, zoals het zich aan het verstand zou voorstellen en de genegenheden haar zouden aansporen. Zonder deze vrijheid zou het niet mogelijk zijn geweest dat de mens ooit had gezondigd. Hieruit blijkt dan nu duidelijk het onderscheid tussen de lichamelijke en de geestelijke dood. Want in de eerste scheidt de ziel werkelijk van alle delen van het lichaam, alzo dat al de leden sterven. Maar in de geestelijke dood worden, eigenlijk gezegd, de geestelijke gaven niet gescheiden van de wil van de mens, omdat ze er nooit in geweest zijn, maar alleen vrijheid heeft om het goede of het kwade te kunnen doen, zoals hiervoor gezegd is. Deze vrijheid, hoewel ze haar macht in de zondige mens niet dadelijk kan uitbreiden, vanwege de duisternis van het verstand en de ongeregelde van de genegenheden, is nochtans in hem gebleven als een deel van zijn ingeschapen natuur'.

Dit weerspreken wij en zeggen dat ook de wil tot het kwade geneigd is. Daarom leert ons de apostel in Filip. 2 : 13 dat het is 'God, die in ons werkt, beide het willen en het werken, naar Zijn welbehagen'.

Derhalve is ook hierin weer verschil van mening, niet over de verklaring alleen, maar over de grondstukken van de leer, namelijk de onbeperkte macht van de menselijke wil tot het goede.

Over de krachtige werking van de Goddelijke genade in onze wedergeboorte,

leren wij in de gereformeerde kerken:

Dat God met de Geest der wedergeboorte in de harten van de mensen werkende, niet alleen hun verstand verlicht en hun genegenheden verbetert, maar ook hun wil tot Zijn gehoorzaamheid buigt. Alzo werkt

Hij dadelijk in hen, niet alleen het vermogen en de bekwaamheid om zich te bekeren en in Hem te geloven, maar ook het geloof en de bekering zelf. Hierom is het ook dat deze genade en werking van de Heilige Geest, door de mens waarin Hij werkt geenszins wordt wederstaan, omdat Hij de tegenstand en de hardigheid van het menselijk hart wegneemt, en diensvolgens Hij de enige oorzaak is van de bekering van de mens.

Hier tegenover wordt voorgestaan:

Dat de genade van God altijd weerstaanbaar is, dat is, dat de mens de genade van de Heilige Geest, ook als Hij in hem werkt met de wil en het voornemen om hem te bekeren, altijd kan wederstaan, verhinderen en keren, en alzo maken dat hij niet wedergeboren wordt. Hieruit volgt dat de Heilige Geest niet het dadelijk geloven en de bekering in de mens werkt, maar alleen het vermogen om zich te kunnen bekeren en te geloven, en tevens dat de genade van de Heilige Geest niet de enige oorzaak is van de bekering van de mens.

Het gevoelen van de kerken is ook hierin algemeen bekend.

Het gevoelen van de remonstranten blijkt duidelijk uit de conferentie. Pag. 231. 'Wij noemen haar een wederstaanbare genade, omdat de mens haar met zijn wil kan wederstaan, verhinderen en keren'. Pag. 191. 'Men kan de Heilige Geest wederstaan, als Hij in de mens werkt met de wil en het voornemen om hem te bekeren'. Pag. 193. 'Men kan God wederstaan, als Hij ons door Zijn genade wil bekeren'. Pag. 235. 'Die genade overwint niet overal en altijd alle wederstand in al degenen daar zij krachtig in wil werken'. Pag. 266. 'Het is niet vreemd dat velen niet waarlijk geloven, die daartoe wel de macht gegeven wordt. Wij ontkennen dat aan het daadwerkelijk geloven vooraf gaat zulk een instorting van 'habitus Fidei' dat is, van het geloof zelf. Wij houden staande dat velen onherboren zijn en blijven omdat zij de aangeboden Geest der wedergeboorte niet hebben willen ontvangen, maar Hem hebben wederstaan daar Hij wilde inkomen en hen wederbaren'.

Hieruit moet noodzakelijk volgen dat het geloof en de bekering afhankelijk zijn van de vrije wil van de mens. Want doordat (zoals zij zeggen) de mens altijd de genade van God kan wederstaan, dan wederstaat hij ze als hij wil en hij wederstaat ze niet als hij niet wil, maar laat ze in zich werken. Indien dit niet zo is, maar hangt het af van de genadige wil van God, dan moeten ze allen bekeerd worden en geloven, in welke God de bekering en het geloof wil werken.

Hierin is geen tussenweg. Ontkennen zij het laatste, dan moeten zij het

eerste belijden. Ontkennen zij daarentegen het eerste, dan moeten zij het laatste belijden. Maar zij ontkennen het laatste (zoals uit het voorgaande blijkt) en zeggen dat velen onbekeerd blijven die God wil bekeren. Bijgevolg moeten ze dan belijden dat de wedergeboorte of het geloof en de bekering afhankelijk is van de vrije wil van de mens. Dit geven zij niet onduidelijk te kennen, als zij zeggen (zoals uit het voorgaande blijkt) dat de instorting van de geestelijke gaven niet in de wil geschied. En op pag. 252. 'Dat sommige onwedergeborenen zeer zeker niet dood zijn, alzo in hen het verstand en de genegenheden zijn levend gemaakt en uit kracht daarvan ook de wil sterk geworden is om haar ingeschapen vermogen en macht om te kunnen willen of niet te willen in het werk te stellen, waarin de levendmaking van de wil eigenlijk gelegen is.

Tevens, dat God aan de zondige mens zijn natuur niet heeft ontnomen, waarvan de wil een gedeelte is, welks eigenschap is vrijheid om het voorgestelde aan te kunnen nemen of te verwerpen, welke vrijheid behouden zijnde, zo kan de mens zijn wedergeboorte verhinderen, ook wanneer de Geest van God hem wil wederbaren'. En op pag. 255. 'Dat ons geboden wordt in Efeze 5: 14, te ontwaken en op te staan uit de doden, tot een bewijs dat God dit wel in de mens, maar niet zonder de mens werkt, en het daarom ook niet onweerstaanbaar teweeg brengt, omdat ook het ontwaken van de mens, ja, het opstaan uit de doden daartoe vereist wordt.

Dat uit die manier van spreken, namelijk, dat de mens vóór zijn bekering ziek, zwak, gewond en gekwetst genoemd wordt, immers een even zeker bewijs voor de weerstaanbare werking van de genade zou kunnen worden genomen, als hier tegenover door de broeders is bijgebracht uit het wederbaren en opwekken uit de doden, aangezien aan de zieken en gewonden toch met geen schijn van waarheid het vermogen kan worden ontzegd om het medicijn tegen te staan of te gedogen'.

Uit deze en dergelijke uitspraken blijkt duidelijk wat zij met de weerstaanbare werkingen van de genade willen te kennen geven. Namelijk dat de krachtige werking er van geheel afhankelijk zou zijn van de vrije wil van de mens, daar deze in haar natuur vrij zijnde en blijvende, beide ten goede en ten kwade, door de genade niet wordt geneigd, maar doorgaans haar vrijmachtigheid behoudt om de aangeboden en nodigende genade aan te nemen en te volgen, of te versmaden en te verwerpen. Hieruit moet verder volgen dat de genade van de Heilige Geest niet is de gehele, ja ook niet de voornaamste oorzaak van de wedergeboorte, omdat (naar hun mening) als de wil van de mens met de genade wil medewerken, de mens wordt wedergeboren, maar als hij

de genade wil tegenstaan, de mens onwedergeboren blijft. Daarom zeggen zij ook, dat God wel in de mens doch niet zonder de mens werkt. En op pag. 196. 'Dat de bekering en het geloof in het Evangelie van ons worden geëist als schuldige en kinderlijke gehoorzaamheid, en dat hetgeen in iemand door een ander alleen gewerkt wordt, alzo dat hij daarin niet dan lijdelijk is, niet zulk een gehoorzaamheid kan zijn'.

Hieruit willen zij besluiten dat de bekering en het geloof in ons, niet door de Heilige Geest alleen kunnen gewerkt worden, omdat het anders (zo zij menen) geen gehoorzaamheid zou kunnen zijn.

En op pag. 253 en 254. 'Dat de mens die dood is in zonden, eerst zijn dood moet kennen en eerst zelf moet weten dat hij dood is, eer dat hij levend wordt gemaakt. Alzo dat er enig werk van de mens vooraf gaat aan zijn levendmaking, zoals, zijn doodstaat te kennen en te beklagen, te begeren en te bidden om daar uit verlost te worden, naar het leven te hongeren, te dorsten, te zoeken en dat de mens die door de voorkomende genade geroepen, opgewekt en zo ver gebracht is, een medewerker van God is in het volbrengen van zijn wedergeboorte'.

Het is wel zo dat zij op pag. 233 deze absurditeit trachten te ontwijken, door te zeggen: 'Wij belijden dat God het dadelijk geloven en de bekering in ons niet werkt zonder onze wil, zoals hiervoor gezegd is, maar evenwel hangt de bekering, om eigenlijk te spreken, aan onze wil niet, omdat God altijd blijft de eerste en de hoogste vrije oorzaak van onze bekering, die Hij alleen volbrengt naar de vrijheid van Zijn wil, zonder van enige andere oorzaak afhankelijk te zijn'.

Maar het zijn niet anders dan blauwe bloemen. Want menen zij dit op goede gronden, dan zal de bekering ook daadwerkelijk volgen, daar waar Hij deze werken wil, omdat hetgeen door God naar de vrijheid van Zijn wil, zonder van enige andere oorzaak afhankelijk te zijn, gewerkt wordt, ontwijfelbaar gebeurd zonder enige verhindering, zodat de bekering onwederstandelijk gewerkt zal worden. Maar aangezien zij dit weerspreken, zo moeten zij hetgeen hiervoor is aangehaald, niet oprecht menen. Want één van beide moet waar zijn. Of, de bekering moet hangen aan de vrije wil van de mens, zodat ze gewerkt wordt als de menselijke wil het wil, niet gewerkt wordt als ze niet wil, of men moet belijden dat God de wil van de mens tot de bekering en gehoorzaamheid van Zijn geboden neigende, de bekering onwederstandelijk in de mens werkt.

Hieruit kunnen wij verder zien dat van de remonstranten terecht niet kan gezegd worden (zoals zij nochtans voorgeven in de conferentie, pag. 420 en 421) dat zij met de gereformeerde leraren overeenstemmen in de navolgende punten.

I. Dat de mens het zaligmakend geloof van zichzelf niet heeft, noch uit kracht van zijn vrije wil.

II. Dat hij in de staat van afwijking en van zonde niets goeds, dat waarlijk goed is, uit en van zichzelf kan bedenken, willen noch doen.

III. Dat het nodig is dat hij door God in Christus wordt wedergeboren en vernieuwd in het verstand, de genegenheden, de wil en alle krachten, om het ware goed te kunnen bevatten, bedenken, willen en volbrengen.

IV. Dat deze genade van God is het begin, de voortgang en het volbrengen van alle goed.

V. Dat alle goede daden of werken die men kan bedenken, aan de genade van God in Christus moeten worden toegeschreven.

Dit alles weerspreken zij, als zij zeggen dat de geestelijke gaven niet in de wil kunnen worden ingestort, omdat zij daar nooit in geweest zijn, maar dat de wil altijd heeft behouden en nog behoudt de vrije macht om het voorgestelde aan te nemen of te verwerpen. Zodat de levendmaking van de wil daarin gelegen is, dat het verstand en de genegenheden levend gemaakt zijnde, zij sterk is geworden om haar ingeschapen vrijheid te gebruiken en alzo de genade, die haar door het verstand en de genegenheden tot zich nodigt, goed of verkeerd te gebruiken, aan te nemen of te verwerpen. Vervolgens, dat de mens door deze daden wordt wedergeboren of in zijn onherboren staat blijft en dat vóór het dadelijk geloven niet gaat een instorting van 'habitus Fidei', dat is het geloof zelf, want velen die de macht om te geloven gegeven wordt, geloven in werkelijkheid niet, die daarom onherboren zijn en blijven, omdat zij de aangeboden Geest der wedergeboorte niet hebben willen ontvangen, maar Hem hebben wederstaan daar Hij wilde ingaan en hen wederbaren.

Indien dit zo is, dan moet waar zijn:

I. Dat de mens het zaligmakend geloof heeft uit kracht van zijn vrije wil.

Want hoewel de Heilige Geest die macht om te geloven werkt, zo is nochtans het geloof zelf uit de vrije wil, die deze macht goed heeft benut en gebruikt. Ja, de wil zal blijken de voornaamste oorzaak van de bekering en het geloof te zijn. Want voorwaar, de oorzaak die, terwijl alle andere oorzaken aanwezig zijn, de vrije macht heeft om de uitwerking daarvan te doen volgen of tegen te houden, mag met recht wel de voornaamste oorzaak genoemd worden.

II. Dat, wanneer de mens nog onherboren en dood in de zonde is, hij iets goeds kan denken en willen, zoals daar zijn, te erkennen dat hij

dood is, de dood te beklagen en te begeren hieruit verlost te worden, alsmede de aangeboden genade goed te gebruiken.

III. Dat het niet noodzakelijk is dat hij door God in de wil wordt herboren om het goede te willen, aangezien de instorting van de geestelijke gaven in de wil niet geschieden kan.

IV. Dat de genade niet is de oorzaak van de voortgang en het volbrengen van het goede, want dat is de wil, die het voorgestelde goed uitvoert of verwaarloost. Zelfs is de genade niet de oorzaak van een enkel goed werk, zoals het waarnemen en gebruiken van de aangeboden genade, hetgeen geheel en al van de wil afhankelijk is.

V. Dat bijgevolg alle denkbare goede werken niet aan de genade van God in Christus moeten toegeschreven worden, want die goede werken worden niet door de genade en de Geest der wedergeboorte aangevangen en waargenomen, hetgeen eigenlijk tot de wil behoort.

In al deze punten verschillen zij van de gereformeerde leraars, die leren overeenkomstig de Heilige Schrift dat, doordat de mens in alle krachten van de ziel, ook in de wil, bedorven is, het nodig is dat hij in die alle wedergeboren en levend gemaakt wordt. Zodat al het goede dat in de mens is, ook de goede wil en het gebruik maken van de voorgestelde genade, alsmede het geloof en de dadelijke bekering zelf, alle tesamen aan de loutere, onverdiende en krachtige genade van God en de trekking van de Heilige Geest moet worden toegeschreven. Daarom loopt hier het verschil niet alleen over de manier van de werking, maar over de werking zelf. Namelijk, hoe krachtig dat ze is, hoe ver ze zich uitstrekt, wat, waar in en in wie ze werkt, zoals dit door onze medebroeders bekwaam en getrouw is verklaard in de conferentie op pag. 398 en 399. In de volgende punten is dit samengevat.

I. Of de wil van de mens na de val, vóór zijn wedergeboorte, de vrijheid of vrijmacht heeft behouden om het goede en het kwade te willen, zoals deze vóór de val de wil van de mens was ingeschapen.

Wij zeggen: neen. De remonstranten: ja.

II. Of door de werking van de levendmakende Geest van Christus de wil van de mens, zowel tot het willen van het geestelijk goede, als tot het toestemmen, krachtig en dadelijk geneigd, gebogen en bepaald wordt. Of dat de toestemming altijd wordt overgelaten aan de vrije wil van de mens, waardoor hij de macht en de vrijheid zou hebben door de medewerking van zijn wil zijn wedergeboorte te voltrekken, of door tegenstand deze te verhinderen.

Wij zeggen het eerste. De remonstranten het laatste.

III. Of de enige werkende oorzaak van deze toestemming van ons geloof en van de bekering, is de genade van God in Christus Jezus en de levendmakende Geest van Christus, of dat daarbij nog moet komen de medewerking van de menselijke wil, als een tweede oorzaak om zijn wedergeboorte te voltrekken.

Wij zeggen het eerste. De remonstranten het laatste.

IV. Of God in velen werkt, met de wil en het voornemen om het geloof in hen te werken, daar nochtans het geloof nooit in hen geplant wordt.

Wij zeggen: neen. De remonstranten: ja.

V. Of dit werk van de levendmakende Geest van Christus ook algemeen is in allen aan welke het Woord gepredikt wordt, dan of het is een bijzondere, krachtige genade, die alleen te beurt valt aan degenen die daardoor dadelijk bekeerd worden.

Wij zeggen het laatste. De remonstranten het eerste.

Zo blijkt dan duidelijk dat hier het verschil van mening al weer niet is over de verklaring alleen, maar over de grond van deze leer van de genadige wedergeboorte.

Over de volharding van de gelovigen en de zekerheid van de zaligheid,

wordt geleerd in de gereformeerde kerken: Dat degenen die door het ware geloof Jezus Christus zijn ingelijfd, niet kunnen vallen uit de genade van God, noch van het lichaam van Christus worden afgescheurd, en bijgevolg het ware geloof noch geheel noch volstrekt verliezen. Maar door dit geloof en het getuigenis van de Heilige Geest zijn zij van de eeuwigdurende genade van God en haar toekomstige zaligheid verzekerd.

Hier tegenover wordt voorgestaan:

Dat de ware gelovigen, alhoewel ze overvloedige kracht hebben om alle verleidingen te weerstaan, nochtans de Goddelijke genade kunnen verliezen, verwaarlozen en verbeuren, zodat ze tenslotte zover komen dat ze het ware geloof geheel en al verliezende en de Heilige Geest uitdrijvende, geheel en eeuwig verloren gaan.

Het gevoelen van de kerken is bekend.

Ik zeg dat het tegenovergestelde door de remonstranten wordt voorgestaan. Want hoewel ze zich houden alsof ze aan onze leer alleen maar twijfelen en hierin nader onderricht begeren, en daarom in het vijfde artikel zeggen, dat ze de volharding van de gelovigen eerst nader uit de Heilige Schrift zouden moeten onderzoeken, eer zij dit leerstuk met volle zekerheid van hun hart zouden kunnen leren. Tevens zeggen ze

in de conferentie op pag. 297: 'Dat ze over dit leerstuk niet spreken zoals degenen die daarin ronduit iets bevestigen of loochenen, maar als degenen die daarin nader onderricht begeren'. Nochtans blijkt voldoende dat ze de tegenover gestelde mening voor waarachtig houden en die voorstaan.

Dit blijkt niet alleen uit hun predikaties, dagelijkse lasterpraat en de geschriften die zij van tijd tot tijd het licht doen zien, waarmede zij de leer van de geloofs-volharding van de heiligen lasteren en tegenspreken, maar ook uit de conferentie zelf. Daarin lasteren zij op pag. 297 en 301 deze leer, 'dat ze in en van zichzelf voor de ware godzaligheid en de goede werken hinderlijk en schadelijk is. Dat ze de getrouwe waarschuwingen van de Heilige Geest tegen de arglistigheden van de duivel ijdel en krachteloos maakt'. Als ze vervolgens trachten te bewijzen dat onze leer met Gods heilige Waarheid niet bestaanbaar is, dat de gelovigen niet kunnen volharden, maar van het geloof daadwerkelijk afvallen en het geloof verliezen, dat sommigen het hebben verloren voor enige tijd, sommigen voor altijd enz., dan trachten ze op pag. 301, 303 en 305 hun argumenten kracht bij te zetten door telkens weer te besluiten met, dat de conclusie vast staat, dat de gevolgtrekking vast en zeker is, dat de slotsom volgt.

Voorwaar, indien hun conclusie goed is, waarom bewijzen zij die dan niet? En wanneer zij niets bewijzen, hoe staat dan hun conclusie vast? Zo blijkt dan dat ze de tegenovergestelde mening sterk voorstaan. Hieruit volgen noodzakelijk deze twee zaken.

I. Dat het van de mens en zijn vrije wil afhangt, te volharden of niet.

Want hangt het af van de Goddelijke genade en bewaring, doordat Hij als de Onveranderlijke en Almachtige een eeuwig verbond met de Zijnen heeft opgericht en Zijn schapen nooit uit Zijn hand zal laten rukken, zo zullen de ware gelovigen zeer zeker tot het einde toe, zonder volkomen af te vallen, standvastig blijven. Maar dit loochenen zij. Daarom kunnen zij de volharding niet geheel aan de Goddelijke genade en bewaring toeschrijven.

Dit geven zij niet onduidelijk te kennen, als zij in hun vijfde artikel zeggen: 'Dat de gelovigen overvloedige kracht hebben om tegen de satan enz. te strijden, en dat Jezus Christus hen in alle verzoeken bijstaat en de hand biedt, indien zij maar slechts tot de strijd bereid zijn, Zijn hulp begeren en niet hun plicht verzuimen, enz.'. Ziet, hier laten zij het duidelijk afhangen van de waakzaamheid, bereidwilligheid en naarstigheid van de mens.

II. Dat de gelovigen van hun zaligheid niet zeker kunnen zijn. Want omdat de zaligheid alleen volgt op de volharding en zij aan hun vol-

harding aldoor moeten twijfelen, zo moeten zij ook altijd twijfelen aan hun zaligheid.

Hieruit blijkt opnieuw dat het verschil van mening niet is over de manier van verklaren, maar over de grond van de zaak zelf.

Alzo hebben wij dan aangetoond waarin eigenlijk het verschil bestaat, met betrekking tot de leerpunten die in de vijf artikelen zijn begrepen. Wij zouden hier nog aan toe kunnen voegen de verschillen over enige andere punten, maar wij achten dat onnodig. Want behalve dat dit uit de Delftse conferentie voldoende bekend is, wordt hieromtrent niet met zoveel aandrang verzocht te modereren als wel omtrent de vijf artikelen. Daarom, voor zover wij hebben aangetoond dat de moderatie omtrent deze vijf artikelen ongeoorloofd is, zo zal daarmee de moderatie omtrent de andere leerstukken voldoende weerlegd zijn. Tot zover dan aangaande de leerstukken.

Met welke personen de gereformeerde kerken verschil van mening hebben, is het niet nodig veel te zeggen. Het is (God betere het) al te bekend dat het geen onvaste leerlingen zijn, die onlangs van de een of andere afgodische synagoge of bedrieglijke sekte bekeerd zijnde, alle leerstukken nog niet goed begrijpen, en daarom in hun zwakheid behoren geduld te worden. Maar zij zijn lang bij de gereformeerde kerk geweest, ja het merendeel is er in opgevoed. Nochtans verlaten zij haar leer en houden niet alleen hun eigen meningen staande, maar trachten die aan anderen op te dringen en hen van de leer der kerken, die zij schandelijk lasteren, af te trekken.

Nadat dit vooraf is opgemerkt, kan nu een ieder des te gemakkelijker begrijpen hoe over deze zaak, daar nu strijd over is, namelijk, of in het hedendaagse kerkelijke geschil betreffende de verscheiden leerstukken, wel enige moderatie kan worden gemaakt, moet worden geoordeeld. Wij hebben in het eerste deel, uit de Heilige Schrift en twee vaste bewijzen, aangetoond dat er geen vrede in de kerken kan wezen zonder eendrachtige aanvaarding van de leer der Waarheid. Zodat zulke verkeerde meningen en uitleggingen van de Heilige Schrift, die met de analogie van het geloof in strijd zijn, met haar sterke voorstanders, in geen geval in de kerk van God mogen worden geduld. Maar zij moeten veeleer uit het heilig Woord van God krachtig worden tegengesproken en weerlegd.

Nu horen wij dat er hier in de kerk van God, door middel van de vernoemde vijf artikelen, verkeerde leerstellingen worden ingevoerd en met kracht voorgestaan, hoewel deze in strijd zijn met de analogie en de zekerheid van het ware geloof. Hieruit besluiten wij dat daaromtrent de voorgewende moderatie in geen geval kan worden gemaakt. Want

indien men hieromtrent stilzweeg of de verschillen door middel van dubbelzinnige artikelen verborg, dan zou men de waarheid reeds zeer tekort doen en de leugen plaats geven, zodat deze door onze oogluikende toestemming aan de kerken zou worden opgedrongen, hetgeen ons in geen geval vrij staat te doen.

Maar om hun voorgewende moderatie des te beter ingang te doen vinden, geven zij voor dat de punten waarover geschil is, niet van zoveel gewicht zijn, zodat men elkaar in de onderscheiden gevoelens wel zou kunnen verdragen. Daarop lopen al deze redeneringen uit, als men zegt, schrijft en drijft: Dat het verschil niet zeer groot is; dat men in de grond overeenstemt; dat het maar woordenstrijd is; dat het nauwelijks het schrapel van een nagel waard is; dat het de consciëntie niet raakt; dat het de zaligheid niet aan gaat, enz. Hierop antwoorden wij, ten eerste: Dat het niet waar is, wat zij beweren. Ten tweede: Dat zij het ook zelf niet menen.

Het eerste kan uit de hiervoor meegedeelde stand van het geschil duidelijk blijken. Aldaar hebben wij aangetoond dat het geschil niet loopt over enige verklaringen en wijzen van voorstellen, maar over de grondstukken van de leer. Namelijk: Of de verkiezing door God geschied is naar Zijn eeuwig welbehagen of op grond van het voorgezien geloof. Of de dood van Christus krachtig is tot behoud van de mens, wanneer de mens wil, of krachteloos wanneer hij niet wil. Of de wil van de verdorven mens vrij is naar de één of andere zijde, ten goede en ten kwade. Of de Heilige Geest de mens wederbaart als deze zich aan Hem overgeeft, niet wederbaart als hij Hem wil tegenstaan. Of de ware kinderen van God en de leden van Christus kunnen worden gemaakt tot kinderen van de duivel, dus van het lichaam van Christus afgescheurd worden en alzo eindelijk verloren kunnen gaan.

In het kort samengevat: Of Gods eeuwige verkiezing, de kracht van de dood van Christus, de wedergeboorte, de volharding van de gelovigen en vervolgens alles dat tot onze zaligheid dient, afhankelijk is van het goede gebruik van de vrije wil van de mens.

Wij schrijven het alles toe aan de Goddelijke voorzienigheid en verkiezing, alsmede aan Zijn genadige, krachtige werking en bescherming. Zij (de remonstranten) schrijven het steeds ten dele toe aan het goede gebruik van de vrije wil van de mens.

Zijn dat nu kleine verschillen, die niet worden gerekend tot de gronden van de zaligheid, wanneer het betreft het werk van God omtrent onze zaligheid, de oorsprong van ons geloof en de wedergeboorte, alsmede de zekerheid van onze zaligheid? Is dat 'het in de grond eens zijn', wanneer de één alles aan Gods genade toeschrijft en de ander

steeds een gedeelte aan de vrije wil van de mens? Ik zeg dan met recht dat het verschil niet klein is, tenzij dat men Gods verkiezing, roeping en werking, alsmede onze wedergeboorte en de zekerheid van onze zaligheid voor kleine zaken wil houden.

Het andere punt, namelijk, dat zij het niet menen, blijkt ten eerste uit hun eigen verklaringen die zij zo nu en dan, hier en daar gedaan hebben. Want zij zeggen in de conferentie op pag. 61, dat het besluit van God om gelovigen zalig te maken (te weten, zoals zij het verstaan, want daarover loopt het geschil) het fundament is van het christendom, van de zaligheid en de zekerheid van de zaligheid.

Nadat Jac. Arminius in de verklaring aan de H.H. Staten, na zijn dood uitgegeven door zijn weduwe, op pag. 36 had gezegd, 'dat het besluit om zekere personen zalig te maken en te verdoemen, steunt op Gods voorwetenschap, waardoor Hij van eeuwigheid heeft geweten welke personen na een zeker gebruik van de middelen die dienen tot bekering en geloof, door Zijn voorkomende genade zouden geloven, door de navolgende genade zouden volharden, en ook, wie niet zouden geloven en niet volharden', dan voegt hij daar terstond aan toe: 'Deze predestinatie op zodanige wijze verklaart, is het fundament van het christendom, van de zaligheid en de zekerheid van de zaligheid'.

Wij zeggen daarentegen, dat de predestinatie op zodanige wijze verklaart, leugenachtig en onschriftuurlijk is. Hier tegenover verdedigen zij dat gezegde en stellen het tegenover de predestinatie zoals wij die uit Gods heilig Woord leren. Dus loopt dan het geschil in dezen, naar hun eigen getuigenis, over het fundament van het christendom, van de zaligheid en van de zekerheid van de zaligheid.

Nicolaas Grevinchovius, één van de remonstranten, als hij zijn onlangs tegen Amesius uitgegeven boek, waarin hij handelt over de dood van Christus en over de verkiezing uit het voorgezien geloof, aan de Edelmogende heren van Rotterdam opdraagt en de inhoud ervan aan hen aanprijst, schrijft aldus: 'Nochtans zijn deze dingen, indien gij op de inhoud zelf acht geeft, niet geheel onwaardig voor uw waardigheid of in strijd met uw hoge ambt, waarin u gesteld bent voor de welvaart van de republiek. Want zij raken dat gedeelte van de theologie hetwelk terecht voor het belangrijkste wordt gehouden en door al de delen er van is verweven. Want in welk deel van de theologie komen die zaken niet ter sprake, die in deze disputatie onderzocht worden, t.w.: over de predestinatie, de voorwetenschap, de voorzienigheid Gods, de genade, de vrije wil, enz.'

Hieruit ziet men dat naar het oordeel van Grevinchovius de twist niet loopt over kleine en geringe zaken, maar over grote en gewichtige.

Ten tweede blijkt het uit hun lasterpraat, waarmede zij dagelijks de leer van Gods eeuwige verkiezing en hetgeen daarmee samenhangt, beschuldigen en lasteren voor onschriftuurlijk, gruwelijk, godslasterlijk, schadelijk voor de goede zeden, enz. Dit wordt dagelijks in hun redevoeringen gehoord, zowel als dat het in hun geschriften allerwege wordt gevonden. Zij raden, wensen en bidden God, dat onze leer toch maar geheel mag worden gesmoord en uitgeroeid. Zij schrijven in hun nader bericht op pag. 84: 'het is onmogelijk dat de godsvrucht op een betamelijke wijze bevorderd wordt, tenzij deze leer van de predestinatie (wij spreken over de predestinatieleer van de contra-remonstranten) als een boom, die of onnuttig de aarde beslaat, of ook met haar schaduw, bladeren en afdruipeende regen belet dat daaronder iets goeds kan groeien, wordt uitgeroeid'.

Petrus Bertius, van wie bekend is dat hij het met de remonstranten eens is, bidt in zijn aanklacht tegen doctor Gomarus tot God de Heere aldus: 'Heere God, Gij die daar roept en spreekt, zo waarlijk als Ik leef, Ik begeer de dood van de zondaar niet, maar dat hij zich bekeert en leeft, geef mij de kracht, opdat ik deze eed van U aan mijn leerlingen inscherpe, tot uitroeiing van zulk een ongodelijke predestinatieleer, zoals hier onlangs is ingevoerd, tegen Uw heilig Woord en de natuur, eveneens vermetel tegen Uw eer werd gepredikt, tot ergernis van Uw kudde en bespottung van Uw heilige Naam, opdat door mij, arme zondaar, enz.'

Nicolaas Grevinchovius schrijft in dezelfde dedicatie-brief aan de heren van Rotterdam aldus: 'Ik ken er niet weinig, bij wie de duivel alleen door de overredingskracht van deze leer alle geloof, hoop, religie en vreeze Gods met haar wortel geheel uit hun harten heeft uitgeroeid, waardoor sommigen ellendig tot radeloosheid zijn gebracht, anderen in wanhoop van de zaligheid tweemaal meer ellendig zorgeloos zijn geworden'. En vervolgens: 'Wie kan verdragen dat de listige vijand vanuit deze burcht van de absolute predestinatie (terwijl wij werkeloos toezien) alle mensen lagen legt, zeer velen verwondt en velen met de pijlen, zowel van zorgeloosheid als van wanhoop, dodelijk kwetst?'

Zie, zo vroom spreken deze lieden over de heilige leer van de Goddelijke predestinatie. Dit is de moderatie die zij zoeken, namelijk, dat ze deze leer willen zien uitgeroeid. Is dat niet zeer goed gemodereerd? Wij weerleggen hier niet hun schandelijke lasteringen, want dat behoort niet tot dit onderwerp. Alleen tonen wij aan hoe oprecht zij het menen, met hun mooi voorgeven van dulden, modereren en verdragen.

Ten derde blijkt het uit hun daden. Want indien het verschil niet groot is en men elkaar wel kan verdragen, waarom dan zoveel moeite ver-

oorzaakt, de kerken beroerd en onder mede-broeders partijschappen gevormd? Waarom helpt men dan mede om degenen die de gezonde leer voorstaan, uit de ambtelijke bediening te weren? Waarom vermaant men de gemeenten om geen contra-remonstranten te beroepen? Vraagt u waar dat gebeurt? Vraag het vrij aan alle gemeenten daar de laatste drie of vier jaar een nieuwe dienaar des Woords gekomen is, hoe zeer de remonstranten het er op toegelegd hebben en nog toeleggen om overal predikanten van hun gevoelen in te dringen. Waarom hitsen zij ook de magistraten op om degenen die hun valse leer niet horen willen, de beoefening van de ware Godsdienst, die zij in alle stilheid, overeenkomstig de vrijheid van deze landen begeren te gebruiken, te weren en te verhinderen?

Houdt men hen dit voor en zegt men: 'indien deze zaak de consciëntie niet raakt, waarom dan deze moeite gemaakt'? Dan weten sommigen onder hen te antwoorden: 'het raakt mijn consciëntie'. Waarom de uwe meer als die van een ander? Zij antwoorden: 'omdat ik een dienaar des Woords ben en om die reden moet onderwijzen hetgeen ik in consciëntie oordeel de waarheid te zijn'. Hierop zeggen wij: meent u dan dat ook wij onze consciëntie niet moeten kwijten? Wij oordelen met een goede consciëntie dat uw leer leugenachtig is, de onze waarachtig. Daarom kunnen wij niet anders leren dan wij tot nogtoe gedaan hebben. Welke moderatie kan hierin nu betracht worden? U zegt dat u in consciëntie verbonden bent zo te leren. Wij zeggen dat wij in consciëntie verbonden zijn anders te leren. Eén van beide moet hier leugenachtig zijn, of uw voorgewende moderatie, of uw beroepen op uw consciëntie. Want hetgeen de mens in consciëntie verbindt, dat mag niet worden belemmerd, verminkt of ontkracht. Daarom mag ik alsnog met recht zeggen, dat al hun mooi voorgeven van modereren, dulden enz., niet gemeend is.

Zij zullen mogelijk zeggen: 'Wij staan deze moderatie niet voor altijd voor, maar voor enige tijd'. Want dit zijn hun eigen woorden in de conferentie op pag. 434: 'Wij kunnen geen bekwamer middel bedenken dan deze onderlinge verdraagzaamheid, tenminste niet voor deze tijd, totdat de harten en gemoederen, die al te zeer ontstelt zijn en mogelijk nogal vrij veel van elkaar vervreemd zijn, langzamerhand bedaard, gestild en weer tot elkaar gebracht zijn, men alsdan door onderlinge samspraak in een onpartijdige vrije synodale kerkelijke vergadering onder gezag, bestuur, mede-oordeel en moderatie van uw Edelmogenden, ter gelegener tijd te houden, de gehele zaak nader bezien, overwogen en wij in eensgezindheid tesamen gebracht worden; of desnoods, dat er beoordeeld wordt welke van beide gevoelens het naaste komt

aan de waarheid van de Heilige Schrift en de stichting die naar de godzaligheid is. Opdat dan vervolgens zodanige regels worden ingesteld als zal blijken overeenkomstig het Woord van God te zijn, tot Zijn eer en tot welstand van het land en de kerken'.

Dat is mooi voorgesteld, als het maar goed werd nagekomen. Maar waarom heeft men deze verandering ingevoerd en de gemoederen beroerd? O aardige vrede-lievendelieden, die, nu zij de gemoederen hebben beroerd, deze zogenaamd weer zullen laten bedaren en tot rust brengen. Zochten zij werkelijk de vrede, zij zouden hun mening hebben verzwegen, zonder anderen daarmee onrustig te maken. Zij zouden hebben geholpen om de synode te bevorderen, om dan aldaar hun bezwaren en bedenkingen, zoals het overeenkomstig het gebruik in de christelijke kerk behoort, te laten onderzoeken en beoordelen. Maar nu zij de kerk verontrust hebben, nu is het 'laat ons elkaar de hand reiken, totdat er een synode komt'. Voorwaar een behendig voorstel.

Begeren zij dan de synode ook werkelijk? Zij zeggen van wel. Maar zij menen het vooralsnog niet. Wanneer dan? Als deze voor hen bevorderlijk zal wezen. Als zij, die de overheden van deze landen dagelijks in het oor fluisteren dat zij er bezwaar tegen hebben om zich aan een synode te onderwerpen, aangezien zij dan veroordeeld zouden worden, en dat zij door hun tegenpartij niet begeren geoordeeld te worden, als zij (zeg ik), alles naar hun zin hebben veranderd en de kerken merendeels met predikanten van hun gevoelen voorzien, niet meer behoeven te vrezen veroordeeld te zullen worden, maar veeleer er voldoende van verzekerd zijn dat zij door meerderheid van stemmen de overhand zullen behouden.

Maar zullen wij ons dan ook niet weigerachtig mogen opstellen om door onze tegenpartij geoordeeld te worden? De oorzaak die zij voorwenden om nu te weigeren, zullen wij dan ook hebben. Waartoe zal dan deze onderlinge verdraagzaamheid ondertussen dienen? Merkt u het nog niet, beminde lezer? Opdat, door het zwijgen van de rechtzinnige vromen, hun partij ondertussen kan worden sterk gemaakt, hun zaak en leer alsdan geheel gerechtvaardigd en door het gezag van de overheid vastgesteld zal worden. Dus is het noch de verdraagzaamheid, noch de synode, die zij eigenlijk voorstaan, maar alleen de erkenning en de vaststelling van hun leer, die zij door deze middelen trachten te bewerkstelligen.

Als men dan ziet dat zij op deze wijze met ijver bij elke gelegenheid trachten hun verkeerde mening ingang te doen vinden, kan men het ons dan euvel duiden dat wij de Heilige Waarheid des Heeren, die wij eenmaal hebben aangenomen, ijverig blijven verdedigen? Als wij zien

dat hun moderatie tot verduistering van de waarheid leidt, is het dan wonder dat wij daar niet van willen weten?

In de conferentie, op pag. 434, brengen zij voorbeelden bij van verscheiden geleerde en godzalige mannen, die elkaar in hun onderscheiden gevoelen over deze punten wel zouden hebben verdragen. Zij zeggen 'dat deze onderlinge verdraagzaamheid over het punt van de predestinatie, vanaf de aanvang van de Reformatie genoegzaam in praktijk is gebracht, zelfs in de kerken van Holland. Daar heeft men veel predikanten bij verscheiden gelegenheden ongemoeid gelaten over het verschil van gevoelen over het stuk van de predestinatie, wanneer zij maar de grondstukken vasthielden'.

Wij antwoorden dat dit kan gebeurd zijn ten aanzien van sommigen, die omtrent dit leerstuk nog niet voldoende waren onderwezen, maar terwijl zij dat nader wilden onderzoeken, hun gevoelen voor zich hielden, zonder die leer tegen te spreken of de kerken onrustig te maken. Want met degenen die anders deden, is anders gehandeld. Men kan dit weten uit de wijze waarop de kerken van deze landen gehandeld hebben met Caspar Coolhaes, Hermannus Herberts en Cornelis Wiggertsz. Die hebben ook, zoals de remonstranten, de leer tegengesproken en de kerken van deze landen in beroering gebracht. Hieruit ziet men duidelijk dat die bedoelde verdraagzaamheid in de kerk van dit land niet in praktijk is geweest.

Is niet Caspar Coolhaes door de provinciale synode van Holland, gehouden te Haarlem in 1582, afgezet, omdat hij hardnekkig vasthield aan dezelfde leerstukken die heden ten dage de remonstranten voorstaan, in het bijzonder aangaande het verbond van God ten opzichte van de kinderen van Joden, Turken en heidenen, vervolgens aangaande de vrije wil, de predestinatie enz.? Zoals dit ook in een zeker geschrift, door dezelfde synode van 1582 te Dordrecht gedrukt, is te lezen. Uit dit geschrift blijkt duidelijk hoe ver de publieke kerken van deze provinciën in die tijd verwijderd zijn geweest van de bedoelde moderatie. Daarin lezen wij op pag. 65:

'Dat onder andere in een zeker gesprek tussen hem en zes predikanten, in bijzijn van de gecommiteerden van de Hollandse Staten en enige gedeputeerden van de stad Leiden, gebleken is dat Caspar, als hij zegt dat hij niet anders geleerd had als de andere predikanten, dan bedoelde de leer op de preekstoel. Daarop is geantwoord dat, al was dat zo, het nochtans niet genoeg is dat een leraar vanaf de preekstoel niet anders leert als andere predikanten, terwijl hij nochtans enige leerstukken (waaraan hij twijfelt of een ander gevoelen over heeft) achterhoudt, maar dat een leraar (doch met alle voorzichtigheid) de volle raad van

God behoort te verkondigen, zoals Paulus van zichzelf betuigt. Tevens, dat een leraar niet volkomen zonder enige achterhouding kan onderwijzen, als hij een andere mening is toegedaan. Want de ene dwaling trekt de andere met zich, en de Schrift is als een keten aan elkaar geklonken, en niemand kan met een goed geweten iets leren dat tegen zijn eigen mening is'.

En op pag. 86. 'Als de predikanten gevraagd was, wat zij voor advies in deze zaken zouden geven, hebben zij geantwoord: Aangezien Caspar geen zuiver gevoelen heeft omtrent enige artikelen van de belijdenis van de Gereformeerde kerken, hij onder zulke omstandigheden geen leraar in de kerk mag zijn, daarom van nu af aan in deze bediening niet langer behoort geduld te worden en dat zij dit niet langer zouden kunnen toestaan'.

Hierop is in de provinciale synode te Haarlem de afzetting gevolgd.

In de zaak van Hermannus Herberts is ook niet zo gehandeld als men nu wil dat men met de remonstranten zal modereren. Want omdat gebleken is dat hij in verscheiden punten van de leer onzuiver was, is hij eindelijk na verscheiden proceduren, door de particuliere synode van Zuid-Holland te 's-Gravenhage op 6 november 1591 in zijn bediening geschorst en niet eerder weer aangenomen of met de kerken verenigd, dan nadat hij van de punten in geschil een zuivere belijdenis had afgelegd. Deze belijdenis van hem is geheel tegenovergesteld aan het gevoelen van de remonstranten, zoals dat in hun vierde artikel staat.

Herberts beleed: 'Dat in de wedergeboorte de wil niet alleen wordt veranderd van kwaad tot goed, maar tevens ook met kracht also wordt versterkt dat hij vrijwillig het goede wil en ook het vermogen heeft dit te doen, volgens hetgeen God de profeet laat spreken in Jeremia 31 en Christus zelf getuigt in Joh. 3 : 36 en Paulus in Filipp. 1 : 29 en 2 : 13. Dit laat geen ruimte voor de mening van degenen die voorstaan dat de mens iets van Christus in zich heeft vóór de wedergeboorte. (Ef. 2 : 12) Want de begeerte tot de Wet van God en alle goed dat in de mens is, moet alleen aan de bewerking door de Heilige Geest worden toegeschreven'.

Hoe de Gereformeerde kerken geoordeeld hebben over het gevoelen van Cornelis Wiggertsz, dat met de leer van de remonstranten volkomen overeenkomt, kan ten eerste blijken uit het oordeel dat de professoren van Leiden met de regent van het college en Joh. Uitenbogaert aan de Edelmogende Heren Staten dienaangaande te kennen gegeven hebben. Bovendien uit het feit dat de particuliere synode van Noord-

Holland hem ter oorzaak van zijn leer uit zijn ambt heeft ontzet. De voornoemde geleerde mannen schrijven in hun brief aan de Edelmoedige Heren Staten over zijn gevoelens als volgt.

'Van de gevoelens van Cornelis Wiggertsz, zoals die door hem in het kort in zijn laatste geschrift zijn weergegeven, namelijk, over het beeld van God, over de Goddelijke voorzienigheid, over de erfzonde, over de wederoprichting van de mens, over de uitverkiezing, over de roeping die door de predikatie van het Evangelie geschiedt, over de vrije wil, over de goede werken en over de volharding, oordelen wij, nadat wij over ieder punt op vriendelijke wijze met hem gesproken hebben, dat deze afwijken van de eenparige regel van het geloof, zoals deze in het heilige Woord van God, of de profetische en apostolische geschriften van het Oude- en Nieuwe-Testament, is nagelaten. Tevens, dat zij veel verschillen van de belijdenis des geloofs en de Catechismus, niet alleen van deze kerken die in Nederland door de genade van God zijn gereformeerd, maar ook van de belijdenis des geloofs van andere kerken, die in de christen-wereld ook zijn gereformeerd. Ja, wij oordelen dat ze zo ver verschillen, dat ze noch met de waarheid van het Woord van God, noch met de belijdenis des geloofs van ook maar één enkele kerk kunnen verenigd en overeengebracht worden, noch ook zonder grote schade en ergernis in de Kerk van God geleerd kunnen worden. Voor dit ons gevoelens zijn wij bereid vaste bewijzen en verklaringen over te leveren, wanneer het uw Edelmoedigen zal goeddunken dat van ons te verlangen. Dit was ondertekend door Franciscus Junius, Lucas Trelcatius, Franciscus Gomarus, Jeremias Bastingius en Joannes Uitenbogardus'.

Zo hebben in het verleden de kerken in Holland gemodereerd met de predikanten die hetzelfde leerden dat nu de remonstranten voorstaan, ook ten overstaan en met goedvinden van de hoge overheid van dit land.

Zij zeggen vervolgens, 'welk een christelijke en waarachtige broederlijke vriendschap en correspondentie wijlen de voortreffelijke en godzalige mannen Philippus Melancthon en Joannes Calvinus met elkaar gehouden hebben, is uit hun gedrukte brieven bekend'.

Dit is waar. Maar wat doet dat ter zake? Melancthon heeft zich in geen enkel opzicht gedragen zoals de remonstranten. Hij heeft Calvinus en zijn leer niet gelasterd, zoals zij doen, alsof daardoor God tot een bewerker van de zonde wordt gemaakt en een stoïcijnse of manicheïsche dwaling wordt ingevoerd. Hij heeft er zeer op gestaan dat men uit de vruchten van de verkiezing, zou verzekerd zijn van de verkie-

zing. Maar hij erkent zelf dat zijn manier van leren geringer en minder beschaafd is als hetgeen Calvinus daarover geleerd heeft, zoals hij in een zekere brief aan Calvinus ronduit te kennen geeft.

Ik weet wel (zo schrijft hij) dat het mijne met het uwe overeenstemt, maar het mijne is minder beschaafd en geringer en op het gebruik gericht.

Ja, hij heeft zelfs het rechtzinnige gevoelens ronduit beleden en voorgestaan, hetwelk blijkt uit deze en dergelijke uitspraken die in zijn commentaren zijn gevonden en door doctor Peselius in het licht zijn gegeven. Hiervan voeg ik korthedshalve tot bewijs alleen deze, als zeer voortreffelijk, hier aan toe.

'De noodzakelijkheid van de predestinatie (het zijn de eigen woorden van Melancthon, maar Peselius verklaart zeer juist dat hij hier door noodzakelijkheid bedoelt onveranderlijkheid) is voor het door de Geest verlichte verstand aangenaam en welgevallig, maar daarentegen verwekt zij bij het vleeselijk verstand afkeer. Voor het geestelijk verstand is zij tot een grote troost, voor het vleeselijk verstand tot een verschrikking. Daarom, zo lang als men leeft worden wij altijd, eer het vleeselijk verstand geheel is gedood, geërgerd aan de noodzakelijkheid van de predestinatie. Want het vleeselijk verstand strijdt daar altijd tegen, omdat het zichzelf zoekt en niet hetgeen van God is'.

En wederom: 'Voorwaar, de noodzakelijkheid van de predestinatie leert ons dat God barmhartig is, daarin dat sommigen zonder hun verdiensten werden uitverkoren. En ook doet zij ons de toorn van God kennen, daarin dat velen niet worden verlost. Vraagt men vervolgens: (daar God zalig maakt zonder aanzien van enige van onze verdiensten) Waarom verkiest Hij deze en niet een ander, aangezien zij allen als even grote zondaars worden geboren? Ik antwoord: Dit is de hoogste vraag van de wijsheid van het vlees en Paulus weerlegt ze aldus: 'Wie zijt gij o mens, die tegen God antwoordt'? Want als God dit doet tot Zijn eer, dan stoot het vlees er zich aan dat God Zijn eer meer zoekt dan onze zaligheid. Want alzo schijnt het ons vlees toe. Zie, zo zoekt de natuur haar zaligheid niet om de eer van God, maar om haar zelf. Het verstand van het vlees wordt gedood door de verschrikking van de predestinatie. Daarom is het heilzaam, verschrikt te worden. Want die verschrikt worden, gevoelen enige dorst naar de zaligheid en enige strijd tussen de Geest en het vlees, maar die niet dorsten naar de zaligheid die zijn voorwaar in een kwade gesteldheid'. Tot zover Melancthon.

Laten de remonstranten een zodanige verklaring in oprechtheid afleggen en het geschil zal spoedig bijgelegd zijn. Zie, met deze man heeft

Calvijn vriendschap onderhouden, zoals hij ook met Calvijn, wiens leer hij voor Schriftuurlijk heeft erkend. Maar hoe krachtig Calvijn zich anderzijds gesteld heeft tegen degenen die op dezelfde wijze als nu de remonstranten de heilige leer van Gods eeuwige predestinatie lasterden, kan uit zijn geschriften tegen Castellio en anderen, gemakkelijk worden opgemaakt.

Zij zeggen verder: Hetzelfde heeft men indertijd in Engeland gehad met Whitaker en Baron, beide professoren in de theologie, de één te Cantelberg en de ander te Oxford. De één heeft een andere mening voorgestaan als de ander, maar beiden zijn ze in het professoraat en in hun eigen overtuiging gestorven.

Wij antwoorden: Hier is men abus. Whitaker is geen professor geweest te Cantelberg, maar te Cambridge. Doch dat is een kleinigheid. Maar wanneer zij zeggen dat ze beiden in hun professoraat zijn gestorven, dan vergissen zij zich. Van Whitaker is het wel waar dat hij in het professoraat is gestorven, maar niet van Baron. Het is ook wel zo dat deze Baron geen juiste mening heeft gehad over de Goddelijke predestinatie en getracht heeft deze mening krachtig te verdedigen, maar niet (zoals doctor Thijsius, professor in de theologie te Harderwijk, terecht opmerkt) zonder dappere tegenspraak van voortreffelijke geleerde mannen. Dezen hebben de naam van de oude man gespaard, maar de leer der waarheid met predikatiën, lessen en geschriften verdedigd. Onder hen waren zeer voortreffelijke mannen, zoals de voornoemde W. Whitaker, koninklijk professor te Cambridge, en doctor Tyndale, een zeer geleerd theoloog en regent van het koninklijk college, Chaderton, overste van het college Immanuelis en Perkins, die in die tijd zijn 'Gulden keten' heeft uitgegeven. Maar hij (Baron) hield niet op zijn mening door te drijven, op te dringen en door middel van een korte samenvatting van de drie meningen aangaande de predestinatie, anderen in de hand te stoppen, alzo dat dit kwaad niet alleen in de harten van de studenten, maar ook de raadhuisen en hoven binnensloop.

Om die reden heeft W. Whitaker (die anderszins een zeer zachtmoedig man was) geoordeeld dat hij niet langer behoorde te zwijgen, opdat hij niet door al te grote beleefdheid tegenover zijn collega, zou schijnen een verlater van de waarheid te zijn geworden. Daarom heeft hij zich tegen hem gekeerd, zowel in lessen en in samenspraken als in predikaties. Ook toen de zaak was voorgelegd aan de koninklijke majesteit en aan de bisschoppen van de kerk, waarop door de aartsbisschop en primaat van Engeland, doctor John Whitgift, een bijeenkomst van bisschoppen en theologen was samengeroepen, heeft doctor Whitaker, die ook was uitgenodigd, de waarheid zo bondig en zo krachtig verdedigd,

dat daar ten laatste zekere artikelen, in overeenstemming met en tot nadere verklaring van de Engelse belijdenis, tegen de leer van Baron zijn opgesteld en te Lambeth op 20 november 1595 goedgekeurd om in de academie gepubliceerd te worden. Deze worden daarom de artikelen van Lambeth genoemd. Hierdoor heeft P. Baron ten laatste het professoraat neergelegd en is van Cambridge vertrokken. Dit is de moderatie tussen Whitaker en Baron in Engeland.

In de conferentie voegen zij op pag. 434 daar verder nog bij, hoe dat Th. Beza zelf ook na de gehouden samenspraak van Mömpelgard, de hand van christelijke broederschap en eendracht heeft aangeboden aan de evangelischen, die van ons gescheiden zijn met de naam van Luthersens, niettegenstaande dezen heftig een gevoelen hebben verdedigd en voorgestaan dat niet geheel ongelijk was aan de leer van de remonstranten.

Bemerk hier in de eerste plaats, dat ze zeggen dat de Luthersens, waarmede zij overeenstemmen, van ons gescheiden zijn. Hieruit blijkt dat zij het eens zijn met degenen die van ons gescheiden zijn. Dit dient genoteerd te worden, tegenover hetgeen zij dagelijks voorgeven, namelijk dat zij geen verandering invoeren.

Merk in de tweede plaats op, dat ze zeggen dat het gevoelen van de Luthersens niet geheel ongelijk is aan het gevoelen van de remonstranten. Zij durven niet zeggen dat het geheel gelijk is. Want het tegenovergestelde blijkt uit de acten van de voornoemde samenspraak, waarin wordt medegedeeld dat beide partijen in de vijfde conferentie over de predestinatie, overeengestemd hebben in al datgene hetwelk het eeuwige besluit van de verkiezing dergenen die zalig gemaakt zullen worden en hun zaligheid in Christus aangaat. Doch de remonstranten stemmen over deze zaak met ons in geen geval overeen, noch met de voornoemde doctor Beza. Zodat ook dit voorbeeld niet kan dienen tot handhaving van hun zogenaamde moderatie.

Merk in de derde plaats op, dat ze nalaten te vermelden het doel en oogmerk dat Beza in deze zaak gehad heeft. Dit behoorde men hier toch in geen geval voorbij te gaan, daar dat over deze zaak veel licht zou geven. Derhalve hebben wij het ook nodig geoordeeld, daar het door hemzelf uiteengezet is, dit met zijn eigen woorden hier in het kort bij te voegen.

Omdat doctor Andreae gezegd had, zich er over te verwonderen dat de ware gelovigen gemeenschap zochten met degenen die door Beza werden beschuldigd van zoveel dwalingen en vervloekte ketterijen, daarom heeft doctor Beza, nadat hij de oorsprong van de droevige disputen had verhaald, hierop als volgt geantwoord.

'Maar over hetgeen daar doctor Andreae gezegd heeft zich te verwonderen, verwonder ik mij geheel niet. Ik heb gezegd dat, hoewel wij in die gewichtige disputen in geen geval tot overeenstemming zijn gekomen, evenwel in de fundamenten van de christelijke religie overeenstemmen. In zijn aantekeningen hierop wenst hij dat dit door mij terecht is gezegd, maar ik beweer dat het door mij terecht is gezegd. Want ik houd mij er van verzekerd, welk hoofdstuk uit onze samenspraak men ook neemt, dat hetgeen zij op de fundamenten bouwen, nergens beter en zekerder door omgeworpen kan worden als door dezelfde fundamenten die zij onder hun gebouw hebben gelegd en wij mee hebben ingestemd. Of ik dit nu terecht zeg of niet, mogen de onpartijdige lezers, bij het overlezen van de samenvatting van hetgeen waarin wij beiden overeenstemmen en verschillen, onzerzijds vrij beoordelen'.

Of dit nu van de remonstranten en de leraars van de rechtzinnige kerken ook kan gezegd worden, mogen de verstandige lezers beoordelen. Zij roemen wel veel van de genade, maar deze wordt in de grond van de zaak door hen geloochend. Want wel bezien, is bij hen de werking van de genade niets anders als de verkondiging van het Evangelie. Maar laat ons horen wat Beza verder zegt.

'Hij verwijst de partijdige Lutherse naar de historie van de oude kerken en vermaant hen de voorbeelden na te volgen van de oude, zeer geleerde en godsdienstige bisschoppen. Deze hebben niet alleen altijd gedacht aan de algemene broederschap, maar ook aan de onderlinge eerbiediging onder de bisschoppen. Zodat zij ook aan degenen schreven die, aan vervloekte ketterijen schuldig zijnde, nochtans door het synodaal gezag nog niet waren afgezet'.

Men heeft de remonstranten ook met de naam van broeders aangesproken, men heeft aan hen geschreven, men heeft met hen geconfereerd om hen terecht te brengen, aangezien zij ook nog niet door het synodaal gezag waren afgezet. Maar zij hebben niet ronduit hun mening kenbaar willen maken. Zij willen het ook nu nog niet doen. Nu komt hier wat openbaar, dan daar. Omtrent enkele punten hebben zij zich wel enigszins uitgesproken, doch niet vóór dat ze hoopten door de wereldlijke macht de overhand te zullen hebben. Het synodaal gezag hebben zij verbroken, opdat ze nooit meer afgezet zouden worden. Wat zal men dan ten laatste van deze lieden verwachten? Zullen we hen hun gang laten gaan, totdat de leer der waarheid geheel is verduisterd? Totdat ze, na de verkregen meerderheid van stemmen, door middel van de door hen beoogde synode de godzaligen en de waarheid veroordelen?

Beza zegt verder: 'Wat dunkt u, dat ook de apostel zelfs niet geweigerd

heeft de kerken van Achaje en Galatië broeders te noemen, hoewel nochtans in de ene kerk niet weinig werd gedisputeerd, zelfs over het leerstuk van de opstanding van het vlees, en de andere voor het merendeel tot een vals evangelie was afgeweken?'

Maar waartoe heeft de apostel aan hen geschreven en hen also genoemd? Namelijk, om hen terecht te brengen. Hoe ernstig heeft hij de dwalingen bestraft en gewenst dat ze afgesneden mochten worden, die hen beroerden. Heeft hij ook gezegd dat het de zaligheid niet raakt? Heeft hij dubbelzinnige artikelen voorgesteld, waardoor het verschil bedekt en verborgen zou kunnen worden? In geen geval. De waarheid heeft hij geleerd en de dwaalleer weerlegd. De zwakken, die verleid waren, heeft hij broeders genoemd en de onbetrouwbaarheid van de listige verleiders geopenbaard.

Op zulk een wijze dan, zoals de apostel gemodereerd heeft, en Beza naar het voorbeeld van de apostel leert modereren, op hoop van de zwakken te winnen, willen wij ook graag modereren. Maar tegen de krachtige tegensprekers van de waarheid moeten wij ons krachtig verzetten, zoals ook Beza naar het voorbeeld van de apostel zich krachtig verzet heeft tegen doctor Jacobus Andreae en zijn medestanders.

Verder zegt Beza: 'Maar wij vrezen door Gods genade geenszins, hetgeen deze onze tegenstanders veel meer te vrezen hebben, anders zouden wij in geen geval zo veel jaren volharden om een wettige en rechtvaardige synode van de heilige kerken te blijven begeren. In plaats hiervan moesten ze bedenken hoe schandelijk, gewetenloos en vermetel zij de goedwilligheid van de godzalige vorsten misbruikende, aan dezen het goeddunk van sommigen, die zichzelf hebben opgeworpen, hebben opgedrongen. Dit is nooit in de kerken geoorloofd geweest. Ook hadden zij veel eerder van hun geschriften en daden behoren rekenschap te geven. Op deze wijze hebben zij veel gewetens beroerd, veel kerken van getrouwe herders en leraars beroofd en ten laatste hebben ze door laster, zo veel zij konden, de nagedachtenis van zoveel mannen, die in geleerdheid, godzaligheid, eerbaarheid en andere deugden uitgeblonken hebben, van wie zij zelfs niet waardig zijn de voetzolen te likken, geschaad en als ondankbare leerlingen tegenover hun leermeesters, in de vermaarde academie van Duitsland grote verwoesting aangericht'.

Mogen wij niet hetzelfde van onze remonstranten zeggen? Waarom verhinderen zij de synode, waar wij nu al zoveel jaren om gevraagd hebben? Zij vrezen veroordeeld te zullen worden. Zij zijn zogenaamd niet afgeweken van de gereformeerde kerk, evenwel houden zij de leraars van deze kerk voor hun tegenpartij. Hoeveel gewetens hebben zij

al beroerd? Hoeveel kerken klagen er, die van getrouwe herders zijn beroofd? Hoe jammerlijk is de hogeschool verwoest? Hoe schandelijk lasteren zij (zoveel zij kunnen) de nagedachtenis van zo veel voortreffelijke, geleerde en godzalige mannen, die in de hitte van de dag hebben gearbeid en zich zoveel moeiten hebben getroost om Gods gemeente te stichten? Hoe spottend spreken zij over hun geleerde, goed gefundeerde, stichtelijke geschriften, als ondankbare leerlingen tegenover hun getrouwe leermeesters? Zij behoeven zich niet te beklagen dat wij dit schrijven. De ervaring roept het overluid. En wij modereren met hen zoals Beza met de afgeweken Luthersen gedaan heeft.

Zo zegt Beza verder: 'Maar opdat ik het onderwerp weer opvat. Het is waar dat wij de rechterhand der gemeenschap ernstig hebben begeerd. Niet alsof wij in alles overeen kwamen, maar opdat, nadat alle bitterheid van de gemoederen zou zijn weggenomen, er vervolgens een weg mocht worden gebaad voor een verder vriendschappelijk onderzoek'. Dit is de moderatie die in zulke zaken ter hand genomen mag worden, waarvan ik niet twijfel, indien ze in oprechtheid begonnen wordt, of ze zal goede vruchten afwerpen. Maar dit heeft geen enkele overeenkomst met die uitgedachte moderatie die wij bestrijden, noch ook hiermede dat men onder de schijn van moderatie zijn mening tracht op te dringen en niemand wil verdragen dan diegenen die op zodanige verbloemde, bedriegelijke manieren willen spreken zoals men zelf bedacht heeft. Zoals dit dagelijks door de remonstranten in praktijk wordt gebracht.

Dit was dan hetgeen de moderatie tussen Beza en Jac. Andreae aangaat.

Het voorbeeld van de Dominicanen en de Jezuïten is niet waard te beantwoorden. Want de ledige luie buiken, die niet anders als hun gemak zoeken, zullen wel, om eer in te leggen, wat heftig met elkaar disputeren, maar hetgeen het belangrijkste is in zulke zaken, namelijk de eer van God, betrachten zij niet. Het is hun genoeg als zij, na hun scherpzinnigheid te hebben getoond, verder op hun vleespotten en in hun gemakkelijke wellustige kloosters naar hun lust ledig en weelderig leven kunnen. Daarom onderwerpen zij doorgaans hun geschillen aan het oordeel van de roomse stoel, opdat ze die tenminste niet tegenspreken, want dat zou de keuken schaden. Wanneer de bezitter van deze stoel bemerkt dat dit geschil voor zijn gezag en inkomsten niet nadelig is, dan doet hij er geen uitspraak over, daar hij nochtans over andere geringe beuzelingen, die van weinig belang zijn, maar zijn profijt en gezag raken, wel nadrukkelijk weet te beslissen. Maar dat volk let anders nergens op dan op hetgeen tot hun voordeel dient. Wilt u, modera-

teurs, dat wij ook zo zullen doen? Dat wij, de eer van God ten achter zettend, alleen op onze eigen eer en voordeel zouden letten en met dat doel iedereen maar laten voorstaan wat hij wil? Dit schijnt wel uw bedoeling te zijn. Maar wij weten uit het Woord van God, dat dit ons niet geoorloofd is.

Wat aangaande deze zaak in de academie van Leiden is voorgevallen met doctor Holmannus en anderen, is ons onbekend. Daarom kunnen we daar niet over spreken. Maar wat de kerken van deze provincies in het verleden bij zodanige geschillen geoordeeld hebben, is hiervóór met de voorbeelden van Coolhaes, Hermannus Herberts en Cornelis Wiggertsz aangetoond.

Wat doctor Franciscus Junius niet alleen behoorde te doen, maar ook gedaan heeft, is uit het oordeel dat hij met zijn collega's over de leer van Corn. Wiggertsz gegeven heeft, hiervoor gezien.

Zij zeggen verder: 'Wij spreken nu niet over het verdrag dat de evangelische kerken in Polen en Littouwen, om des te beter te kunnen staande blijven tegenover de Jezuïeten, Arianen en Samosatienanen, met elkaar hebben gemaakt'.

Zij mogen er ook wel over zwijgen, want de evangelische kerken staan in hun gevoelens veel dichter bij elkaar dan (God betere het) de remonstranten met hun volgelingen ten opzichte van de getrouwe leraars van de gereformeerde kerken. Want zij verklaren vrijuit in de synode van Torun dat de drie geloofsbelijdenissen, de Augsburgse, de Boheemse en de Zwitserse, in de voornaamste hoofdstukken van de christelijke leer, zoals over de Heilige Schrift, over de ware God, over de Persoon van Gods Zoon als God en mens, over de Goddelijke voorzienigheid, over de zonde, over de vrije wil, over de Wet van God, over het Evangelie, over de rechtvaardigmaking door Christus, over het geloof, over de wedergeboorte, over de algemene Kerk en haar enige Hoofd Christus, over de sacramenten, haar aantal, doel en gebruik, over de staat van de zielen na de dood, over de wederopstanding en het eeuwige leven overeenstemmen.

Was het zo dat de remonstranten met de gereformeerde kerken in al deze leerstukken overeenstemden, hoe weinig zou er te disputeren vallen. Maar hoe ver het daar vandaan is, kunnen de onpartijdige lezers uit hun talrijke geschriften, predikaties en dagelijkse verhandelingen voldoende vernemen.

Zij zeggen verder: 'Wij beweren ook niet dat er eensluidendheid is in alle evangelische belijdenissen.'

Zij behoeven dat ook niet te beweren, want daarin worden zodanige dwalingen niet gevonden als door hen dagelijks worden voorgestaan.

Alzo hebben wij dan beantwoord, al hetgeen dat de remonstranten in hun advies aan de Edelmogende Heren Staten achter de conferentie op pag. 434, 435 en 436, tot verdediging van hun zogenaamde moderatie, bijgebracht hebben. Ook hebben wij aangetoond dat dit in geen geval kan dienen tot verdediging van die geveinsde moderatie, die wij in dit traktaatje bestreden hebben. Wij stellen derhalve vast dat een zodanige moderatie als heden ten dage wordt voorgestaan en hierboven door ons is beschreven, niet anders is als een bedriegelijk, onschriftuurlijk en ongeoorloofd voorstel, dat nergens anders toe leidt als tot onderdrukking van de waarheid en invoering van verscheiden dwalingen. Daarom vermanen wij u des te ernstiger, dat u daarvoor zeer zorgvuldig op uw hoede moet zijn, tenzij dat u zowel de waarheid als een goede consciëntie wilt verliezen.

Besluit

Hieruit moet u, christelijke en onpartijdige lezer, niet besluiten (zoals waarschijnlijk enige kwaadwilligen wel zullen doen) dat wij u aanzetten tot partijdigheid, bitterheid, kwaadwilligheid of dergelijke. Want wij hebben u geleerd dat u de zwakken in hun zwakheid moet te hulp komen, verdragen en ondersteunen, ook, dat u ter wille van de vrede zo veel moet doen als de waarheid en een goede consciëntie enigszins kunnen lijden. Wel moet u zich krachtig stellen tegen de valse leer, maar ondertussen hierin niet handelen naar menselijke hartstocht, naar gunst of ongunst, maar alleen zien op de eer van God en op de stichting van uw naaste, door de afgedwaalden met zachtmoedigheid te bejegenen en te trachten hen door vriendelijkheid (wanneer dit enigszins mogelijk is) te winnen en terecht te brengen. Zodoende zult u zowel de waarheid als de vrede voorstaan en die vrede betrachten die de ware vrede van Christus is. De apostel getuigt in Rom. 12 : 18 dat wij vrede moeten houden met alle mensen, indien het mogelijk is, zoveel in ons is.

Hiermede beveelt hij ons de vrede op het krachtigste aan, aangezien hij wil dat wij met al ons vermogen daarnaar zullen staan. Niettemin geeft hij ons te kennen, dat de vrede somtijds niet bewaard kan blijven. Want wanneer hij getuigt 'zo het mogelijk is, zoveel in u is', dan geeft hij daardoor te verstaan dat het somtijds niet mogelijk is, of niet in onze macht is.

Hetzelfde leren wij u. De rechte vrede, de waarachtige moderatie en bescheidenheid, prijzen wij u aan. Met alle mogelijke vlijt moet u de vrede najagen. Maar indien de vrede schadelijk mocht zijn voor de waarheid, laat dan de vrede terugwijken. De vrede met God is meer

waard dan met de mensen. De waarheid en eer van God gaat boven alles. Dat is dan niet bitter, partijdig, twistziek te zijn, maar men moet met behoorlijke ernst voor het huis van de Heere ijveren. Daarentegen de vrede te zoeken zodat de waarheid benadeeld wordt, is niet anders dan als een huichelaar en huurling lauw te zijn, hetgeen God op het hoogst mishaaft. Want de zodanigen bedreigt Hij, hen uit Zijn mond te zullen spuwen. (Openb. 3 : 16) Betracht dan deze ware christelijke vrede en moderatie. Haat niet de personen, maar de dwalingen, de valse leer en hun verkeerdheden. Behandel de verdwaalden met zachtmoedigheid, tracht elkaar voor Christus te winnen en tot kennis van de waarheid te brengen.

Gij herders en leraars van de gemeente van Christus, 'heb acht op uzelf en op de leer, volhard daarin; want dat doende, zult gij én uzelf behouden én die u horen'. (1 Tim. 4 : 16) Leer de reine leer van Christus en weerleg de valse. 'Benaarstig u om uzelf Gode beproefd voor te stellen, een arbeider die niet beschaamd wordt, die het woord der waarheid recht snijdt'. (2 Tim. 2 : 15) 'Die vasthoudt aan het getrouwe woord, dat naar de leer is, opdat hij machtig zij beide om te vermanen door de gezonde leer en om de tegensprekers te wederleggen'. (Titus 1 : 9) In dit alles behoort u niet het oog te hebben op uw eigen eer of voordeel, behoort u niet uw eigen hartstochten te volgen, maar alleen te zien op de eer van God en de opbouw van Zijn gemeente. Bedenk hierbij dat 'een dienstknecht des Heeren niet moet twisten, maar vriendelijk zijn jegens allen, bekwaam om te leren, en die de kwaden kan verdragen; met zachtmoedigheid onderwijzende degenen die tegenstaan'. (2 Tim. 2 : 24)

Gij overheden, wees naarstig om uw burgerij in vrede te houden, doch in de ware vrede die in de waarheid is gegrond. Verdruk de waarheid niet, terwille van de vrede. Gedraagt u als voedsterheren van de kerk van Christus. (Jes. 49 : 23) Bedenk dat u dienstknechten van God bent, die eenmaal rekenschap van uw bediening zult moeten geven. (Ps. 82 : 1) Laat de vreze Gods altijd voor uw ogen zijn. Help het rijk van Christus bevorderen, die is de Koning der koningen en de Heere der heren. Kust Christus, de Zoon van God, die tot u gezonden is, opdat Zijn toorn niet ontsteekt en gij op de weg vergaat. (Ps. 2 : 12) Bevorder de waarheid, bescherm haar belijders en voorstanders, verdruk ze vooral niet en belet hen ook niet hun godsdienst uit te oefenen. Beneem hen niet de duur-gekochte vrijheid van consciëntie, opdat gij niet te enigertijd bevonden wordt tegen God te strijden. (Hand. 5 : 39)

En gij christenen in het algemeen, belijders van de heilige waarheid, lidmaten van de ware gereformeerde kerk van Christus, laat u niet mis-

leiden met beweegredenen die een schijn hebben. (Col. 2 : 4) Handel oprecht in de zaak van de Heere. Wees voorzichtig gelijk als de slangen en oprecht als de duiven. (Matth. 10 : 16) Houdt vrede onder elkander. (Markus 9 : 50) Nadat gij uw zielen gereinigt hebt in de gehoorzaamheid der waarheid, door de Geest, tot ongeveinsde broederlijke liefde, zo hebt elkander vuriglijk lief uit een rein hart. (1 Petr. 1 : 22) Wandel waardiglijk der roeping, met welke gij geroepen zijt; met alle ootmoedigheid en zachtmoedigheid, met lankmoedigheid, verdragende elkander in liefde. (Ef. 4 : 1, 2) Indien er dan enige vertroosting is in Christus, indien er enige troost is der liefde, indien er enige gemeenschap is des Geestes, zo vervult uw onderlinge blijdschap en die van uw herders, dat gij moogt eensgezind zijn, dezelfde liefde hebbende, van één gemoed en van één gevoelen zijnde. Doet geen ding door twisting of ijdele eer. (Fil. 2 : 1, 2, 3) Laat de band van eendracht in het toestemmen van de waarheid, door deze verkeerde bewijsvoeringen niet worden gebroken. Blijf standvastig in de waarheid en behoudt also de eenigheid des Geestes, door de band des vredes. Want gij zijt één lichaam en één geest, gelijk gij ook geroepen zijt tot één hoop uwer roeping. (Ef. 4 : 3, 4) Laat geen scheuringen onder u zijn, maar dat gij samengevoegd moogt zijn in een zelfden zin en in een zelfde gevoelen. (1 Cor. 1 : 10) Hiertoe bidden wij tot de God van orde en eendracht, de God der lijdzaamheid en der vertroosting, dat Hij ons geve dat wij allen eensgezind zijn onder elkander naar Christus Jezus, opdat wij God en de Vader van onze Heere Jezus Christus eendrachtig met één mond mogen verheerlijken, (Rom. 15 : 5, 6) hier in enigheid des geloofs en hiernamaals in het bezit van een ware eeuwige gelukzaligheid. De ware en enige God, Vader, Zoon en Heilige Geest zij de lof, eer en heerlijkheid tot in der eeuwigheid. Amen.

NAAMREGISTER

Naamregister	pag.
Amesius , Guilielmus (1576-1633), eigenlijk William Ames. Engels puriteins theoloog, vanaf 1610 in Nederland werkzaam. Hier mengde hij zich al spoedig in de kerkstrijd, door een dispuut met Grevinchoven. Tijdens de Dordtse synode was hij particulier secretaris van Bogerman, 1622-1632 hoogleraar te Franeker, daarna predikant te Rotterdam.	52, 64
Andrae , Jakob (1528-1590). Duits luthers theoloog, sinds 1562 hoogleraar te Tübingen, nam veel deel aan godsdienstgesprekken, zoals in 1586 met Beza in Mömpelgard (zie aldaar).	73, 74
Arius (256-336). Presbyter te Alexandrië, loochende dat Christus waarachtig en eeuwig God is, één in Wezen met de Vader. Zijn leer werd veroordeeld op het concilie van Nicea. Zijn volgelingen worden arianen genoemd.	22, 39, 77
Arminius , Jacobus (1560-1609). Predikant in Amsterdam (1588), was reeds in verdenking van onrechtzinnigheid, toen hij in 1603 hoogleraar werd in Leiden. Dwaalde inzake de uitverkiezing en de vrije wil van de mens. Zijn volgelingen worden behalve remonstranten ook arminianen genoemd.	47, 64
Augustinus , Aurelius (354-430). Bekendste kerkvader van de Oude Kerk en prediker van de soevereine, vrije genade.	38
Baro(n) , Peter (1534-1599). Frans gereformeerd theoloog, sinds 1576 hoogleraar in Oxford. Ging op latere leeftijd afwijken in de leer der uitverkiezing, hetgeen aanleiding was tot de opstelling van de Lambeth-artikelen (zie aldaar). Daardoor werd hij in 1596 niet herbenoemd als hoogleraar.	72, 73
Bastingius , Jeremias (1551-1595). Predikant in Antwerpen en in Dordrecht. Sinds 1593 regent van het	70
	83

Statencollege, internaat voor theologische studenten, in Leiden, in 1595 hoogleraar aldaar. De eerste die in Nederland een catechismusverklaring geschreven heeft (1588).

Bertius (de Bert), Petrus (1565-1629). Vlaams theoloog en veelzijdig geleerde. In 1593 onderregent van het Statencollege te Leiden (zie bij Bastingius), in 1606 regent, in 1615 hoogleraar. Medestander van Arminius. In 1619 ontslagen als hoogleraar. Trok naar Frankrijk en werd daar in 1620 rooms. 65

Beza, Theodorus (1519-1605), eigenlijk Dieudonné de Bèze. Frans gereformeerd theoloog, sinds 1558 hoogleraar en predikant in Genève, voornaamste medewerker van Calvijn in diens latere tijd en diens opvolger. Bekwaam nieuwtestamenticus. Zie Mömpelgard. 50, 73, 74
75, 76

Calvijn, Johannes (1509-1564), eigenlijk Jean Calvin. Kerkhervormer te Genève. 70, 71

Castellio, Sebastian (1515-1563). Frans geleerde, werkte een tijdlang in Genève, later hoogleraar in Bazel. Bestreed de gereformeerde verkiezingsleer. 72

Chaderton, Laurence (1536-1640). Van 1584-1622 regent van het Emmanuel-college in Cambridge, waar in puriteinse geest predikanten werden opgeleid. Betrokken bij de zaak-Baro (zie Lambeth-artikelen). Werd 103 jaar oud. 72

Coolhaes, Caspar Jansz. (1534-1615). Predikant o.m. te Deventer, Gorinchem en sinds 1574 te Leiden. Behoorde tot de rekkelijken en wilde zich niet binden aan de belijdenis. In 1582 afgezet. 68, 77

Coornhert, Dirk Volckertsz. (1522-1590). Nederlands schrijver, staatsman en wijsgeer. In zijn godsdienstige opvattingen libertijns en een voorloper van Arminius. Bestreed de gereformeerde verkiezingsleer. 39, 45

Delftse conferentie. Samenspreking tussen remonstrantse en contra-remonstrantse predikanten, 26-27 februari 1613, zonder resultaat. De partijen werden geleid door resp. Uytenbogaert en Hommius. 52

Franck, Sebastian (1499-1542). Duitse geestdrijver, sympathiseerde eerst met Luther, maar keerde zich later tegen diens 'letterdienst' en predikte het 'inwendige woord'. 39, 45

Gomarus, Franciscus (1563-1641). Vlaming. Predikant te Frankfort sinds 1587. Hoogleraar te Leiden 1594-1611, nam ontslag wegens bezwaren tegen de benoeming van Vorstius. Hoogleraar te Middelburg, Saumur en vanaf 1618 in Groningen. Was lid van de Dordtse synode. 65, 70

Granvelle, Antoine Perrenot de (1517-1586). Fransman, voornaamste raadgever van koning Filips II, kardinaal. 44

Grevinchoven, Nicolaas (ca. 1576-1632). Sinds 1601 predikant te Rotterdam. Een van de leiders der Remonstranten. In 1618 afgezet en vervolgens uitgeweken naar het buitenland. Trigland citeert hem uit zijn dan net verschenen, in het Latijn geschreven, boek tegen Amesius 'Over de verzoening door de dood van Christus, verworven voor allen en ieder mens, en over de verkiezing uit een voorgezien geloof'. 52, 64, 65

Haagse conferentie. Samenspreking, georganiseerd door de Staten van Holland, tussen predikanten voor en tegenstanders van de Remonstrantie, 11 maart - 20 mei 1611. De partijen werden geleid door resp. Uytenbogaert en Plancius. 47 e.v.

Haye, Jean de la (....-1618). Predikant te Kampen (1604) en 's-Gravenhage (1610). In 1618 wegens onrechtzinnigheid geschorst. 18, 26

Herberts, Herman (1540-1607). Predikant o.m. te 68, 69, 77

Dordrecht en sinds 1582 te Gouda. Dwaalde ten aanzien van de verkiezing en de rechtvaardigmaking en wilde niet meer uit de catechismus preken. In 1591 geschorst. Na schuldbelijdenis werd de schorsing in 1593 opgeheven, waarna hij tot zijn dood predikant in Gouda bleef.

Hilarius van Poitiers (ca. 315-367). Franse kerkvader, wel genaamd 'de Athanasius van het westen'. Scherp bestrijder van de arianen. 13

Holmannus, Johannes (1523-1586). Duits theoloog, sinds 1582 hoogleraar in Leiden. Liet zich niet in met de Nederlandse kerkelijke zaken, maar werd door sommigen als niet zuiver gereformeerd beschouwd. 77

Interim. Naam voor verschillende tussentijdse, voorlopige regelingen ter bijlegging van de godsdiensttwisten in Duitsland onder Karel V, 'in afwachting van een concilie'. Als zodanig zijn vooral bekend geworden het Augsburger en het Leipziger Interim van 1548. Melanchthon heeft later erkend, hierbij te toegeeflijk te zijn geweest. 45

Joris, David (1501-1556). Wederdoper, geestdrijver die zichzelf een tijdlang als Christus en de Heilige Geest beschouwde. 39, 45

Junius, Franciscus (1545-1602), eigenlijk François du Jon. Frans theoloog, predikant o.m. te Antwerpen. 1584-1592 hoogleraar te Heidelberg, sinds 1592 te Leiden. Vredelievend en verzoeningsgezind. Als predikant te Antwerpen beproefde hij reeds of vereniging met de lutheranen mogelijk was. Zijn boek 'Le Paisible Chrestien' (1593) werd in 1612 door De la Haye in het Nederlands vertaald en uitgegeven (Den vreedsaamen Christen). Toch was Junius strijdvaardig als het ging om de gereformeerde leer, als blijkt in de zaak-Wiggertsz. (zie aldaar). 49, 50, 70
77

Lambeth-artikelen. Opgesteld in 1595 door Whitaker, 73

met medewerking van Chaderton, Perkins en H. Tyndale als nadere verklaring van de Negenendertig Artikelen (de geloofsbelijdenis van de Anglicaanse Kerk) inzake de uitverkiezing en de algemene verzoening, tegen de leer van Baro. Hoewel de Lambeth-artikelen de instemming hadden van aartsbisschop Whitgift, zijn ze nooit officieel ingevoerd, omdat koningin Elisabeth ze niet wilde goedkeuren.

Melanchthon, Philipp (1497-1560). Duits kerkhervormer, vriend van Luther, hoogleraar in Wittenberg, schrijver van de eerste protestantse dogmatiek, zocht toenadering tot de gereformeerden. 38, 44, 45
70, 71

Mömpelgard (thans: Montbéliard). Stad in Frankrijk, destijds behorend tot Württemberg. In 1586 werd aldaar op verzoek van graaf Frederik van Württemberg een disputatie gehouden tussen Andreae en Beza over het avondmaal, de persoon van Christus, de uitverkiezing en de doop. 73

Nicea (thans: Iznik). Stad in Noordwest-Turkije, waar in 325 het vermaarde concilie werd gehouden, waarop de leer van Arius veroordeeld werd. 45

Nikolaieten. Zie Openb. 2 : 6 en 15. Naam die telkens weer in de geschiedenis der kerk gegeven is aan bewegingen die een anti-nomiaans, bandeloos leven verdedigden. Trigland zal waarschijnlijk speciaal het oog hebben gehad op de volgelingen van Hendrik Niclaes (1502-ca. 1580), die een libertijnse sekte (het 'Huis der Liefde') stichtte, die in Triglands tijd in Amsterdam nog bestond. 45

Noüe, François de la (1531-1591). Hugenoot, hoge militair, medestander van De Coligny, die ook een tijdlang in Nederlandse dienst de Spanjaarden bestreed. Publiceerde in 1587 'Discours politiques et militaires', waarin hij samenwerking van roomsen en protestanten bepleitte, o.m. omdat hij vreesde, dat de Turken Europa onder de voet zouden lopen. 18, 76

Pelagius (omstreeks 400). Britse monnik. Leerde de vrije wil en loochende de uitverkiezing en de erfzonde. Bestreden door Augustinus en veroordeeld op de synode van Carthago, 418. Zijn volgelingen worden **pelagianen** genoemd. 38

Perkins, William (1558-1602). Engels puriteins theoloog. Hoogleraar en predikant te Cambridge, die door zijn geschriften grote invloed oefende. Betrokken bij de Lambeth-artikelen (zie aldaar). 72

Peselius (Pezel), Christoph (1539-1604). Duits theoloog, leerling van Melanchthon, later geheel gereformeerd. Steunde graaf Jan van Nassau bij de overgang van Nassau naar de gereformeerde leer in 1578 en preekte in die tijd op verzoek van gravin Juliana van Stolberg elke woensdag op de Dillenburg. Sinds 1581 superintendent te Bremen. 71

Revius (Reefsen), Jacobus (1586-1658). Predikant, vanaf 1614 in Deventer. Sinds 1641 regent van het Statencollege te Leiden (zie Bastingius). Ook bekend als dichter. 5

Rimini. Stad in Zuid-Italië, waar in 359 een synode is gehouden voor de westerse kerk met hetzelfde doel als de synoden van Sirmium (zie aldaar) voor de oosterse kerk. 39

Samósata, Paulus van (derde eeuw). Bisschop van Antiochië. Leerde het adoptianisme: Jezus was mens en is door genade door God als Zoon aangenomen. Veroordeeld op de synode van Antiochië, 268. Zijn leer herleeftde o.a. bij de gebroeders Socinus, die eind 16e eeuw in Polen een vrijzinnige kerk stichtten. 77

Sirmium (thans: Sremska Mitrovica). Stad in Joegoslavië, waar tussen 349 en 359 vijf synoden zijn gehouden. Het doel was afzwakking van de besluiten van Nicea (zie aldaar) en zo verzoening met de Ariënen. Het woord 'Homousion' (de Zoon eenswezens 39, 45

met de Vader) wilde men vervangen door 'Homoion' (de Zoon gelijk aan de Vader). Deze toeleg is niet gelukt.

Socrates Scholasticus (ca. 380-ca. 450). Grieks kerkgeschiedschrijver. Beschreef de ariaanse strijd. Niet te verwarren met de heidense wijsgeer Socrates (469-399 voor Christus). 39

Theodoretus van Cyrus (393-ca. 460). Een van de belangrijkste theologen van de oude Griekse kerk. 39

Thijsius, Antonius (1565-1640). 1601 Hoogleraar te Harderwijk, 1619 te Leiden. Lid van de Dordtse synode. Een van de samenstellers van de Synopsis purioris theologiae. 72

Torun. Stad in Polen. In 1595 sloten drie Poolse protestantse kerken (de gereformeerden, de lutheranen en de Boheemse broeders) een akkoord, waarin zij, bij behoud van ieders volstrekte zelfstandigheid, verklaarden dat hun belijdenisgeschriften in de voor naamste stukken der leer met elkaar overeenstemden. 77

Trelcatius, Lucas (1542-1602). Frans theoloog. Predikant te Rijssel, Brussel, Antwerpen, Leiden. Sinds 1587 hoogleraar in Leiden. Stierf, evenals Junius, in de pestepidemie van 1602 in Leiden. 70

Tyndale, Humphry. Engels theoloog, in 1595 betrokken bij de opstelling der Lambeth-artikelen (zie aldaar). Niet te verwarren met de kerkhervormer en bijbelvertaler William Tyndale, die in 1536 de marteldood stierf. 72

Ubiquitisten. Destijds vooral in Amsterdam onder gereformeerden gangbare aanduiding van de lutheranen. De oorsprong lijkt bij Plancius te liggen. Hij noemde de lutheranen zo, omdat zij leerden dat Christus ook naar Zijn menselijke natuur alomtegenwoordig is. 19

- Uytenbogaert, Johannes (1557-1644).** Predikant te Utrecht (1585) en Den Haag (1592). Koos de zijde van Arminius en werd na diens dood de leider der remonstranten. Week in 1618 naar België uit, maar keerde in 1626 terug en organiseerde de Remonstrantse broederschap. In 1595 werkte hij nog mee aan de veroordeling van Wiggertsz. (zie aldaar). 70
- Venator, Adolphus (....-1619).** Predikant te Alkmaar sinds 1597. Erasmiaans gezind. Wilde de belijdenis niet ondertekenen. In 1608 geschorst, in 1617 afgezet. 38
- Whitaker, William (1547-1595).** Engels puriteins theoloog. Hoogleraar te Cambridge sinds 1580. Voornaamste opsteller van de Lambeth-artikelen van 1595 (zie aldaar). 72, 73
- Whitgift, John (1532-1604).** Sinds 1583 aartsbisschop van Canterbury. Aanvaardde schoorvoetend de Lambeth-artikelen, maar stond in zijn hart achter Baro en moest van de puriteinen niet veel hebben. 72
- Wiggertsz, Cornelis (....-1624).** Predikant te Hoorn. Bestreed de gereformeerde belijdenis op verschillende punten, o.a. de uitverkiezing. Geschorst in 1593, afgezet in 1598, waarna hij zich nog een tijdlang in een scheurkerk handhaafde. Aan zijn veroordeling werkte niet weinig mee het 'Oordeel ende censure', dat de drie Leidse hoogleraars Junius, Trelcatius en Gomarus, met Bastingius en Uytenbogaert in augustus 1595 over zijn opvattingen opstelden, na onderzoek in opdracht van de part. synode. Dit 'Oordeel ende censure' is in 1612 in druk verschenen. 68, 69, 77